

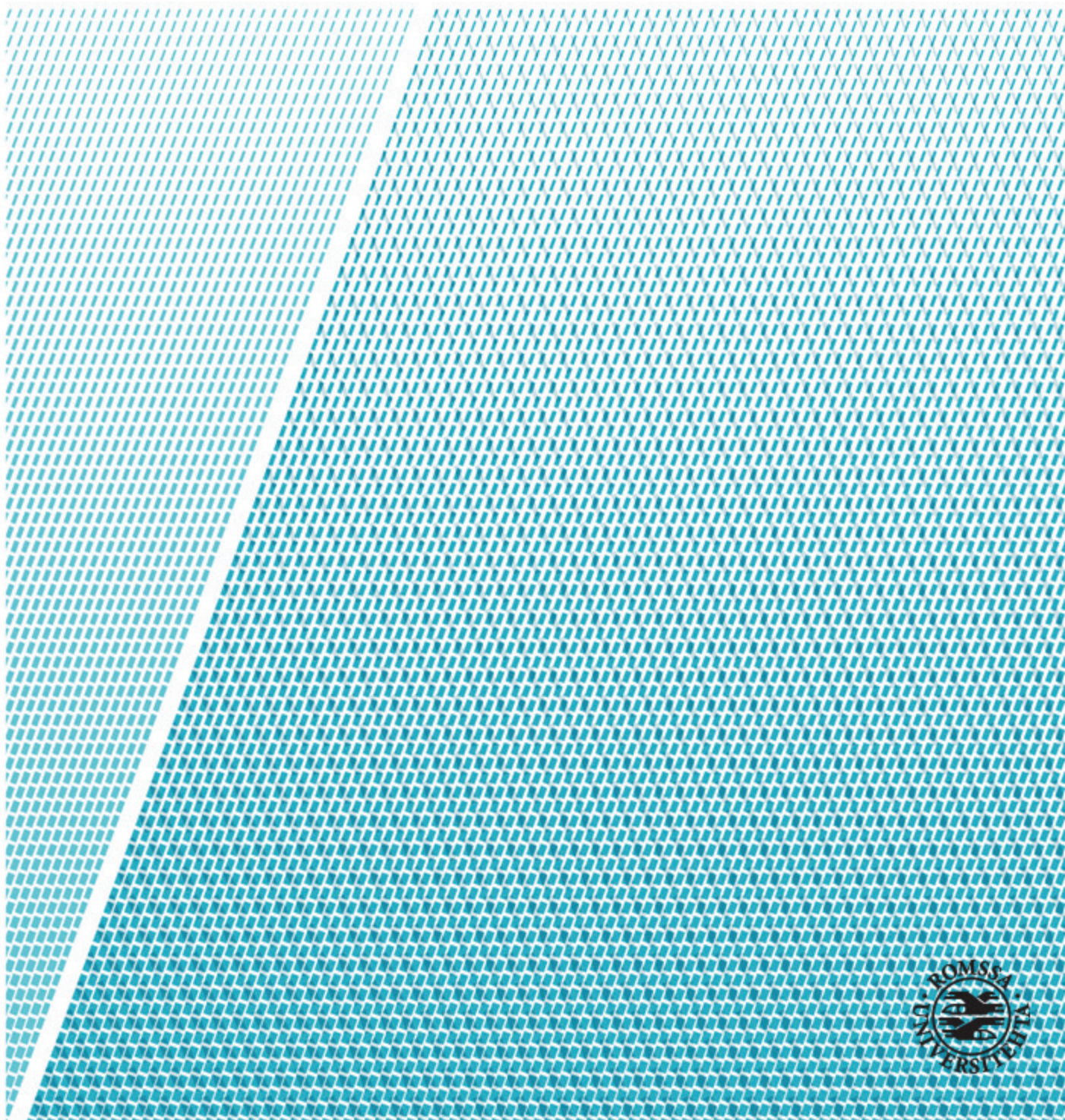
Kultuvrra ja girjjálašvuoda instituhtta

“Bures boahthin sámi stáhtii”

Sámi ráppa almmolaš digaštallanbáikin. Mo ovddiduvvo dat lyrihkkan ja kollektiiva jietnan?

Saia Marilena Stueng

Sámi girjjálašvuoda masterdutkanmuš - SAM-3910 - Miessemánu 2018

Álgosánit

Mánnán lean álo sávvan váldit mastergráda sámegiela dahje sámegiela girjjálašvuodas, ja dál viimmat ollašuvvu dat niehku. Giitu eadnái ja áhččái go leaba sámástan muinna ja leaba skejken munnje dán ráhkis čáppa gollegiela. Mun háliidan giitit buot sámegieloahpaheddjiid mat mus leat leamaš mánáidskuvllas, nuoráidskuvllas ja joatkkaskuvllas. Sii leat leamaš hirbmat dehálaččat ja stuorámus giellaovddideaddjit. Mun in livčče goassige välljen lohkat sámegiela ja girjjálašvuoda universitehtadásis jus riektáčállima vuodđu ii livčče leamaš doarvái nanus.

Mun ferten maid čáhkket álgošaniide giitit daid sámegiela ráppáriid geat leat searvan jearahallamiidda ja leat rahpasit muitalan áššiid birra. Giittán sin maid dan mávssolaš barggus maid sii barget go dustet ráppain ságastallat rašes, tabu, dehálaš ja kontroversiealla áššiid birra.

Norgga Árkálaš Universitehtas Romssas ledje dávjá fágaságastallamat njunnálagaid mu oahpaheddjiiguin Lill Tove Fredriksen, Harald Gaski, Mikael Svonni ja Kjell Kemi. Giitu didjiide buriid ja miellagiddevaš oahpahas ja ságastallamiin. Erenomáš giitosat mu bagadallái ja girjjálašvuoda vuosttašamanuensi Lill Tove Fredrikseni buori bagadallama ovddas. Lill Tove Fredriksen lea sihke movttiidahtán ja hástalan mu masterdutkanmušas.

Áiggun maid giitit iežan skihpára Seija Guttorm go hoahpuid siste asttai logastii veahkkin dán masterdutkanmuša ja buvttii fuomášumiid. Loahpas áiggun giitit iežan áhku ja ádjá geat álo leaba mu dorjon, ja addán munnje dorvvu ja fámuid.

Sisdoallu

1. ÁLGGAHEAPMI	6
1.1 DUTKANFÁTTÁ VÁLLJEN.....	7
1.2 ČUOLBMA, MATERIÁLA JA RÁDDJEJUPMI	8
1.3 DISPOSIŠUVDNA	10
2. TEOREHTALAŠ LAHKONANVUOGIT	11
2.1 PUBLIC SPHERE – MUSIHKA ALMMOLAŠ DIGAŠTALLAN BÁIKI.....	11
2.2 ÁLGOÁLBMOTMETODOLOGIIJA	14
2.4 SÁMI ESTETIHKKA	16
3. POLITIHKALAŠ LÁVLAGAT JA RÁPPA HISTORJÁ.....	19
3.3 SÁMI POLITIHKALAŠ LUOĐIT JA LÁVLAGAT	19
3.5 RÁPPA VUOĐDU.....	22
3.6 SÁMI RÁPPA HISTORJÁ.....	31
4. METODAT JA DUTKANPROSEASSA	35
4.1 IEŽAN POSIŠUVDNA DUTKIN.....	35
4.2 KVALITATIIVA JEARAHALLAN	37
4.3 LYRIHKKAGUORAHALLAN	39
5. ANALYSAOASSI	43
5.1 ÁIVAN.....	43
5.1.1 <i>Dat ledjen mun - analysa</i>	46
5.2 SLINCRAZE.....	53
5.2.1 <i>Givssideapmi - analysa</i>	56
5.2.2 <i>Suhtadit - analysa</i>	61
5.3 AILU VALLE.....	68
5.3.1 <i>Bággu geargat - analysa</i>	70
5.4 DUOLVA DUOTTAR.....	77
5.4.1 <i>Guovdageainnus eret – analysa</i>	79
6. ČOAHKKÁIGEASSU JA ANALYSAOASI DIGAŠTALLAN	86
6.1 KONKLUŠUVDNA.....	89
6.2 LOAHPPASÁNIT	90
GÁLDUT.....	92

1. Álggaheapmi

Ráppa musihkkašáŋŋeris lea vuoddu hiphop-kultuvrras mii álggus lei afro-amerihkalaččaid vuostekultuvra rasismii ja dan heajos meannudeapmái USA:s. Hiphop álggii New York gávpotoasis Bronxas 1970-logus. Dál lea ráppa sajáiduvvan musihkkamáilmmis sihke Sámis, Ásias ja muđui miehtá máilmmi. Meannudan ráppa ja hiphop vuoddu, oahpásmuvvan dihtii hiphop-kultuvrii, -historjái ja -šáŋŋerii. Sápmái lea maid ollen hiphop ja ráppa, ja erenomážit sámi gáŋddat ráppejit gollegillii iešguđege láhkai ja fáttáin. Álgoráppáriid jietna New York gávpogis 1970-logus čájehii vuostehágu sin meannudeapmái, de lea maid sámi ráppa vuostejietna dasa mo oarjemáilbmi meannuda sápmelaččaid.

Dát jietna mii lea sámi ráppas ii leat dušše vuostejietna majoritehta olbmuide, dat lea maid siskkáldas digaštallanjietna Sámis. Mun áiggun geahččat mo sámi ráppa doaibmá digaštallanbáikin Jürgen Habermas *Public sphere* teoriija mielde. Dán teoriija leat máŋggat geavahan ja ovddidan ráppateavsttaid dutkamis, maiddá Austráalia álgoálbmotdutki. Mu dutkosii lean várren saji kontekstii ja oahpásmuvvat sámi ráppii ja ráppáriidda. Mun lean diktán sin ieža mitalit iežaset birra ja defineret mii lea sámi ráppa. Dat lea leamaš áddjás bargu, muhto hui dehálaš maid go dán fáttás ledje nu unnán dieđut, erenomážit sámi pioneara ráppáriid birra.

Vuolggasadji lea sámi politihkalaš luhtedajahusain ja lávllateavsttain, ja seamma gulahallanvugiin mat leat seilon ja ain geavahuvvojit dán áiggi sámi ráppáriin. Mun analyseren makkár gielalaš váikkuhangaskaoamit sámi ráppas leat ja das fuomášan man girjái sámi ráppašáŋŋer lea. Mo lyrihka duppalgulahallan doaibmá sámi ráppas lea hui seammalágán go boarrásat sámi lyrihkas omd. luhteteavsttain. Dat čájeha ahte birgenkoansttat ja gulahallanvuogit eai leat jávkan, soaitá danne go mii ain leat koloniserejuvnon ja doarrumin dan seamma vuostá.

1.1 Dutkanfáttá válljen

Mu beroštupmi sámi musihkkii ja erenomážit sámi ráppii ja hipoppii álggii juo mánnán. Mus lei mánnán lagašolmmoš gii givssiduvvui hui garrasit danne go son lei veahá earálágan go eará mánát. Mun oidnen go son olgguštuvvui ja eará mánát ja ollesolbmot givssidedje su maŋŋga láhkai. Mun in diehtán mo mun galgen bissehít dan ja mus lei váivi go lagasolmmoš gillái. Muhtun beaivve lei mis ihttán ođđa CD-skearru dálui ja dat lei Sámi Grand Prix 2005 CD-skearru. Go ledjen okto ruovttus muhtin beaivve maŋŋá skuvlla de bidjen dan čuodjat ja dat lei okta lávlla masa duođaid liikojin ja guldalin olles daid moatti tiimma gitta earát bohte ruoktot, Nils Rune Utsi debuhttalávlla *Givssideapmi*. Mu dovdduide bodii jeđđehus ja mu gažaldagas ožžo vástádusaid. Skuvllas hállagohte eará mánát ja nuorat dan *Givssideapmi*-lávлага ja dan gándda birra gii givssiduvvo. Mun in diehtán gii Nils Rune lei ovdal go son ráppii dan lávлага. Mii digaštalaime lávлага birra ja geat son su givssidedje go orui Kárášjogas. Dat lei mávssolaš ja garas gullat nuorra sápmelačča sámegillii ráppemin ášši birra mii midjiide lei nu oahpis, dat álggahii digaštallama áššis man birra ii oktage duostan jienádit.

Nuppes go gullen sámi ráppa lei sámerádios go Amoc ráppii *Kolle Ákšu* gillii man in ádden, muhto dat lei sámegillii ja mii nuorat hálaimet su birra maid. Son ráppii Kárášjoga vuodđoskuvlla Beaivváškonsearttas *Kolle Ákšu* ja dat lei vuosttaš háve Kárášjogas gullui albma sámi ráppa.

Servodatberošteaddjin lean leamaš mielde iešguđetge serviin ja searvan digaštallamiidda. Nuorravuodajagiin ledjen mun nuoraidpolitihkas ja sámpolitihkka geasuhii mu. Sámi Grand Prix bottus lei vuosttaš háve mun gullen SlinCraze ráppemin duohtaeallimis go son, Ovlla ja Eskilla guovttos ráppejedje ja juige *Sápmelas* lávлага stuorra sámeleavggain lávddis. Ráppa lei politihkalaš ja ovddastii sámi fámu ja rámi. Dan maŋŋá ihtigohte eanet ahte eanet politihkalaš ráppat sámegillii ráppáriin nugo Duolva Duottar, Ailu Valle ja earáin. Mun ohcagohten sámi ráppa internehtas ja doppe gávdui ollu, nugo okta dain geat álggahedje sámi ráppa, sámi underground ráppajoavku Áivana ráppalávlagat.

Mun vázzen nuppi jagi joatkkaskuvlla Guovdageainnus ja iežan gávccinuppelogát jagi riegdanbeaivvi in vajálduhte. Moai skihpáriin leimme šlohtamin skuvlla láhttiid ja de gullui beata čuojahuvvomin duodjeluohká luohkkálanjas. Joatkkaskuvllaoahppi Josef Per Buljo lei ráppemin ja freestylemin sámegillii ja nuorat ledje čeahkkanan su birra. Go son gearggai de spežžo gieđaid ja gudnejahtte su. Mu skibir hástalii mu maid ráppet, muhto mun in lean

goassige ovdal ráppen almmolaččat, muhto mun mihten dasa loahpa loahpas. Go mun gergen iežan doanngges ráppain de ii lean seamma speažžun munnje go ovddit ráppárii. Odne lea Buljo Čezá, sámi ráppár gii ráppe ee. boazodoalu várjaleami ja politihka birra.

Mun guorahallen SlinCraze ráppalávлага *Suhtadit* ja čállen eksámena “Mo geavahuvvo sámi ráppa politihkalaš gaskaoapmin?” go lohken sámegeiela ja girjjálašvuoda bachelordásis Romssa Universitehtas 2014. Sámi ráppa lea viiddis ja eai leat gallis geat dan leat meannudan akademalaččat. Sámi ráppa lea sajáiduvvan girjjálašvuolta, poesijja ja lyriikka otná Sámis ja muđuid máilmmis. Mun áiggun guorahallat ja ovdanbuktit sámi poesijja mii ovdanbuktojuvvo ráppan, danne mun mearridin girjjálašvuoda dutkamis meannudit ja čállit dan mu masterdutkanosis.

1.2 Čuolbma, materiála ja ráddjejummi

Dutkančuolbma lea: Mo doaibmá sámi ráppa almmolaš digaštallanbáikin ja mo ovddiduvvo lyriikkan ja kollektiiva jietnan?

Almmolaš digaštallanbáikki guorahallamii lean válljen diskursateorijja Public sphere man Jürgen Habermas hábmii 1962 gos evttoha makkár almmolaš digaštallanbáiki galggašii leat gos servodatáššit digaštallojit ja hástalit politihkalaš lihkahusaide ja rievdadusaide. Mun lean guorahallan mo ráppa doaibmá dakkár báikin. Dan teorijja leat mánggas ovddidan ja lea geavahuvvon ráppateavsttaid dutkamis.

Meannudan sámi ráppa sámegeillii lyriikkalaččat oaidnin dihtii makkár váikkuhangaskaomiid geavahit olahit ráppateavsttaid ovdanbuktimis ja almmuheamis. Mun gieđahalan ráppateavsttaid diktan main analyseren ee. riimma, metaforaid ja eará, muhto mun in deattut metruma iežan analysas, go mun áiggun ahte gielalaš váikkuhangaskaomiin ja konteavsttas galgá eanet deaddu.

Konteksta lea hui dehálaš dákkár barggus ja lean várren saji mitalit ráppáriid duogázis ja diskografiijas čájehan dihtii man girjái ja mánggabealat sámi ráppa lea. Mun lean geavahan kvalitatiivva metoda veahkin go jearahalan ráppáriin ja áššedovdiin sihke njunnálagaid, telefonna ja Facebook-neahttasiiddus. Lean geavahan mediaartihkkaliid, filmmaid ja eará media gálduid dutkamii.

Mun lean välljen analyseret vihtta ráppalávлага mat leat almmuhuvvon davvisámegillii. Dát lávlagat leat almmuhuvvon iešguđetge báikkiide, sihke CD-skearruide, YouTube, SoundCloud, Spotify, ja eará neahttabáikkiide. Justa gosa guđemuš lávlla lea almmuhuvvon mitalan dárkileabbo juohke analysas.

Muhtin ráppateavsttaid lean šaddan ieš gulu mielde čállit ja lean sádden ráppáriidda lávllateavstta ja jearran lean go čállán ja juohkán lávлага riekta.

Ráppateavsttat maid lean välljen dutkanmateriálan leat:

<i>Dat ledjen mun</i>	Čáli: Isak Ailo Gaup ja Johan Ante Paulsen (Áivan)
<i>Givssideapmi</i>	Čáli: Nils Rune Utsi (SlinCraze)
<i>Suhtadit</i>	Čáli: Nils Rune Utsi (SlinCraze)
<i>Bággu geargat</i>	Čáli: Aslak-Nils Valle (Ailu Valle)
<i>Guovdageainnus eret</i>	Čáli: Fred-René Buljo (Duolva Duottar)

Mun välljejin Áivan-joavkku *Dat ledjen mun*-lávлага analyseret danne go Áivan lea dat sámi ráppajoavku mii lea guhkimus ráppen ja lei okta dain geat álge ráppet sámegillii 2000-logu álgojagiin oktanaga go Amoc álggii. *Dat ledjen mun* lea okta dain vuosttaš sámi ráppalávlagiin ja lea áidna undergroundráppa man guorahalan dán dutkamušas. Nils Rune Utsi, dahje SlinCraze lea dat sámi ráppár gii lea buvttadan eanemus ráppa sámegillii ja okta dálá váldo sámi ráppáriin. Mun lean guorahallan su debuhttalávлага *Givssideapmi* ja provoserejeaddji lávлага *Suhtadit* gos sámi lyriikka duppalgulahallan lea guovddázis. Ailu Valle spiehkasta dain eará ráppáriin iežas poehtalaš ráppaiguin mat leat ee. kapitalismma vuosttaldeami birra nugo lávlagis *Bággu geargat*. Mañimuš lávlla lea Duolva Duottar-joavkku álgoráppalávlagiin *Guovdageainnus eret* gos cuiggodit seksuálalaš illastemiid ruovttubáikkisteaset garra sániiguin.

1.3 Disposišuvdna

Vuosttaš kapihttal lea dutkamuša álggahus ja láidehus makkár dat lea. Das mun lean čilgen dutkanfáttá válljema ja čuolmma. Sámi ráppa birra sáhtta meannudit vaikko man ollu ja mun čilgen ráddjema ja disposišuvnna álggahusas. Nuppi kapihttal is ovdanbuvttán mun dutkamuša teorehtalaš lahkona vugiid. Dan kapihttal is ovdanbuvttán ja oahpásmahtán Jürgen Habermas teoriijii Public sphere mii lea almmolaš digaštallanbáikki birra, ja teoriija lea maid ovddiduvvon ráppa ja álgoálbmotráppa dutkamiin. Álgoálbmotmetodologiijas lean čoaggán buriid dutkamiid ja jurdagiid maid gieđahalan ja geavahan dutkamis veahkkin oaidnit álgoálbmot-dutkančalbmeklásaiguin sámi lyriikka ja konteavstta. Goalmmát kapihttal is gieđahalan sámi politihkalaš luđiid, lávlagiid ja estetihka ovdanbuvttán. Ráppa birra lea unnán čállon sámegeillii ja danne lean čilgen hui vuđolaččat ráppa vuđu ja maiddái sámi ráppa historjjá. Njealját kapihttal is mitalan iežan dutkamuša metoda ja dutkanproseassa birra. Álggos čielggadan iežan posišuvnna dutkin, go mus lea insider-posišuvdna go dutkkan iežan olbmuid, sápmelaččaid. Mun lean jearahallan sámi ráppáriin ja áššedovdiin dán dutkamis ja lean geavahan kvalitatiiva metoda doarjjan dáid jearahallamiin. Čielggadan velá lyriikkaguorahallama guovddáš vugiid ja váikkuhangaskaomiid. Viđát kapihttal is analyseren vihtta sámi ráppa davvisámegeillii namuhuvvon teoriijaid ja metodaid mielde. Guđát kapihttal is lea čoahkkáigeassu ja analysaoasi digaštallan mii lea mátki dutkamuša konklusuvdni.

2. Teorehtalaš lahkonanvuogit

Teorehtalaš lahkonanvugiid välljemii lean välljen ovdanbuktit álgoálbmotmetodologiija ja sámii estetihka mii láidesta veahkkin mu dulkoma, vai sámii ja álgoálbmotperspektiiva lea mielde go guorahalan sámii ráppa. Leat dat sámii ráppalávlagat mat cuiggodit sámii servodaga maid lean dutkamin, ja danne dárbbášin maid diskursateoriija. Diskursateoriijan lea mus Jürgen Habermas teoriiija Public sphere, almmolaš digaštallanbáikkiid birra.

2.1 Public sphere – musihka almmolaš digaštallanbáiki

Munnje lei hui dehálaš välljet diskursateoriija vuodđun iežan sámii ráppa dutkamii, dakkár teoriiija mii veahkehivččii áddet man láhkai ráppa ja musihkka sáhttet váikkuhit almmolaš ságastallama. Mun lean de välljen Public sphere-teoriiija mii lea teoriiija almmolaš báikki birra, gos digaštallan lea.

Frankfurt universitehta filosofiiija professor Jürgen Habermas (1929-) čálii girjii *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft* 1962, mii jorgaluvvui eanjalasgillii 1989 *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society* gos geahčadii vugiid áddet ođđaáigásaš demokratiija.

Habermas lea dutkan eavttuid mo ja manne olmmoš ovddida iežas oaiviliid. Son dadjá ahte buot olmmošlaš dágut gáibidit giela. Hállama vuogádagain sáhttit gávdnat dárbbášlaš eavttuid buot lágan sosiála organiseremiidda. Go mii hállat de árvala Habermas ahte mii leat duodašteamen:

1. Áddejumi
2. Duohtavuoda
3. Heivvolašvuoda
4. Rehálašvuhta

Dát eavttut duodaštít logálaččat duohtavuoda ja sosiála konteavstta digaštallamis ja dan gohčoda Habermas “ideála ságastallandilálašvuhta”. Son oaivvilda ahte duohtavuhta bohtá ovdan ságastallamiin (Barker ja Jane 2000, 5th edition 2016: 232-233). Habermas definere Public sphere leat báiki almmolaš diskurssas gos stáhta ii leat, gos álbmot sáhtta ráfis ráhkadit

oaiviliid. Dán báikkis sáhttet priváhta olbmot ovddidit ja lonuhaddat iežaset oaiviliid, ja dan báikái ii gula stáhta dahje girku. Public sphere lea:

- Báiki mii soabadoallá siviila servodaga ja stáhta;
- Báiki gos álbmot organisere iežas
- Arena gos “álbmoga oaivil” hábmejuvvo (Barker ja Jane 2016: 614)

Public sphere teoriijas lea vuolggasadji 1800-logu áviissain, girjjálašvuoda pubbain, politihkalaš áigečállosiin ja eará organiserejuvvon politihkalaš digaštallamiin. Dát digaštallan/ságastallanbáiki lei buohkaid várás, muhto borgárskáhppa gullui das eanemus.

“It was, in principle, though not in practice, open to all. Within this sphere individuals were able to develop themselves and engage in rational debate about the direction of society.”

Vaikke Habermas oaivvilda ahte Public sphere lea jávkamin monopolistalaš kapitalisma ja stáhta fámu nannema geažil, de oaivvildit ollu jurddašeaddjit ahte teknologalaš ovdáneapmi ja ođđaáigásaš media leat viiddidan public sphere (Barker ja Jane 2016: 233).

Guhká lea evttohuvvon mo ođasmahttit public sphere-teoriija vai heive otná dillái, ja maiddái mo musihkka heive politihkalaš diskursan almmolaš digaštallamis. Dát almmolaš digaštallanbáiki lea sirdašuvvan dál maiddái filmmaide, festiválaide ja maiddái áiggi mielde musihkkii. Almmolaš digaštallanbáiki ii leat dušše girjjálašvuodas muhto maiddái musihkas, *“by engament with fine art and music”* (Street 2012: 65). Jus juoga galgá leat public sphere, de leat eavttut ahte galgá spiehkastit dominánta oskkolaš dahje politihkalaš dáidagis ja kultuvrras. Ovdal lei oarjemáilmmi musihkka dakkár mii vuvdojuvvui priváhta olbmuide geat čoahkkanedje guldalit musihka man ovddas ledje máksán. Ovdal lei musihkka geavahuvvon ja mearriduvvon iešguđetge fápmoásahusain oskkolaš bálvosiin, stáhtain ja oskkolaš ásahusain. Go musihkkárvirgi oáččui alitdási servodagas, de luvvii iežas dain fápmoásahusain ja šaddagođii sierra almmolaš digaštallanbáikin, musihkas šattai demokratiserenproseassa. *“In summary, Habermas makes music part of a system of political participation in which talk is key[...]*” (Street 2012:66).

Torgeir Uberg Nærland (2015) lea doavttirgrádadutkamisttis dutkan mo dáža hiphop-kultuvra doaibmá politihkalaš oaivilráhkadeapmái ja mo musihkalaš stiila ja medierejuvvon verbálalaš diskursa čuohtá oaivilráhkadeami proseassaide. Son dutká makkár mearkkašupmi hiphop-

musihkas lea public sphere teoriijain. Musihkka sáhtta tematiseret, mitalit ja bidjat fokusa iešguđege politihkalaš ja sosiála váttisvuodáide. Musihkain sáhtta maiddái hástalit vuostálastimiidda ja aktivismii, sihke njuolgga ja eahpenjuolgga fáhtet politihkkáriid ja eará fámolaččaid fuomášumi (Nærland 2015: 51).

Maŋŋá, nappo 2006, lasihii Habermas iežas public sphere teoriijii oasi man gohčoda *deliberate democracy* gos musihkka váikkuha politihkalaččat. Deliberate democracy viiddida áddejumi public sphere teoriijas, ahte mediat, gulahallan ja digaštallamat mat leat boahtán teknologiiijain leat maid almmolaš gulahallanbáikkis. Medierejuvvon politihkalaš gulahallan ii dárbbas leat ollásit giedahallon ja deliberated democracy doaibmá organiserejuvvon áksá mielde. Gasku áksá leat dat guovddáš fápmoásahusat, politihkkarat, ráđdehus jna.

Boaittoeale dán áksá lea public sphere masa gullet formála ja eahpeformála fierpmádagat ja arenat. Deliberašuvdna lea proseassa mii “ráidne” gulahallama áksá gežiin guovddázii ovdal go duodaštuvvo álbmoga oaiviliiguin (Nærland 2015: 52-53). Dáinna lágiin de eai leat dušše omd. dušše politihkkarat ja ráđdehus mat jođihit dan politihkalaš digaštallama ja eiseválddiid oaivilat mat leat guovddázis, muhto priváhta ja “dábálaš” olbmuid oaivilat deaivvadit áksá guovddázis ságastallamii singuin geat juo leat guovddázis gos digaštallan lea. Teoriija čájeha mo musihkka oázžu politihkalaš ja demokrátalaš rolla (Nærland 2015: 52-53). Cultural public sphere, doppe gos dáidagis lea seamma politihkalaš árvu go verbála ja čállojuvvon politihkalaš oaiviliiguin (Nærland 2015: 53-55).

Chiara Minestrelli lea dutkan Australia álgoálbmogiid hiphopa politihkalaškultuvrra, identitehta ja vuoiŋgalašvuoda public sphere teoriijas. Son muitala ahte aborigiidna hiphop lea dakkár “Indigenous counter-public sphere”, molssoevttolaš almmolaš digaštallanbáiki álgoálbmogiidda gos álgoálbmogat eallet iežaset láchkai (where indigenous people exercise their right to be conscious citizens). Go álgoálbmogat dahket dan de oázžut válddi iežamet eallimis ja diskurssas, ja sii maid juogadit jurdagiid sihke “Indigenous counter-public sphere” -báikkis ja dan dominánta digaštallanbáikkis ráppain (Minestrelli 2017:222-223).

2.2 Álgoálbmotmetodologija

Go muitala álgoálbmotmetodologija birra de lea bággu namuhit Linda Tuhiwai Smith girjji *Decolonizing Methodologies* (1999) mii meannudii álgoálbmogiid dutkamiid guoski áššiid. Son áigu bajidit dutkama viiddit historjjálaš, politihkalaš ja kultuvrralaš kontekstii. Álgoálbmogiid jurddašuvuohki ja máilmmigovva fertejit oažžut saji akademijii. Smith muitala álggus girjjistis ahte dutkamis leat nana čanastagat eurohpalaš imperialismii ja ahte sátni “dutkan” lea álgoálbmotmáilmmi fasttimus sátni. Ovdamearkka dihtii Christopher Columbus ovdanbuktojuvvo imperialisttalaš girjjálašvuodas sárgárin ja koloniserema áhččin. Álgoálbmogiid gaskkas erenomážit Amerihkás, de lea son olmmošgoddi, ja son guhte biinnidii ja bilidii (Smith 1999:21). Historjáčállima leat imperialisma ja koloniseren váikkuhan. Oarjemáilmmi siviliserejuvvon dutkit leat máŋga čuođi jagi áigi dutkagohtán, čálligohtán, čilgegohtán ja gohčodišgohtán álgoálbmogiid vaikko manin. Sii leat dutkan dan “eará” man Edward Said gohčoda diskursan “eará” birra, mas lea doarjja sihke ásašusaid, sátnevuorkkáin, kolonista byrokratiijain jna. Dat “eará” leat maiddá gohčoduvvon álgoálbmogin (Smith 1999:1-2, 21). Álgoálbmogat cuiggodit ahte historjá lea muitaluvvon kolonisttaid perspektiivvas. Muhtimat ges oaivvildit ahte historjá lea dehálaš reaidu muitalit iežamet historjjá, vaikke leaš geavahuvvon ovddidit imperialisttalaš oainnuid dan “eará” birra. Lea dehálaš muitit ee. ahte historjá ii leat áibbas ollislaš, vigiheami, ii leat bealátkeahhtá dahje duohta (Smith 1999:31-32).

Servodatdiehtaga árbevierus lea olmmoš gii lea servodaga dehálaš oassi, ahte olbmo individuála didolašvuohka ja duohtavuohka hábmejuvvo birrasis, erenomážit eará indiviiddaiguin. Ovttaskas olmmoš lea guovddázis oarjemáilmmi servodatdutkanis, gohčoduvvon individualisma. 1900-logu vuosttaš bealle čuohtejagis váikkuhii sosiáladarwinisma servodatdiehtaga individualismma ahte muhtin olbmuid sáhtta dutkat eallima primitiiva servodagain (Smith 1999:53). Dan áigge dutkit dahje lappologat dutke maiddá sámiid nugo Just Qvigstad gii oaivvildii ahte sápmelaččat ledje primitiiva olbmot ja min fertii dutkat ja dokumenteret ovdal go jávket. Son oaivvildii maiddá ahte sápmelaččain ii galgga lohpi oahppat eatnigielaset ja son doarjui sápmelaččaid dáruiduhtima (Hansen 1992 :54).

Kristtalašvuohta lea geahččalan jávkadahttit álgoálbmogiid vuoiŋŋalašvuođa. Álgoálbmogiid vuoiŋŋalašvuohta ii leat dušše muhtin osku, girku dahje girji. Dat lea eallinoaidnu, dat lea luondu, geađggit, eallit ja eará diŋggat, maid sáhtta sihke oaidnit ja maid ii sáhte oaidnit. Dan sáhtta leat váttis oarjemáilmmi diehtovuogádagaide áddet ja dohkkehit. Álgoálbmogiid vuoiŋŋalašvuohta soaitá čájehit dan čielgaseamos earu gaskal álgoálbmogiid ja oarjemáilmmi. Dat lea okta daid osiin álgoálbmogiid kultuvrras maid oarjemáilbmi ii sáhte čalmmustahttit, áddet ja kontrolleret (Smith 1999:78).

Álgoálbmotnuoraid vuoiŋŋalašvuohta, eallinoaidnu ja duohtavuođa oaidnu hástaluvvo. Go ieš álgen studeret de vásihin mo mu eallinoaidnu ja máilmmioaidnu rievdagođii go studerejin dáža ja oarjemáilmmi universitehtain. Smith (1999:135) muitala ahte álgoálbmogat leat kritihkalaččat universitehtaide ja maid sii ovddastit, muhto olbmot háliidit váldit alit oahpu, ja dalle ii baljo sáhte garvit oarjemáilmmi universitehtaid kultuvrralaš báidnima. Álgoálbmogat eai hálit liikká ahte min olbmot galget massit giela, identitehta, árvvuid ja vieruid.

Go mii leat juo doppe, de sáhttit mii čállit iežamet historjjá ja dutkat iežamet eavttuid mielde. Go dutkat iežamet álbmoga dahje álbmogis juoidá, de leat mii insider (siskkobeale) dutkit, mis lea dat insider-perspektiiva. Dat ii leat dat seamma go outsider (olggobeale) dutki. Go dutkat iežamet de oazžut “almmolaš insider-jiena” ja sáhtta maid leat hástaleaddji danne go šaddet vuordámušat nugo “son diehtá danne go son eallá dan eallima”. Insider-dutki hástala iežas oainnu iežas servodagas ja dan maid ovdal lea atnán diehttelassan. Lassin oarjemáilmmi dutkanvugiide, de leat álgoálbmotdutkiis gii dutká iežas olbmuid, áibbas eará fuomášumit, vuordámušat, hástalusat ja vuogit dutkamii go outsider-dutkiis (Smith 1999:138-142).

Rauna Kuokkanen meannuda girjjis *Boaris dego eana* (2009) álgoálbmogiid dieđu, filosofija, dutkama ja oahpahusa dekoloniserema. Dat lea oalle seammalágan girji go Linda T. Smith girji (1999), gos ovdanbuktá máilmmi álgoálbmogiid dutkanvugiid ja jurddašeami. Kuokkanen čilge ahte álgoálbmotdutkiis leat máŋgii gártan subjektivitehta “oaffarin”, ja sin dutkamit ja metodologijat leat adnojuvvon subjektii vvalažžan. Oarjemáilbmi dutkanárbevieru meroštallandieđalašvuođa gáibádusaid eai deavdde álgoálbmogat. Dat “universála” dutkannorpmat ja njuolggadusat eai heive álgoálbmotdutamii (Kuokkanen 2009: 204). Okta hui dehálaš doaba lea dekoloniseren, man Kuokkanen čilge (Kuokkanen 2009: 35):

“Dekoloniseren mearkkaša dábálaččat daid proseassaid, mat buktet oidnosii ja burget koloniála hálddahasaid, struktuvrraid, geavadiid ja diskurssaid. Dát burgin guoská maid

dakkár čiegus institutionála ja kultuvrralaš beliide, mat leat doalahan koloniála válddi maiddái politihkalaš iehčanasvuoda maŋŋá (dego Afrihkás ja Indias)...”

Son maid diđošta ahte kolonialisma doaibmá ja stivre maiddái miela dásis, ja nu maid dekoloniseren (Kuokkanen 2009: 35). Nugo eará álgoálbmogiid servodagain, koloniála ja patriarkála historjá lea hábmen ja rievadan maiddái sámeservodaga. Sámeservodaga moderniseren aŋkke 1950-logu beallemuttu rájes lea rievadan árbevirolaš vugiid ja dábiid, ja dávjá leat patriarkála ideologiiat čuvvon servodatlaš nuppástusaid (Kuokkanen 2008: 28, Balto 1997).

Álgoálbmotdutkit leat dávjá maid servodatberošteaddjit, ja dát rollat leat guovtteláganat. Dutkamis ja aktivismmas leat guovttelágan doaimmat mas leat sierralágan olbmot geat geavahit iešguđegelágán reaidduid olahit iešguđetge áššiid. Álgoálbmogiid gaskkas leat konservatiiva olbmot geat eai áiggo rievdadusaid ja sáhttet geahččalit bilidit sin ovddas geat áigot rievdadusaid, namalassii ee. dutkit, oahpaheaddjit ja aktivisttat. Dat konservatiivvat geat ballet rievdademiin sáhttet geahččalit bilidit e.e. dutkiid luohhtevasvuoda (Smith 1999:217).

Dutkan gullá fápmovuogádahkii ja álgoálbmotbargu ferte váldit saji das, dat lea dehálaš olles álgoálbmotservodahkii. Álgoálbmotdutkiis ja aktivisttas leat máŋga rolla, nugo bearašlahttu, jodiheaddji dahje eará barggut. Sihke aktivista ja dutki ferte muitalit rivttes áššiid rivttes láhkai. Aktivisttat dárbbasit dutkiid fievrredit ja doalahit álgoálbmogiid dieđu ja máhtu (Smith 1999:226).

2.4 Sámi estetihkka

Oassi sámi estetihkas lea áddet ja hálddašit giela kodaid ja konteavstta, nu mo ferte dahkat jos ollásit galgá fáhtet luoheteavsttaid sisdoalu. Sátnegirjijt čilgejit ahte estetihkka lea dat mii árvoštallo čáppisin. Lea veahá váttis árvoštallat mii lea estehtalaš danne go čábbodat lea relatiivva ja kontekstuála. Sápmelaččain lea dárbu earuhit dáidaga duojs. Dáidda lea ođđaáigásaš dáidda ja duodji ges leat gákti, gápmagat, guksi, čoarvegiella dahje eará maid lea ráhkadan árbevirolaš daguid bokte, nu mo duddjot. Duddjot oahpat ádestallama bokte, dat oahpahuvo buolvvas bulvii ja dávjá seamma sogas. Iežat sogas leat iešguđetge árvvut ja oavilvat mo galgá habmet duojs dan láhkai vai ii leat dušše čáppat, muhto ánolaš ja vuogas maiddá. Gaski evttoha geavahit máttasámegieldoahpaga *dåajmijes vüekie* sámi estetihkkii.

Dåajmijes vuekie sisttisoallá akademalaš dási, ehtalaš dási, ja das gullá ahte ferte máhttit vástidit iežas álbmoga vuordámušaide. *Dåajmijes vuekie* ii leat áibbas odđa fuomášupmi, dat lea álo leamaš das, vaikke dat geavahuvvo dál čilget sámi estetihka (Gaski 2007: 187-189).

Go sámi girječállit, lávlut ja dáiddárat čállet sámegillii, ja sámi sisdoaluin, geasuhit go sii earáid go sápmelaččaid? Sámi girjjálašvuohta lea dakkár boaittoeale girjjálašvuohta, dat ii leat váldorávnjnis. Áddet min giela ja konteavstta eai leat gallis geat sáhttet. Ii leat galle logijagi áigi go sápmelaččat válde saji máilmmi álgoálbmogiid gaskkas. Gaski (1997) namuha go sápmelaččat nulle gávtti álgoálbmotdeaihvadeamis de orro sii dego “vilges olbmot”, namalassii kolonisttat eai ge álgoálbmogat danne go sápmelaččain ii leat lunddolaš áfáiduvvan liiki. Sápmelaččat leat maiddá gohčoduvvon “White indians of Scandinavia”. Mis ii lean dat “rivttes” liikeivdni, muhto čuoččuheimmet leat oassi álgoálbmotservodagas. Sámi girjjálašvuohta lea báikkálaš jietna. Sámi girjjálašvuođas leat eanemus fáttát gullevaččat sámiide ja Sápmái. Omd. Jovvna-Ánde Vest girjjiin lea álki mus dovdat ahte lea Roavvesávvona birra, danne go mun lean dan guovllus eret ja diedán guđe sohki gullá. Dan láhkai lea munnje hui somá lohkat, muhto sáhtta leat hui amas konteaksta ja muitaleapmi omd. Oslo dážii dahje oarjemáilmmi váldorávnnji girjelohkkiide. Gávpoteallin guoská dál eambo máilmmi olbmuide go guolásteapmi ja boazodoallu (Gaski 1997: 199-205). Guđe gillii galgá välljet čállit lea ášši maid álgoálbmotčállit fertejit vihkkedallat, eatnigillii vai majoritehtagillii? Mánnga álgoálbmotčállit leat massán gielaset dahje eai máhte doarvái bures gielaset vai sáhttet buvttadit čáppagirjjálašvuođa teavstta (Gaski 1997:207). Gávnojit sápmelaččat geat čállet dárogillii, okta sámi girjjálašvuođa álgočállin Matti Aikio čálii baicce dárogillii, muhto lei sámi sisdoallu mii geasuhii dážaid maid. Dálá áiggis lea Ann-Helen Laestadius beakkán sámi girječállit Ruotas gii čállá ruotagillii go ii leat oahppan sámegiela. Sámi ja inuihtta girječállin ii leat buohkain nu alla oahppu go amerihká álgoálbmotčállin. Eanaš sámi girječállit čállet sámegillii, gillii mii oahpahuvgodii dihto skuvllain 1970-logu álggus. Sámi álgogirječállit eai máhtán čállit eatnigielaset go čálligohte. Sámi girjjálašvuohta lei álgo álggus dušše njálmmálaš árbevierru luđiiguin, sátnevádjasiiguin, máidnasiiguin ja nu ain ovdal go vieris dutkit dokumenterejedje daid.

Duppalgulahallama geavahit sámi dáiddárat ja girječállit čehpet. Sis lea áigumuš muitalit eanet iežaset dáidagiin sápmelažžii go earáide. Dát ii leat dakkár olggušteapmi, baicce sámi árbevierru go stoahkat sániiguin ja mearkkašumiiguin lea dábálaš gulahallanvuohki (Gaski 1997).

Harald Gaski čállá *Den hemmelige teksten* (1998) artihkkalis ahte lea dárbbaslaš máhttit sámegiela ja kultuvrra jus áigu áddet luoheteavsttaid. Dan son oaivvilda ja geavaha Arnold Krupat tearpma *ethnocriticism*, sámegillii etnokritihkka. Áddet luođi áibbas ollásit lea veadjemeahttun dušše girjjálašvuoda vugiin, danne gáibiduvvo maiddái báikkálaš diehtu vaikko eaŋkilolbmodásis. Gaski evttoha ahte sáhtášii jearahallat sihke sus, gii juoigá luođi, sus guhte juigojuvvo, bearrašis, skihpáriin ja lagašbirrasis (Gaski 1998:33).

Gaski joatká ja čilge man viiddis sámi girjjálašvuolta lea. Dušše sátni *girjjálašvuolta* vuolgá sánis girji, mii mearkkaša sihke girji man logat ja omd. girjjat gápmagat. Girjáivuolta, sullii seamma go máŋggabealatvuolta ja mii čuovvu dihto vuogádagaid, lea das suorggiduvvon sátni (Gaski 1998: 34).

Son váldá guokte luođi ovdamearkan čájehit mo sámi duppalgulahallan ja ironiija geavahuvvo luohtedajahusain, *Gumpe borai* ja *Joatka-Elle luohiti*. Mun válddán dušše nuppi dain luđiin ovdamearkan dán čállošis. *Gumpe borai* luođis geavahuvvo boazometaforiikka duppalgulahallamii, dat čilge sihke hearggi ja nissonolbmo. Luohti lea boaresbártni birra gii háliida muhtin nieiddain náitalit, muhto almmái lea behtohallan go eará albmát leat mannan su morsiin. Luođi subjeakta, dát boaresbárdni, manná de soagnofárrui. Gabba lea metafora čuvgesvuovttat nissonolbmos. “*Báhcan lei vel muzetsággi*” mearkkaša ges ahte lei dušše báhcan seakkes sevdnjesvuovttat nieida sutnje. Jus lohkki dahje luohteguldaleaddji ii máhte sámegielsániid gabba ja muzet, dahje ahte seakkesnieida ii lean dolin konteavsttas sápmelaččain dat mii geasuhii eanemus, de ii livččii lohkki ádden ironiija ja duppalmearkkašumi (Gaski 1998:37). Mun áiggun guorahallat mo giella ja duppalmearkkašupmi doaimá sámi ráppateavsttain.

3. Politihkalaš lávlagat ja ráppa historjá

Dán kapihttalis meannudan sihke oarjemáilmmi ráppa ja sámi ráppa vuodu ja historjjá. Ođđaáigásaš ja oarjemáilmmi hiphop inspirerejuvvon sámi ráppa sulastahtta ollu daid boarráset sámi politihkalaš lávlagiid ja luđiid. Mus lea teorehtalaš vuodđun sihke hiphop ja luohti, mii mu mielas doaibmá hui bures. Boarrásat sámi politihkalaš luohtedajahusaid ja lávllateavsttaid meannudan ádden dihtii sámi lyrihka vuodu.

3.3 Sámi politihkalaš luodit ja lávlagat

Mu mielas dárbašlaš selvehit sámi politihkalaš luđiid ja lávlagiid dutkamiid. Sámi álbmot lea vásihan sisabahkkemiid ja koloniserema, Norgga stáhta riikkarájaid siskkobealde koloniseren gohčoduvvo dáruiduhttimin. Mo leat sápmelaččat dusten daid kolonisttaid, bággejuvvon vearuid ja vearedaguid, ja mo leat sápmelaččat vuostálastán daid lyrihkalaččat?

Harald Gaski magisttarbargu ja girji *Med ord skal tyvene fordrives* (1987) meannuda mo duppalgulahallan dahje duppalmearkkašumi áddejupmi doaibmá vuostálastingaskaoapmin dološ sámi epihkalaš luđiin. *Suola ja noaidi* lea dološ luohti, mas dušše sii geat máhtte giela bures áddejedje ironiija ja divtta duohta mearkkašumi (Gaski 1987: 48-52). Dat luohti ii várra juigojuvvon almmolaš digaštallanbáikkiin, baicce underground nu mo muhtin ráppat. Ja nu ii lean njuolgga moaitámuš eiseválddiide. *Suola ja noaidi* lea luohti mas suola ja noaidi lonuhallaba juoigat. Noaidi gii ovddasta ja suddje sápmelaččaid, ii háliit ahte suola, nappo kolonisttat, suoládit ee. sámi eatnamiid. Jus olggobeale olmmoš logašii luođi dajahusaid de orru ahte suola lea vuoitán ja noaidi ges vuollánan, muhto sámi konteavsttas ja áddejumi mielde de leat noaidi čuorvvussánit ain eallimin otná sápmelaččaid rahčamušain. Dan láhkai de oaidnit ahte noaidi ii liikká vuoittohállan suollagii, muhto hástalii sápmelaččaid vuosttildeapmái dan botta go dážat jáhkket min náđđumin.

“Alle politiske uttalelser er ment for en intern-etnisk dimensjon. Derfor var det vesentlig å ikke være klar i talen i ikke-samiske sammenhenger, mens en i kunsten kunne uttrykke seg fritt overfor sine egne, som en først og fremst henvendte seg til” (Gaski 1987: 52).

Politiikkalaš luodit maid leat dakkárat mat cuiggodit man láhkai servodat lea rievdamin. Biret Elle juoigá luodi *Áiggit leat nu nuppástuvvan* man luohtheadajahusat cuiggodit guđe guvlui sámi servodat lea mannamin, daid nuppástusaid ja mo teknologiiija rievdata sámi eallima sihke praktihkalaččat ja olmmošlaččat. Luodi mun-persovdna lea vuoras dahje dološ olmmoš gii muitala man láhkai áiggit leat nuppástuvvan ja cuiggoda omd. mo mášinjurra lea áidna mii gullo ja mo olbmot eai dovddat fulkkiiguin. Muhto loahppadajahusain boktala jurdagiid ja muittuha ahte dat dološ luodit gal gullojit (vaikke mášinjurra gullo). Dán luodis maiddá cuiggoda ahte buohkain lea nu hoahppu, muhto ii leat diehtu gosa nu doamadit. Dán luodis lea maid ollu leaikkastallan ja ironiija, omd. dán oasážiis:

Jus don fal olggos galggat dál maid lávket

Ii dat gullo eará go mášinjurra

Na ii dat gullo beanašáiggas ii ge gullo luohiti ge šat olgun

It don gula eará go biilajura, dat gal gullo dat mášinjurra

Mearrasámi proteastalávlagiid leat maid dutkan. Lill Tove Fredriksena girji *Porsáŋggu lávlagat – Mearrasámi lávlunárbevierru ja olmmošlaš reaškinkultuvra* (2001) ovdanbuktá Porsáŋggu mearrasámi lávlagiid mat eai leat vuoiŋjalaš lávlagat. Daid searvvis maid proteastalávlagat, omd. *Elveland* mii lea sihke bilkolávlla ja proteastalávlla, ráhkaduvvon 1900-logu álggogeahčen. Fredriksen lea geavahan kvalitatiiva dutkanvuogi ja lea jearahallan áššedovdiin geat dovde konteavstta gos lávlagat ráhkaduvvojedje. *Elveland* lávlla lea albmá birra gii virgáduvvui vuovde-, geaidno- ja johkageahččin veasttabeale Porsáŋgguvuona. Lávlla govvida Elvelandda negatiivvalaččat ja dan bokte bohtet garra moaitámušat eisseválddiid politiikkii. “Rissehearrá” govvida Elvelandda posišuvnna ironalaččat. Áddet mii dat “rissehearrá” lea, gáibiduvvo ahte lohkkis lea sámegeiella ja kulturmáhttu mii gullá mearrasápmái, erenomážit Porsáŋgguvutnii. Rissit ledje resursa, šibitbiebmun, muhto rissi lea maid fuones muorra, nu son govviduvvo ironalaččat fuones hearrán (Fredriksen 2001: 41-48). Fredriksen čujuha (Anttonen 1996:18, lohkan Fredriksen 2001:50-51) mo kultuvrralaš identitehta lea politiikkalaš identitehta ja ahte dat vuodđuduvvo identitehta retorihkalaš proseassas ja ákkastallanproseassas. Oskkáldasvuoda vuodđudeamis mii ráhkadit erohusaid “min” ja “sin” gaskkas. Oktasaš symbolat ja árbevierut leat dehálaš oasis mat ovddidit kultuvrralaš identitehta. Elveland ii leat oskkáldas “min” beallai ja vällje baicce virggi mii ovddasta “sin” jurddašuvugiid (Fredriksen 2001:50).

Áiggun ovdanbuktit vel ovttá lávлага man Fredriksen lea dutkan, *Sámit*, mii sulastahtá hirbmat ollu Isak Saba *Sámi soga lávlla* teavstta ja áigumuša. Olles *Sámit* lávlagis

deattuhuvvo sámi oktavuodadovdu ja kultuvrralaš identitehta. “*Sámesohka, sitkes sohka. Ii du vuoitte vašálaš*” leat guokte vuosttaš linnjá lávlagis (Fredriksen 2001:73). Dán divttas eai dihtto eksplisihhta moaitámušat eiseválddiid politihka vuostá, baicce geažiduvvo nugo “*árbeoasi várjalehkot*” ja “*vašálaččaid vuostá čuožžut*”. Dás lea duppalmearkkašupmi, ferte dovdat sámi árvvuid ja diehtit geat dan áigge ledje sámiid vašálaččat, namalassii dážat (Fredriksen 2001: 75). Dakkár fápmorelašuvnnat gaskal sápmelaččaid ja dážaid/láttániid jna. ovdanbuktojuvvojit maiddái ođđasit sámi proteastalávlagiin.

1960:s gitta 1980-lohkui ledje mánnga sámi proteastalávлага nugo Simmona-Máhtte (Mathis Hætta) ja Sverre Kjelsberg Melodi Grand Prix šuokŋa *Sámiid ædnan* 1980 seamma áiggi go Álttá-Guovdageainnu eanu duolvadeami vuostálastimat ledje. *Sámiid ædnan* šuoŋas lei sihke lávlla, luohiti ja politihkalaš cealkámuš.

*Framførr tinget der dem satt,
Sámiid ædnan, Sámiid ædnan.
Hørtes joiken dag og natt
Sámiid ædnan.
Joik har større kraft enn krutt
Sámiid ædnan, Sámiid ædnan.
Førr en joik tar aldri slutt
Sámiid ædnan.*

Vuosttaš linnjás muitaluvo sápmelaš nealgudeddjiid ja miellačájeheddjiid birra geat ledje čoahkkanan Norgga Stuorradikki olggobeallái vuostálastit dulvadeami. Viđát linnjás ges celkojuvvo ahte luodis lea eanet vuoibmi go ruvttas, namalassii ahte sámeálbmoga eallinvuohki ja kultuvra ealihit guhkit go luonddu nuoskkideapmi. Dáinna šuoŋain vuittiiga Norgga Melodi grand prix-gilvvuid 1980 ja olles Europa gulai dán go searvvaiga Eurovision gilvui.

Karen Anne Oskal Eira sámi proteastalávlagiid dutkamis muitaluvo ahte sámi politihkalaš poesijjas bohtet ovdan bonju fápmostruktuvrrat stuorraservodaga ja sápmelaččaid gaskkas ja orrot šaddan garraseappot jagiin gaskal 2013 ja 2016. Dáin lávluin lea oktasaš ahte sii háliidit rievdadusaid vai sáhttet várjalit sámi eatnamiid sisabahkkemiid ektui. Dán dutkamis lea Eira guorahallan ee. Niko Valkeapää lávлага *Leat go friija* gos lávlla ii leat kolonistaide, muhto eará sápmelaččaide, hástalit sin jurdagiid (Eira 2017: 87,57-58).

3.5 Ráppa vuodđu

Ráppa gullá hiphopii, ja hiphopas (čállo maid hip-hop ja hip hop) leat njeallje válodoasi. Dán čállošis áiggun mitalit hiphopa njeallje válodoasi vuoddu birra. Meannudan maiddái ráppa historjjá ja mo dat lea rievdan otná beaivái. Mun in sáhte buot máilmmi ráppa meannudit dás, muhto mun geahčastan USA afro-amerihkalaččaid, hiphop ja ráppa historjjá. Guoskkahan maiddái ráppa pionearaid ja guovddáš ráppáriid ja mo sii leat váikkuhan ráppašáŋŋera.

Bradley ja Debouis (2010) mitalit ahte ráppa ja hiphopa doahpagat eai leat synonymat, vaikko dain lea sullii seamma mearkkašupmi. Muhtimat earuhit ráppa hiphopas ahte ráppa lea almmuhuvvon dahje vuvdojuvvon musihkka ja hiphop ges “underground” jietna. Hiphop álggahuvvui 1970-logu álggus USA stuorámus gávpoga, New York davimus gávpotoasis, Bronxas. Hiphop lei dalle stuorra nuoraiddáidda-lihkadus mas DJat (disk jockeys), emcees’at (MCs/master of ceremonies/ráppárat), breakdancers’at (b-boys and b-girls) ja graffiti čállit (aerosol artists) ledje njunnošis, gohčoduvvon *four elements* (njeallje elemeantta). Eai lean dušše dát njeallje válodoelemeantta mat ledje oassin hiphopas, hiphop lei ja lea maid sierralágan málle mo gárvodit, hállat ja láhttet, mii gullá urbána gáhtakultuvrii (urban street culture) (Keyes 2004:1).

DJ, dahje disk jockey lea muhtin gii čuojaha gárvves ráhkaduvvon šuoŋaid olbmuide. Beakkán hiphop DJ’at leat ee. DJ Kool Herc, Snake, The Weekend ja DJ Khaled.

DJ Khaled searvvai lávlagii “I’m the one” ráppáriiguin Quavo’in, Chansé The Rapper’iin, Lil Wayne’ain ja lávluin Justin Bieberiin 2017. Diet lávlla lea hui ođas, muhto gii son álggahii buot dán hiphopa? Aahlin (30.06.2016) mitala ahte DJ Kool Herc, dahje Clive Campbell mii lea su albma namma, lei okta sis gii álggahii hiphop-kultuvrra. Campbell riegiid Kingstonas, Jamaicas cuoŋománu 16. beaivve 1955. Go Campbell lei 12 jagi, de fárrii iežas bearrašiin New Yorkii, Bronxii. Dušše moadde jagi maŋŋá álggii nuorra Campbell čuojahit feasttain, leat DJ. Son čuojahii guokte skearru oktanaga ja dainna lágiin son seaguhii guokte musihkkastiilla. Dehálaš dáhton sihke Campbella eallimis ja hiphopa historjjás lea borgemánu 11. beaivi 1973, dalle lei Campbell dahje DJ Kool Herc DJ ja MC (master of seremonies) dan feasttas man ollugat dovdet hiphop-kultuvrra álgun. Borgemánufeasta nu mo olbmot dovdet dan, lei muhtin geardeviesus 1520 Sedwick Avenue’s Bronxas. Dan rájes dollojedje eará “block parties” maiddái almmolaš párkkain, basketspábbašiljuin, gáhtain ja stobuin Bronxas 1970-logus. DJ Kool Herc ja eará afro- ja karibialášamerihkálaš nuorat jotke ovddidit hiphop

musihka go seaguhedje jamaicalaš musihkkaarbevieuu toasting'a, mii lea go olmmoš rápmo pohtalaččat dan botta musihkka čuodjá. Campbell gii lea DJaid ovdavázzi, ođasmahtii break-funkšuvnna, son guhkidii lávlagiid instrumentála osiid masa lei buoremus dásut. 1980-loguid álggus beaggigođii hiphop kommersiála máilmmis ja hiphop vuovdigodii, muhto DJ Kool Herc musihkka ja bargu ii beassan goassige nu guhkás nugo eará hiphopárat, geat riggo dan áiggi. Dán álgoáigodagas bohte álgorápparat maiddá gangster-joavkkuin Bronxas, nu mo ovdamearkka dihtii Afrika Bambaataa gii lei dehálaš miellahttu Black Spadesas ja álggahii hiphoplíhkadusa Zulu Movement. Bambaataa álggii DJan 1970 ja son lea okta gii čuočuhii ahte hiphop-kultuvrras leat njeallje elemeantta. Grandmaster Flash oaivvildii ahte hiphop lea dušše musihkka ja dásun (Aahlin 2016).

Break-dásun, dahje breaking lea dásna mas dánsejeaddji sáhtá geavahit iežas dásunattáldagaid ja fantasiija mo geavahit iežas rupmaša. Break-dásna dásnot eanaš gánddat ja lea dásna gos dánsejeaddji hástala nuppi dánsejeaddji dásnagilvui, gohčoduvvon dance battle'in. Dance-gilvui sáhtá dánsejeaddji searvat okto dahje joavkkuinis (crew), eará dánsejeaddji dahje joavkku vuostá (Fiskvik 2012). Sámi hiphop-dánsejeaddji Ánna-Katri Helander (2017) čilge ahte breakdance ja hiphop leaba goabbáge suorggit. *“Hiphopa ja breakinga lassin leat vel, waacking, locking, popping, vouting, house. Breaking lea mas buot dásun hiphopai lea vuolgán, breaking lei dat vuosttaš stiila. Dan maŋŋá bohte buot diet eará. Ferten maid namuhit ahte jus breakariidda manat hupmat breakDANCE birra de gal veaha nivkkihít. Ii leat dat "albma" tearbma, dat lea maid geavahit kommersiealla atnui. Muhto dansunbirrasis dat lea breaking”*.

Graffiti, lea juoga mii ovddasta hiphopa, muhto hiphop ii lean graffiti vuolggasadjí. Graffiti, mat leat sárgumat dahje čállosat seinniide, lei jo geavahusas dološáigge Egypttas ja Pompeias gos monumeanttaide sárgo namaid, karikatruvrraid ja poesijaosiid. Nuppi máilmmisoađi maŋŋá de rievddai graffiti. Erenomázit New Yorka geafimus gávpotosiin álge sprayabovssaiguin hábmet graffitigovaid seinniide maid buohkat eai oaidnán nu dávjá, nugo eatnanvulošmađiin- ja stašuvnnain. Graffiti lea maiddá gohčoduvvon street art, nappo gáhtadáidda. Dál ii leat graffiti dušše giksin ja noađđin nu mo 1990-loguin, go dál leat áshuvvan dáiddárat maid geavahišgohtán graffiti dáidagiin (Mørstad 2015). Sámis leat maiddá street-artisttat nugo Suohpanterror, Anders Sunna ja Linda “Zina” Aslaksen. Soai sárgguiga/sprayiiga stuorra Áltá gieldda diŋgojuvvon graffiti Áltá nuoraidskuvlla seaidná 2016 geasi, mas lei govva ee. rievssahis mas ledje bávkkanasat čeabehis. Graffiti lei nugo earáge Suohpanterrora govat politihkalaččat, mat muittuhit soađi ja vearjjuid. Dán graffiti

Álttá nuoraidskuvlla seainnis buollái hirbmat digaštallan gos Álttá Ovddádusbellodaga Rut Olsen fallehii Sunna ja Aslaksena, ja oaivvildii ahte máilbmi lea jo nu surgat ahte mánát eai dárbbas oaidnit ja muittuhuvvot dan juohke beaivve, dahje nu mo ieš dajai: “*gni det inn i annsiktet på barn*”. Dasa vástidii Sunna ahte graffitiin áiggui boktit olbmuid jurddašit mo sii láhttejit luondduin ja elliiguin. Álttá gielda ii váldán eret graffiti dáidaga ja lea ain das (Martinsen ja Føleide 2016). Sihke Anders Sunna ja Linda “Zina” Aslaksen mátkkošteaba dáidagiin ja maiddái hábmeba graffiti dingojuvvon báikkiide. Nu mo ovdamearkka dihtii Aslaksen hábmii graffitigova streamas TV-válgasáddagis man NRK Sápmi doalai 11.09.17.

Hiphop-kultuvrras leat nana čanastagat Afrihkái ja Karibiai. Eanaš olbmot geat Bronxas álggahedje ráppa ledje afro-amerihkálaččat ja sin historjá lea veahkehan hábmet otná hiphop-kultuvrra. Dološ afrihkálaš musihkkavierru lea ahte son guhte lávlu, muitala muhtin muitalusa lávlludettiin. Lávllodettiin de lea dábálaš ahte harp-lute (muhtin lágan gitára) čuojahuvvo ja maiddái derpet rumbuid dahje sullasaš čuojanasa (Keyes 2004:20). Dat pohtalaš muitaleapmi lei dehálaš oassi Afrihká olbmuide dan “odđa máilmmis” (Keyes 2004:22). Dan “odđa máilbmái”, USAii, galge šlávavuhtii. Šlávavuolta lei dábáleabbo ovdal go dál. Šláva lea olmmoš gean muhtin eará olmmoš eaiggáda lobálaččat. Šlávas eai leat iežas vuoigatvuođat ja leat gohčostahkan (Tjora 2014). Dákkár friddjavuođavealaheapmi lei maiddái dábálaš ránggástanvuohki sidjiide geat ledje dahkan roavva vearddaguid. Šlávaniissona mánná šattai iešge šláván ja muhtin isida opmodahkan. Šlávavuolta lassánii duođaid 1600-logus go fránskalaš ja brihttalaš plantášat dárbbasjedje eambo bargiid, nappo šlávaid. Daid plántašain buvttadedje gáfe, sohkkara ja duhpáha mii vuvdojuvvui miehtá máilmmi. Dát stuorra plántašat ásahuvvojedje USA máttastáhtaide. USA vieččai šlávaid oarjjábeale Afrihká mearragáttis, árvideamis vižže ja bággejedje 10-15 miljovna olbmo doppe šlávavuhtii USAii. Dát lohku lea olu stuorát jus bidjá oktii olbmuid loguin geat jápme šlávabivddus, báikkálaš sođiin ja geat jápme šlávamátkkis badjel Atlanta-ábi. Oarje-Eurohpás šattai buoret ruhtadilli industrialiseremii go šlávát barge nuvtá Eurohpa ruhtahearráid ovddas (Steen 2017).

USA sisriikkasoahti lei soahti gaskal USA davvi- ja máttastáhtaid. Dát soahti bisttii 1861 gitta 1865 rádjái go davvistáhtat vuite máttastáhtaid badjel. Eanet go 620 000 olbmo jápme soadis. Justa dát soahti, USA sisriikkasoahti, dagahii ahte šlávavuolta heaittihuvvui USA:s. Davvistáhtat áigo heaittihit šlávavuolta, muhto máttastáhtat áigo doalahit dan. Danne go doppe ledje eanaš šlávát, vižžon Afrihkás bargat bupmolplántašain doppe. Jus heaittihedje šlávavuolta de nogai maiddái stuorra oassi šlávaeaiggádiid sisaboadus. Soahti álggii 1861.

Dán soadis eai sohtan dušše angloamerihkálaš čuvgesvarahat, muhto maiddái sullii 180 000 sevdnjes afro-amerihkalačča geat ledje šlávát, sohte davvistáhtaid ovddas. 1865 heaittihuvvui šlávavuolta miehtá USA, muhto nállevalaheapmi afro-amerihkalaččaid vuostá ii nohkan ja sii eai vuos ožžon borgárvuoigatvuođaideaset nugo vilgesolbmui ledje (Mathiesen 2016). Dát nállevalaheapmi dagahii borgárriektelihtadusa (Siviilavuoigatvuođa lihtadus), ja lihtadus háliidii dásseárvvu gaskkal vilges ja čáhppes olbmuid USA:s ja oažžun dihtii vuoigatvuođaid čáhppes olmuide. 1896 mearridii USA alimusriekti ahte olles USA álbmot galggai leat “sirrejuvnon, muhto dássálagaid”. Dás formaliserejuvvui nálleearru ja das ii lassánan dásseárvu gaskkal vilges ja čáhppes olbmuid. Dát mielddisbuvttii ahte 1950-logu loahpas ja 1960-logu álggus šadde garra ja lossa soahpatmeahtun deaivvadeamit gaskkal vilges olbmuid geat mearridedje USAs dalle ja ledje “dat bajit olbmot” ja čáhppes olbmuid geat badjelgehččojuvvojdedje ain vaikke šlávaáigi lei nohkan (Notaker 2017).

Martin Luther King jodihii ráfálaš dáistaleami afro-amerihkalaččaid vuoigatvuođaid ovddas USA servodagas. King lei mielde organiseremin busseboikottema Montgomerys 1955, gos son maiddái barggai báhppan. King lei čeahpes sárdnideaddji ja okta su sártniin lea máilmmi beakkán. *Mus lea niehku* (“I have a dream”) man sárdnidii Washington D.C.:s dan stuorra siviilavuoigatvuođa vázzimis 1963 (Notaker 2017). Dan sártnis son muittuhii USA ee. ahte afro-amerihkalaččat leat leamaš šlávavuodas, ja ain eai leat friddja vaikko čuođi jagi áigi nogai siviilavuoigatvuođa soahti. Son dáhtui ahte nállesirren ferte heaittihuvvot ja ahte olles USA álbmot ferte leat friddja. King báhččui 1968 ja dat lei hui váivi ja bahča afro-amerihkalaččaide (Keyes 2004).

Manjá King jápmima, de ain rahče afro-amerihkalaččat ja sii ledje dál dolkan eallimis badjelgeahččanvuodas. Malcom X, dahje gii lei sihke miellahttu ja mielde jodihamen searvvi Black Muslims gaskal 1946-1964. Malcom X doarjjui čáhppes separatismma USAs ja háliidii ásahit čáhppes republiikka, vaikko vel vearjjuiguinge. Son lei maiddái čeahppi sárdnidit, dego King. Malcom X maid goddui 1965 ja dat bovttii nuorra čáhppes afro-amerihkalaččaid. Sii geavahišgohte čuorvvassáni dego “Black power” (čáhppes fápmu). Dat maid dagahii ahte afro-amerihkalaš nuorat organiserjedje iežaset politihkalaččat ja ásahedje The Black Panthers Party (Notaker 2017). Searvi The Black Panthers ásahuvvui 1966 Oaklandas Californias. Gos organisašuvdna ja bellodat The Black Panthers Party For Self-defence, dahje Black Panthers áigo buoridit afro-amerihkalaččaid orruma, oahpahusa ja áigo eanet bargovejolašvuođaid afro-amerihkalaččaide. Dát organisašuvdna ásahuvvui golbma jagi manjá King goddima 1968 ja heaittihuvvui 1982. Logi jagi ovdal Black Panthers álggahuvvui ja álgojagiid searvvis

lei máilmmis revolušuvnnalaš áigi. 2. Máilmmi soahti lei áiddu nohkan, 50 riikka šadde iečanas riikkan ja Vietnamas lei USA soahtamin. USAs vásihedje afro-amerihkalaččat politiijaveahkaválddálašvuoda, ja sii fertejedje suodjalit iežaset. The Black Panthers Party háliidii maiddái afro-amerihkalaš iešstivrejumi, iežaset politiija ja ahte afro-amerihkalaččain galge sierra duopmostuolut. Oka jodiheaddji sis, Eldridge Cleaver, searvvai USA presideanttaválggaide 1968 go bellodagas ledje dušše 2000 miellahttu, ollu siskkáldas riiddut ja son ii vuoitán. The Black Panthers attii doarjaga, doaivaga ja dorvvu afro-amerihkalaččaide. Dat ii lean dušše muhtin bellodat, dat lei organisašuvdna mii ovtastii vealahuvvon álbmoga oktii ja organisašuvdna attii maiddái nuvttá iddesborramuša mánáide Oaklandas Californias gos searvi lei stuorámus ja doppe maiddái ásahuvvon (Nelson 2015). 1971 bidjagodii USA dalá presideanta, Richard M. Nixon johtui “soađi” gárrenmirkkuid vuostá, “War on drugs”. “War on drugs” ii lean dušše prošeakta unnidit gárrenmirkkogeavaheami USA:s, muhto maiddái hehttet liberálaid ja afro-amerihkalaččaid organiseremis. Nixon ja FBI vuite soađi badjel Black Panthersa ja afro-amerihkalaččat ledje fas voittahallan (Ivester 2015).

Álgo ráppárat eai geavahan stuorra nallebuvssaid, Adidas-skuovaid eaige almmuhan musihkkavideoid MTV:ii dahje YouTubeii nu mo dán áigge ráppárat dahket. Bradley ja DuBois (2010) gohčodeaba ráppa vuosttaš áigodaga “*The Old School*” áigodahkan, gaskkal 1978 ja 1984. Dan ráppamusihkka mii ráhkaduvvui dan áiggi gohčodeaba maiddái “Old Shchool” ráppan. Ráppa almmuhuvvui dan áigge block-feasttain dahje street-feasttain, nu mo DJ Kool Herc feasttain Bronxas. Feasttain gos DJat čuojahedje ja MCat ráppejedje álkes ja geardduheadđi musihkkii. 1970-logus Bronxas lei ollu bargguhisvuolta ja nuorat ledje veahá šlundon go afro-amerihkalaččat ledje vuot voittahallan, King ja Malcom X leigga goddon ja Nixon-hálddahuš lei vuoitán soađi badjel Black Panthers. Dalle maiddái lassánii bargguhisvuolta ja geafivuolta. Bargguhisvuolta nuoraid gaskkas lei badjel 60 proseantta. Dán áiggis šadde dat vuosttaš ráppárat ja ráppat. Afro-amerihkalaš nuorat eai lean vajálduhtán Malcom X ja Black Panthersa áigumušaid ja vugiid, ja sii jotke soađi iežaset ghettoin, ganster-kriminalitehtain. Dát gangster-kriminalitehta geahnohuvai go Kool Herc álggahii hiphop-kultuvrra ja nuorat beroštišgohte eanet das, go dat ovttahtii sin (Aahlin 2016). Vuosttaš ráppárat ledje ee. Afrika Bambaataa, Kurtis Blow, DJ Hollywood, Lady B ja Sugarhill Gang. Dat mii duodaid rievdadii ráppa lei go 1979 vuovdigohte ráppa musihka, go ráppa ii lean šat dušše feasttain ja juoidá maid DJat (MCat) čuojahedje ja lávlo. 1979 vuovdigohte ja buvttadišgohte ráppaskearruid. Sugar hills Records, Sylvia Robinson, ozai

ráppáriid New Yorkas geat sáhtte ráppet lávlaga maid lei čállán *Rappers Delight*, ja son gávnnai muhtin afro-amerihkalaš ráppáriid geat ráppejedje dan. *Rappers Delight*, vuosttaš almmuhuvvon ráppa ii lean politihkalaš ráppa dahje justa dakkár mii gullui ghettoin. Dat lei dego disco/funk lávlla mii ráppejuvvui. Musihkkavideos ledje sis disco biktasat ja dánso disco lágan vugiin. Dat lávlla rabai ráppa musihkka vuovdima uvssa ja eará ráppárat álge maid almmuhit. Joavku Sugarhill Gang ii beaggán nu ollu ja guhká maŋŋá *Rappers Delight* mas vuvdojuvvui gávccii miljovvna skearru (Wheeler ja earát 2016). Kurtis Blow almmuhii lávlaga mii lei eanet politihkalaš ja unnit disco, son lea maiddái gohčoduvvon vuosttaš solo ráppaartistan. Sus ledje maŋga politihkalaš ráppa, ovdamearkka dihtii *Hard Times*. Okta eará ráppa man Grandmaster Flash and the Furious Five ráppejedje, *The message* almmuhuvvui 1982 sihke skerrui ja musihkkavideoin. Dán joavkkus ledje okta dain golmma hiphop pionearain Grandmaster Flash ja maiddái okta dain buoremus MCain Melle Mel ja njeallje eará čeahpes ráppára (Bradley ja DeBouis 2010:64-65). *The Message* lea ráppa ghetto eallima birra ja dat muitala man heajos eallin doppe lea. Ráppa álgá dáiguin sániiguin:

It's like a jungle, sometimes it makes me wonder

How I keep from going under

Broken glass everywhere

People pissing on the stairs, you know they just don't care

I can't take the smell, can't take the noise

Got no money to move out, I guess I got no choice

(Bradley ja DeBouis 2010:73)

Ráppalávlagat leavvagohte miehtá USA ja almmuhuvvojedje maiddái eará gávpogiin nu mo Lady B, Philadelphias eret ja The Sequence Columbias, South Carolinas (Aahlin 2016).

Dát lei áigodat goas ráppa ii galgan šat leat “old shcool”, muhto baicce ođas ja albma. Bradley ja DeBouis gohčodeaba dán áiggi “The golden age”, danne go dalle ráppa musihkka stuorui ja ásahuvvui šáŋŋerin ja maiddái leavai miehtá máilmmi. Disco musihkka váikkuhii 1970-logu ráppa, 1980-logu ráppa váikkuhii fas soul, funk ja jazz.

USA nuorttabealde lei ráppa jo leamaš politihkalaš, muhto oarjjabeale USA álggahuvvui ođđa ráppašáŋŋer, gangsterráppa mii álggahuvvui Californias. Ice-T ja N.W.A. (Niggaz Wit Attitudes) ledje muhtin dain vuosttaš geain lei gangsterráppa. N.W.A. skearruin *Straight Outta Compton* (1988) muitalii mo gangsterráppa galgá leat. Musihkka ja ráppateaksta galgá suhtadit, leat duodalaččat ja leaikái oktanaga. Lávlagiin “Gangsta Gangsta” oáččui šáŋŋer

iežas nama ja lávlagiiguin gos mitalit ođđaáigge ghettoeallima sevdnjes beliid ja hástalit vuostálastit autoritehta (Bradley ja Debouis 2010:119-129). Gangsterráppa lei oalle seammalágan go politihkalaš ráppa mii lei USA nuorttaoasis, nu mo giedahallat nállevalaheami persovnnalaččat ja mitalusaiguin, ja maiddái cuiggodit vilges eanetlogu ja ovddit buolvvaid afro-amerihkalaččaid. Stuorámus erohus lei ahte gangsterráppa lei eanet leaikái ja oarjjábeale politihkalaš ráppa ges duođalaš. Gangsterráppa ja radikála politihkalaš ráppa cuiggoduvvojedje, sihke olgeš- ja gurutbeale politihkas, religiovnalaš jođiheddjiin ja afro-amerihkalaš aktivisttain. Sii cuiggodedje homofobiija, antisemittisma ja seksisttalaš teavsttaid. Gangsterrápparat ledje positiiivvalaččat gárrenmirkkuide, veahkaválddálašvuhtii, fuorrávuhtii ja hásttuhedje rasisttalaš veahkaválddálašvuhtii. Vaikko ožžo ollu moaitagiid ja cuiggodemiid, de vuovdigohte eanet ahte eanet gangsterráppa (Aahlin 2016).

N.W.A. lávlla *Straight Outta Compton* álgá ná:

You are now about to witness the strength of street knowledge

Straight outta Compton, crazy motherfucker named Ice Cube

From the gang called Niggaz With Attitudes

When I'm called off, I got a sawed off

Squeeze the trigger, and bodies are hauled off

(Bradley ja DeBouis 2010:245)

Dás oaidnit ahte gangsterráppas mitaluvvo ahte ráppa lea gáhtaeallima (ghettoeallima) birra. Álggos mitala son guhte álggaha ráppa (Ice Cube) gii son lea ja guđe gangster-jovkui gullá. Loahppa linnjás mitala ahte go son báhčá bissuin de jávket gorodat. Sáhttá leat muhtin vuohki suddjet iežas ja oktanis mitalit earáide ahte mu it gal duššat, it ge mu joavkkuin.

N.W.A. lea okta ráppa pioneara ráppajoavkkuin ja ain joavkku miellahtut leat dán áigge maid beakkánat, nugo Ice Cube, Dr. Dre ja Easy-E.

Ráppa olahii maiddái pop-guldaleddjiide ja ráppa musihkkavideot ihtigohte MTVii, nugo ee. Run-DMC ja Salt-N-Pepa. Run-DMC lei vuosttaš ráppajoavkku mii vuvddii skearru Run-DMC sihke gollii ja plátinai, nammaduvvui Grammy bálkkašupmái, Rolling Stones ovdasiiddus ja vuosttaš ráppa mii čuojahuvvui MTVas. (Bradley ja Debouis 2010:120-129). Run-DMCas ledje maiddái sierralágan biktasat, stuorra gollečeabetbáttit, bowlárgahpirat, viehkanbiktasat ja báddekeahtes Adidas-skuovat. Run-DMC miedai sponsoršiehtadussii Adidasain ja eará ráppajoavkkut ges Nike ja eará mearkkaiguin (Aahlin 2016). Run-DMC

vuosttaš singel *It's like that* (1983) álgá ná:

Unemployment at a record highs

People coming, people going, people born to die

Don't ask me, because I don't know why

But it's like that, and that's the way it is

Sii lávlot ahte lea ollu bargguhisvuolta, olbmot riegádit jápmimii. Son ieš ii dieđe manne lea nu, muhto nu dat dušše lea. Dás oaidnit čielga erohusaid ráppas mii čuojahuvvui MTVas ja ráppas mii ii čuojahuvvon doppe. Run-DMC ii lean nu duostil dahje njuolggčoalat go gangsterráppajoavku N.W.A.. Maiddái musihkkavideos leat earát go afro-amerihkalaččat geat breakejit (dánsot hiphop) movttegit ovttas. Run-DMC ovttasbarggai maiddái beakkán rockejoavkkui Aerosmithain lávlagiin *Walk This Way* (1986).

1990-logus joatkašuvai sihke gangsterráppa ja seaguheapmi gaskal ráppa ja eará musihkkašlájaid. 1991 heahtihuvvui N.W.A. ja joavkku miellahtut serve eará joavkkuide dahje geahččaledje iehčanassii ráppet. Eará gangsterrápparat beaggigohte USAs, nugo 2Pac ja the Notorious B.I.G. (1972-1997). Ráppa šáŋŋera ja gangsterráppa stuorámus ikona 2Pac, Tupac Shakur lei (1971-1996) lei guovtti ovddit Black Panthers Party aktivistta gánda gii bajásšattai New Yorkkas ja beaggigođii musihkarárin dan áigge. Son elii ghettoeallima ja 1993 áššáskuhttui veagalváldán muhtima. Son báhččui ovdal dikki, muhto dubmehalai lihkká giddagassii 1995. Son ii lean go 11 mánu giddagasas, go su musihkkabuvttadeaddjit Death Rowas mákse su eret das. Son goddui Las Vegasis 1996. Guhtta mánu maŋŋá go 2Pac goddui, de goddui maiddái Notorious B.I.G. gii gulai ges Bad Boy musihkkabuvttadeapmái mas ledje eanaš New York rápparat. Death Rowas ledje eanaš oarjjabeale rápparat, nugo Los Angelis eret. Dát goddimat dagahedje gangsterráppa soađi gaskal oarjja- ja nuortabeale rappáriid, ja soađi gaskal Death Row ja Bad Boy. 2Pac ja maiddái Notorious B.I.G. leaba vuovdán eanet maŋŋá sudno jápmima go dalle go soai eliiga. Aahlin (2016) navdá 2Pac seammá pionearan ráppas go Bob Marley, John Lennon ja Kurt Cobain ledje iežaset šáŋŋeriin.

Dán áiggis seaguhuvvui ráppa eanet eará šáŋŋeriiguin go ovdal lei dahkan, nu ovdamearkka dihtii The Fugees geat seaguhedje reggae, pop ja RnB ráppain, nugo sin hitta lávlagis *Ready or Not* (1996) mii lei politihkalaš, sođiid ja báhčimiid birra. The Fugees ráppa ii lean nu garas go gangsterráppa dahje eará ráppat, dat lei eanet dego šuokŋa ja lávlla. Joavkkus ledje Pras Michel, Wyclef Jean Haitis báhtaran ja Lauryn Hill New Jerseys eret. Joavku buvttadii dušše

guokte skearru, muhto Hill jotkkii soloartistan ja son dagahii ge ahte ráppa lei šáŋŋer mii vuvddii eanemus skearruid 1998 USAs skearruin, mii guoskkahii ee. feministtalaš balu ja das lei poehtalaš kvalitehta ja erenomáš jietnagovva. Dán áigodagas álge dán áigge ráppaklassihkkarat sin ráppakarriearaid, nugo DMX, Outkast, Snoop Dogg ja Jay-Z. Ráppa lei gávdnan ođđa vugiid olahit guhkkelii, ja dalle fertii maiddái heivehuvvot veaháš geasage (Aahlin 2016).

2000-logus orui máŋggaid mielas ráppa šaddamin menddo oktageardánin ja ráppár Nas oaivvildii ahte ráppa ii lean šat nu mo rievtti mielde galggai, dat lei šaddan menddo kommersieallan. Ráppa lei ollen guhkás ja dábálaš vahkus gaskal 2000 ja 2005 lei ráppa The Billboard Hot 100 listtus ráppáriiguin nugo 50 Cent, Eminem, Jay-Z ja Missy Elliot. Ráppa báidnigođii maiddái pop-musihka ja lávlut dego Mary J. Blige, Usher, Beyonce ja Mariah Carey geavahedje sullasaš távttaid ja ritmaid go ráppárat. Ráhkadit riimmaid duogášmusihkkii (beataide) ii lean šat váldoelemeanta ráppas, vaikko lei dárbbášlaš dáidagii. Hiphop ja ráppa leat dál sajáiduvvan šáŋŋerin akademiijas ja girjjálašvuodas. Ođđa milleniumma áigodagas leat máŋga ođđa šáŋŋera ihtán, ja ráppárat geat leat váikkuhan daid. Mun in čáhkket dás muitalit buot dáid, muhto áiggun muitalit daid váldo ráppáriid ja šáŋŋeriid (Bradley ja Debouis 2010:559-561).

Eminem, Marshall Bruce Mathers III (1972) Detroitas eret lea son gii lea eanemus váikkuhan ráppa 1990-logus. Eminem lei beakkán freestyle ráppengilvvuin sihke Detroitas ja miehtá USA ovdal go almmuhii debuhttaskearru *The Slim Shady* 1999. Álggus lei hiphop birrasis unohas go muhtin vilges MC ráppii, ja muhtimat gohčodedje su “ráppa Elvis”. Eminem hirpmahuhtii guldaleddjiid ja earáid hiphop birrasis go son ráppii introspektiivvalaš ráppaid mat govvidedje su jurdagiid ja dovdduid, nugo lávlagis “Mockingbird” (2004). Son stoagai loahppariimmain áibbas eará láhkai go ráppárat dahje musihkkárat eará musihkkašáŋŋeriin su ovdal, muhto ovdamearkka dihtii riibmet “Britney Spears” ja “switch me chairs”. Sus lei maiddái erenomáš flowa (Bradley ja Debouis 2010:559-561). SlinCraze, Nils Rune Utsi (2016) muitala ahte “*flowa lea mo ráppár ráppe beata badjel, jus lea buorre flowa de lea hui čeahppi doallat rytma ja timinga musihka ektui*”. Thomas Viten (2016:22) čilge ahte ráppa estehtalaš ja musihkalaš oasis gohčoduvvojit flowan ja lea hui dehálaš ráppamusihkas. Flowa (eaŋgalašgillii flow) lea ráppa čuoddjilvuohhta. Oččodan dihtii buori flowa de ferte bardit ja bidjat riimma ja ritmma rivttes áigái ja vuogas láhkai. Lea maiddái dehálaš váruhit ahte lonuha leavttu, stávvaliid ja mo deattuha sániid. Buorre flowa lea dehálaš jus áigu olahit politihkalaš oaiviliin guldaleddjiide dáiddalaš, musihkalaš ja geasuheaddji vugiin. Eminema

flowas leat ollu assonánsa, alliterašuvdna ja geavaha interjekšuvnnaid veahkkin čilget daguid ja dovdduid. Son ráppe nasála jienain ja muhtin láhkai orru ráppa-mun veahá mielaheapme ja suhtus oktanaga. Su sátnestoahkan viiddidii hiphopa similegeavaheami, ahte olmmoš ferte guldalit máŋga linnjá vai ádde cealkagiid sisdoalu. Nubbi dehálaš ráppár dán áigodagas lea Jay-Z, Shawn Corey Carter (1969) New Yorkas eret, gii duođaid beroštii detálgain go ráppii. Goalmmát ráppár gii váikkuhii ráppa 2000-logus lea Kenye West (1977) gii maiddáí hirpmahuhtii go ráppii vuollegašvuodain ja eahpesihkarvuodain ee. oskku ja bearraša ráhkisvuoda birra mii hirbmat hárvve lei ovdal gullon, go ráppa han galggai dušše leat garas dahje somá. West lei maid okta dain gii álggii ráppet auto-tune jienain (teknologalaš goansta mii seaguha olbmo jiena digitála jietnan). Máddelis USAs ealáskahtte 2000-logus 1990-logu ráppastiilla crunk mas ledje hiphop ja elektrovnnalaš beatat (duogášmusihkka). Máttabeale USA váikkuheaddji lei Lil Wayne (1982) New Orleansas eret gii viššalit geavaha homonymaid, homofovnnaid, assonánsa ja alliterašuvnna ja diedusge riimma. Ráppa lei joavdan máilbmái, ja maiddáí máilbmi lei joavdan ráppii. M.I.A. (1975) Londonis eret, geas lea Sri Lanka duogáš, lei okta sis gii maid rievdadii ráppa ja hiphop. Ráppa ja hiphop ii gullan šat dušše USAii. Ráppa ii lean šat nu oktageardán, dat eallái fas (Bradley ja Debouis 2010:259-269).

3.6 Sámi ráppa historjá

Áiggun muitalit oanehaččat mo sámi ráppa álggahuvvui, namuhit sihke pioneara ráppáriid ja sin maŋisbohtiid ja mo dat lea ovdánan. Mun in muital dás nu menddo vuđolaččat daid ráppáriid ja ráppajoavkkuid birra danne go meannudan daid sierra guorahallamis.

NRK Sámi musihkkahoavda Tore Skoglund muitala ahte vuosttaš lávlla mii sáhtá gohčoduvvot ráppan lei Mathis Hætta lávlla Joavvna 1983. Dat ii lean jurddašuvvon ráppan, ja dat ii lean makkárga hiphop-musihkka duogábeale, baicce jazzmusihkka (Skoglund 2014).

Lea veahá eahpesihkar gii lei vuosttaš gii ráppii albma ráppa sámegillii. Lea ollu sáhka leamaš das, lei go Amoc dahje Áivan geat álggahedje sámi ráppa. Amoc, dahje Mikkal Morottaja Anáris lei son gii almmolaččat ráppii ja almmuhii ráppa CD-skerrui. Vuosttaš sámegielat ráppa lei anárašgillii man Amoc ráppii 1999 (Morottaja 2018). Áivan-joavkku Isak Ailo Gaup (2018) muitala ahte Guovdageainnus eai lean sii gullan Amoca dahje earáid birra geat ráppejedje sámegillii dalle go sin musihkka gullogođii 1990-logu loahpas. SlinCraze, Nils

Rune Utsi (2018) dadjá ahte Áivan dahje dalá B.W.A eai almmuhan iežaset ráppalávlagiid, baicce juhke daid skihpáriidda ja vuosttaš sámi ráppa mii almmuhuvvui almmolaččat lei Amoc ráppa *Kolle Akšu*. Son guhte ráppii Amoc mielde 2000-logu álggus lei Aziz, dahje gii duodašta ahte vuosttaš anárašgielat ráppa lea *Val moonam taan cooda* (Vel manan dan čađa) ja dat almmuhuvvui Mikseri.net internehttasiidduin. Daid seammá internehttasiidduin almmuhuvvui maiddái beakkán ráppa *Kolle Akšu* 2003 geasi. Dan jagi rájes ráppejedje sii maiddái konsearttaid nugo Suoma Sámi Nuoraid jahkečoahkkimis. “*Čakčat 2003 leimmet doallamin konseartta Suoma Sámi Nuoraid jahkečoahkkimis. Aziz, Amoc, Edorf & Ambassa*” (Länsman 2018). Amoc lea almmuhan ovtta CD-skearru *Kaččám* (2007) mii lei dat vuosttaš almmolaš sáme gielat ráppa CD-skearru ja son lea searvan ovttasbargguide ráppaiguin konsearttaide. Spotifyas lea ráppalávlla *Šaali* mii lea eanemusat čuojahuvvon 53 578 geardde (nummarat 27.03.2018). YouTube neahttasiidduis leat guokte video *Kolle Akšu* lávlagis mat leat čuojahuvvon 63 047 ja 3559 háve (nummarat 27.03.18).

Áivan-joavku álggahedje sámi ráppa sullii seamma áiggi go Amoc. Oanehaččat mitaluvvon de lea Áivan ovddeš B.W.A joavku dakkár underground ráppajoavku mas ii leat dienas ja almmolaš beaggin dehálaš. Joavku juogada ráppalávlagiid neahttasiidduid, priváhta CD-skearruid ja konsearttaid bokte. Sin musihkka ii leat gávdnamis Spotifyas, iTunes dahje eará dohkkehuvvon almmolaš musihkka almmuhanbáikkiin. Áivana musihkka ii čuojahuvvo omd. NRK Sámi rádios danne go dat ii leat registrerejuvvon almmolaš musihkkan (Skoglund 2014). Seamma áiggi 2000-logu álggus almmuhii Áivan NRK P3 Urørt neahttasiidduide lávlagiid, sullii seammá láchkai go Amoc dagai suomabeale. Lei hui dábálaš dan áigge almmuhit musihka dakkár neahttasiidduide. Vuosttaš lávlagat Áivanis dalá B.W.A.:s ledje *Sápmelaččat* ja *Máistte*.

Sámi ráppa álggahuvvui Anáris, Avvilis ja Guovdageainnus loahpageahčen 1990-loguin ja 2000-logu álggus. Álggos ráppejedje gánddat eanjalasgillii, suomagillii ja dárogillii ovdal go ásahedje sáme giela hiphop- ja ráppengiellan.

2000-logus lei muhtin sámi giláš šaddamin sámi ráppa oaivegávpogin, namalassii Máze. Doppe álge ee. SlinCraze ja Duolva Duottar ráhkadit ráppalávlagiid. Nils Rune Utsi ja oassi Duolva Duottar-joavkku miellahtuin leat ovdalis leamaš seammá ráppajoavkkus. Vuosttaš háve go sámi ráppa gullui Mázes lei várra dalle go Duolva Duoddara ovddeš miellahttu Ivan Andre Skum lei mielde muhtin sámi musihkkagilvvus Guovdageainnus go ráppii Eminem lávлага *Cleaning Out My Closet* sáme giellii. Ja vuosttaš Máze ráppár gii almmuhii originála ráppalávлага almmolaš CD-skerrui sáme giellii lei SlinCraze *Givssideapmi*-lávlagiin. Vuosttaš

ráppajoavku Mázes lei Máze Mafia ja das ledje SlinCraze, Ivan Andre Skum ja Ole Máhtte Gaup mielde ja dat lei sullii 2005. Nubbi mázelaš ráppajoavku lei fas Diet Joavku mas ledje Slincraze, Ovlla (Ole Kristoffer Hætta) ja Eskilla (Eskil Hermansen Hætta) mielde ja dat joavku bisttii 2008 gitta 2010 rádjái (Utsi 2018). Soai leaba máŋgga SlinCraze lávlagis ráppemin.

Dáin sámi rappáriin leat maiddái ráppanamat, artistanamat dahje buddestatnamat maid geavahit go ráppejit. Muhtin ráppárat geat ráppejit okto ja geaid ráppanamma lea beaggán eanet go iežas mánnávuoda namma, de geavahan baicce daid dán čállošis. Ráppárat geat gullet dihto jovkui leat eanet beaggán sin dábálaš namain, lean danne válljen muhtimin čállit baicce dan go ráppanama.

Vuosttaš gii ráppii sámegillii Sámi Grand Prix gilvvuid lei Niillas Holmberg gii ráppii oasi Poppoo joavkku lávlagis *Giella Ii Leat Jáddan* 2005. Dat lei dušše moadde minuhtta ovdal Nils Rune Utsi (SlinCraze) ráppii iežas *Givssideapmi*-lávлага boddoguoimmuheapmin. Sámi ráppa lea maid searvan Norgga TV taleantagilvvuide, *Norske Talenter* gilvvuide 2008 giđa. Dat ii lean gal sin debuhtta, sii ledje ovdal searvan ee. UKM gilvvuide ja almmuhan nehttii šuoŋaid sihke priváhta ja eará joavkkuin. Duolva Duottar jovkui gulle mázelaš Ivan Andre Skum, guovdageaidnulaš Fred Rene Buljo ja mázelaš Ole Máhtte Gaup.

Ailu Valle ráppa *Bággu Geargat* lean maid guorahallamin dán dutkosis. Ailu Valle birra in muital nu ollu danne go son ii muital ieš iežas birra nu ollu. Dat lea su dáiddárvuohki. Mun dulkon dan láhkai ahte son áigu baicce čalmmustahttit eanet iežas ráppa ja musihka go iežas. Dat lea su vuohki olahit sámi ráppain. Ailu Valle čilge ieš dan hui vuohkkasit “*Iešgo lean indigenous bastards*” (Valle 2018).

Go Sápmi ja aŋkke sámi ráppa ii leat nu viiddis ja ruhtarikkis, de sáhtta leat veahá váttis olahit ráppain seamma láhkai go eaŋgalasgillii oarjemáilbmái. Ollu sámi ráppa lea gávdnamis internehtas ja erenomážit YouTube ja SoundCloud neahttasiidduin. Nuorat sámi ráppárat geat eai leat seammá beakkánat dahje oidnosis, leat válljen čuovvut ee. Áivan-joavkku almmuhanvugiid, namalassii internehttii almmuhit. Dat nuorat ráppárat geat ráppejit sámegillii leat ee. Čezá (Josef Per Buljo) Guovdageainnus eret gii lea ovttasbargan Áivana ráppáriin Báhkiniin (Johan Paulsen) lávlagis *Buot Maid Aigon*. Čezá ráppe boazodoalu ja boazodoallopolitihka birra šuoŋas *Boazodoallu*. Das son muitala makkár rašes dilli boazodoalus lea go ee. dážat ja Norgga olgespopulistalaš bellodat Ovddádusbellodat (FrP) vigget hávkadit boazodoalu.

Eará ráppárat geat eai leat nu dovdosat leat Ánná Káísá Eriksen Partapuoli, Viktor Inge Paulsen (julevsámegillii), Ellen-Sara Sparrok (máttasámegillii) geat ráppejedje Norgga Sámedikki Sámás Muinna giellakampánja lávlagis gos SlinCraze maid ráppii, ja Mikkel Rasmus Logje lávllui ja juoiggai geardumis 2014. Dan lávlagis ávžžuhedje nuorat earáid ge sámástišgoahtit. Sámás Muinna giellakampánja dollui maiddái Ruoŋa Sámedikkis man gohčodedje Sámás Muinna 2. Dain lei maid iežaset kampánjalávlla gos nuorat ávžžuhedje olbmuid sámástit movttegis nuhttii mas lei velá luohiti. YAR1Y, dahje Yarsem Galkin lea ruoššabeale Lujávrris eret ja ráppe sihke gielddasámegillii ja ruoššagillii. SlinCraze dat lea oahpásmahtán dán dán gándii iežas filmma *Artic Superstar* ja SoundCloud neahttasiidduin lea juohkán YAR1Y gielddasámi ráppa.

Kevin Boine gii lea Deanus eret searvvai Norske Talenter TV gilvvuide 2015 ja dan rájes lea son šaddan beakkán sámi party-ráppárin gii ráppe eanaš movttegis lávlagiin. Su musihkalaš iešvuodat lea ahte su musihkka lea movttet, mañimus jagiid eanet tekno-beataid bidjan lávlagiidda ja son juoigá geardumiid erenomážit. Boine juohká luoddi stávvaliidda, omd. juiget Deanus *hejolelo*, muhto Boine dadjá juohke stávvala hui čielgasit ja sierra, omd. *he jo le lo*. Dat vuhtto lávlagis *Boađe* gos lávlu “*Boađe Finnmárukui, juoigga min mielde go mii juoigat*”. Sáhtta gal digaštallat lea go son Kevin Boine musihkka čielga ráppa, muhto sus leat sihke lávlagat ja geahppa ráppat. Kevin Boine orru ádestallamin SlinCraze flowa ja riimma go ráppe sámegillii. Dat ráppa mii lea eanemus beakkán Kevin Boines lea *Olsen* gos ráppe dušše sámegillii ja lea čuojahuvvon 1974146 geardde Spotifyas (nummarat 04.04.18) mii lea ollu beakkánabbot go makkár ge eará sámi ráppenšuoŋa. Dan láhkai sáhtán dadjat ahte Kevin Boine lea dat sámi ráppár gii lea sámegielat ráppain olahan guhkimus oarjemáilmmi musihkamáilmmis. Kevin Boine beakkáneamos šuoŋa *Drømmeland* lea čuojahuvvon 6789947 geardde Spotifyas (nummarat 04.04.18).

Maxida Mäarak ja Kitok ráppeba ruoŋagillii, goappašagat ráppeba sámepolitihkalaš áššiid birra, omd. ruvkedoaimmaid vuostá ja sápmelaš identitehta birra. Eai buot Maxida Mäarak šuoŋain leat ráppat, stuorra oassi leat country-lágan lávlagat sihke sámegillii ja eaŋgalasgillii dahje luodit main lea techno duogášmusihkka. Country-lávlagiin lea ovttasbargan eará álgoálbmogiin, nugo Amerihká álgoálbmogiin.

Sámi ráppas ja sámegielat ráppas lea iežas terminologiiija lassáneamen. Áivan joavkku miellahttu Isak Ailo Gaup čilge muhtin sániid mat geavahuvvojit eanaš sámi ráppárin ja mat sáhttet geavahuvvot eaŋgalassániid molsueaktun, man gohčoda *Sámi urbána sátnegirji*. Spábbačoska, EMAG (eadni maid áiggošin gieibmat/eaŋgalasgillii MILF), čolgat

(ráppet/eaŋgalasgillii rap/spit), nástegállu (politiija), roikán (gangster), siidaroahttu (hood rat), eatnigieibmi (motherfucker) ja gáfegáhtta (ghetto). Sáhtášin gal gohčodin gansterráppa roikánráppan dahje SlinCraze čolgá sámegillii, muhto mun válljen geavahit fága ja máilmmálaš tearpmaid dán dutkamis. Sámi ráppaterminologijja oažžu vuos leat ráfis ja ovdánit ráppa siskkobealde (vrd. Gaup 2017).

Mun lean dás muitalan hui oanehaččat daid váldo sámi ráppáriid birra ja muitalan eanet dieđuid dan birra geaid teavsttaid guorahalan analysaoasis, danne go dat konteaksta dieđut leat hui dehálaččat dutkamii. Analysa bokte oahpásmuvvat eanet ráppáriidda, sin eallimii ja kontekstii.

4. Metoddat ja dutkanproseassa

Dán kapihttalas ovdanbuvttán válljejuvvon metodaidd maid geavahan dutkamušas ja čilgen makkár proseassa lea leamaš. Giedahalan iežan posišuvnna dutkin danne go mun mun dutkkan insider-posišuvnna ja lea dehálaš leat diđolaš ja rehálaš posišuvnna beliiguin (vrd. Smith 1999:138-142). Mun lean jearahallan ráppáriin ja áššedovdiin muhtin kvalitatiivva dutkanjearahallama metodaidd eavttuiguin. Lyrikkaguorahallama lean geavahan oahpásmuvvan dihtii sámi ráppa lyriikkašáŋŋerii.

4.1 Iežan posišuvdna dutkin

Álgoálbmotmetodologijja kapihttalas meannudin insider-posišuvnna álgoálbmotdutkanis, ja dakkár posišuvdna lea mus iežan dutkamis. Eai gávdno objektiivvalaš dulkomat ja danne ferten mun reflekeret iežan posišuvnna dutkama hárrái. Ferten maiddái reflekeret iežan sajádaga sámi servodagas sámegiela ja sámi kulturmáhtu hálddašeaddjin.

Mun lean sápmelaš bajásšaddan Davvi-Sámis ealli sámi birrasis. Mus lea sámegiella eatnigiellan, ja mun, mu bearaš, sohka ja álbmot leat koloniserejuvvon eanet dahje uhcit. Danne sáhtán dadjat ahte mus lea máŋggakultuvrralaš duogáš mas lea sihke sámekultuvra, oarjemáilmmi kultuvra ja ollu eará maid.

Vuokko Hirvonen (1999:39) muitala ahte iežas máŋggakultuvrralaš duogášis lea ávkkálaš vejolašvuohta oaidnit ja vásihit sierra perspektiivvain viidásabbot go omd. olmmoš gii lea

eallán ovttakultuvrrat birrasis ja bajásšaddan dutkin. Nappo viiddida mánggakultuvrratvuolta dulkonmuni ja buktá ođđa perspektiivvaid akademiijii.

Čujuhan Lill Tove Fredriksena (2015: 77-78) doavttirgrádabargui gos namuha sosiálaantropologa Vigdís Stordahla guhte dagai gieddebarggu iežas ruovttubáikkis Kárášjogas. Son čállá iežas vásáhusaid ja hástalusaid birra girjjistis *Same i den moderne verden. Endring og kontinuitet i et samisk lokalsamfunn* maid vásihii dán proseassas. Guovtti doahpaga birra lea leamaš digaštallan antropologijjas, nammalassi kulturamasvuolta ja kulturoadjebasvuolta. Das čállá maid ahte lea norbma nu ahte ferte välljet goappá nu. Don leat sápmelaš dahje dáža, báikkálaš dahje antropologa, dus lea kulturoadjebasvuolta dahje kulturamasvuolta. Dás lea sáhka “mis” ja “sis” (Stordahl 1998: 12-13, lohkan Fredriksen 2015:78). Stordahl lea sámepolitihkalaš aktivista leamaš nuorravuodas juo ja ii lean álki sutnje leat diskurssa guovdu. Stordahl ii vällje goappáge beali dáin, muhto baicce navdá iežas vásáhusaid gieddebarggu *profesjonaliserenproseassan*:

“Gjennom profesjonalisering tilegner vi oss en del begreper og modeller som blir våre redskap for å forstå verden omkring oss. Dette er redskaper som får oss til å se hvor mange komplekse strukturer det er som regulerer samhandling mellom mennesker, og hvordan mennesker rekonstruerer dem. Dette er redskaper vi har i beredskap. Noen profesjoner, som leger, er forpliktet til å være i konstant beredskap. De må være klar til å rykke ut på jobb selv når de ikke har vakt. [...] Våre hverdagsliv som forskere er en lignende beredskapstilstand. Det er ikke bare når vi er på feltarbeid at vi er ”på”, vi slår oss på mer eller mindre ubevisst utenfor feltarbeidssituasjoner også.” (Stordahl 1998: 15)

Mun lean bajásšaddan seammá guovllus go dat sámi ráppárat geaid ja geaid ráppateavstaid áiggun dutkat ja guorahallat. Mun geavahan iežan posišuvnna dego giela ja kultuvrra dovdi dutkamis. Mun dovddan konteavstta, sániid ja dadjanvugiid mearkkašumiid. Ráppárat leat sullii mu agis, ja mii leat bajásšaddan sullii seammá geográfalaš ja kultuvrralaš birrasis, namalassii Davvi-Sámi siseatnamis. Sámi ráppárat gullet sámi dáiddabirrasii, gos ieš maid lean oassi go lean girječállli ja girjjálašvuodaberošteaddji. Mánggas dáin ráppáriin leat maid aktivistat ja singuin lean deaivvadan politihkalaš aktivismin oktavuodain. Lean gal atnán muittus iežan masterbarggu ja lean doalahan iežan muhtin muddui jávoheapmin ja oaidnemeahtumin. Mun

lean garván digaštallamiid sin ráppaid birra. In leat searvan digaštallamiidda, baicce guldalan ja áican. Dán láhkai lean čoaggán dieđuid ja áddejumi sihke konteavsttas ja kultuvrralaččat. Dát láidesta mu dutkosa ja geahpeda dan go lean didolaš makkár posišuvdna mus lea dutkin ja sáhtán geavahit dan dán dutkosis áddet sihke konteavstta, giela ja kultuvrralaš kodaid.

4.2 Kvalitatiiva jearahallan

Go guorahallá populáramusihkka de dárbbasa ollu iešguđetge lahknonanvugiid. Mun áiggun láidestit din ráppa čállošiid hábmejeddjiide.

Mun áiggun guorrat luottaid sámi ráppa álgui ja máhccat fas otná áigái. Ja dan dagan oahpásmahttin dihtii sámi ráppáriid eallima vásáhusaide ja karrierii.

Guorahalan juohke ráppára kvalitatiiva vugiin/metodain mii lea dutkanvuohki mii deattuha ovttaskas olbmo proseassa iige joavkkuid oktasaš proseassaid. Kvalitatiiva dutkan lea dehálaš vai háhkat eanet áddejumi indiviiddas, nugo movttiidahttimii, dovdduid, guottuid ja kognitiiva proseassaid váikkuhemiid. Dan láhkai lahknonan ráppáriid guorahallan dihtii mii sin movttiidahtta ráppet ja čállit daid ráppateavsttaid maid ráppejit.

“Det kvalitative forskingsintervju” man Steinar Kvale ja Svend Brinkmann leaba čállán, ii lean nu ávkkálaš mu guorahallamii go ledjen álggus doivon. Soai deattuheaba ahte kvalitatiiva dutkanjearahallan dáhpáhuvvá go dutki ja son geas galgá jearahallovuvot čohkába njunnálagaid. Lean válljen das osiid mat heivejit ja maid lean geavahan jearahallamiin. Soai muitaleaba ahte kvalitatiiva jearahallamis galgá leat struktuvra ja áigumuš. Jearahallanvuogi man áiggun geavahit gohčodeaba soai “semistrukturerejuvvon eallinmáilmmijearahallan” ja dat lea hui lotkat ja eahpeduođalaš, muhto liikká čiekŋaleabbo go dábálaš árgabeaivvi ságastallan. Jearahalli dahje dutki galgá kontrolleret jearahallama, muhto liikká addit sutnje geas jearahallá saji ja áiggi muitalit. Dakkár jearahallamis galgá jearahalli oahpásnuvvat dan olbmo eallinmáilbmái (Kvale ja Brinkmann 2009:23).

Gáibiduvvo maiddái ahte jearahalli dovda ášši man birra áigu jearahit ja su geas áigu jearahit (Kvale ja Brinkmann 2009:99). Danne lean ge guldalan sámi ráppa go jo lea vejolaš, geahččan dokumeanttaid sin birra ja muđuidge ráppa birra. Lean álo fákten goas de lea sáhka sámi ráppas ja lean čuvvon sámi ráppáriid sosiála mediain. Lean lohkan sihke boares ja odđa mediaáššiid sin birra, vai dieđán maid galgga jearrat jearahallamiin. Dan láhkai oažžu

maiddái ráppár luohttámuša ahte mun lean duođalaš ja ahte iežan dutkan šaddá nu diedđalaš go vejolaš.

Semistrukturejuvvon eallinmáilmmijearahallanvuogi lean geavahan ja das ii leat nu čavga struktuvra eai ge buot gažaldagat leat plánejuvvon sánis sátnái (Brinkmann ja Kvale 2009:122). Mun lean ovddalgihtii ráhkadan gažaldagaid artisttaide ja earáide, maid lean sádden Facebooka bokte. Lean maiddái jearran joatkkagažaldagaid ádden ja čiekŋudan dihtii áššái. Dáid Facebook-ságastallamiid lean dokumenteren ja leat vurkejuvvon.

Mun lean jearahallan ráppáriin sihke telefonna ja Facebook bokte jagiin gaskal 2014 gitta 2018. Lean ožžon ollu diedđuid persovnnalaš vásáhusaid birra ráppáriin. Muhtin ráppáriin lei measta bággu jearahallat, danne go sin birra illá gávdnojit dieđut, ja aŋkke eai gávdno dat dieđut maid mun ohcen. In leat jearahallan buohkain seammá láhkai, danne go eai buot ráppáriin leat seamma áššit mat movttiidahttet sin. Muhtin ráppára lean deattuhan eanet go earáid iešguđetge ákkaid dihtii. Erenomážit Áivan-joavkkus lean jearahallan vuđolaččat go sis birra leat unnán dieđut. Munnje lei hui dehálaš oažžut buori gulahallama Áivana gulahallanolbmui Isak Ailo Gaupain, vai sáhtii vástidit nu rahpasit ja duođalaččat go vejolaš.

Lean maid geavahan mediadiehtaga vuogi ja váldán neahttaartihkkaliid, dokumentárafilmmaid, rádio- ja TV-jearahallamiid, teáhterčájálmasa ja eará gálduid mat mitalit sámi ráppa ja ráppáriid birra gáldun. Eai buot rápparat ovddit ja almmut ráppaid seammá láhkai dahje seammá arenas. Lean musihkkaáppain nugo YouTube, Spotify ja SoundCloud viežžan diedđuid man gallii guđe šuokŋa lea čuojahuvvon, vai lea álkit meroštallat man viidát teaksta lea ollen.

Ferten maiddái muitit ahte go mus lea insider-posišuvdna, go jearahalan sámi ráppáriin go ieš lean sápmelaš ja dovddan sin sogaid ja duogáziid muhtun muddui. Dat maid dagai ahte in dárbbášan jearrat dakkár “dárbbatmeahttun gažaldagaid” ja sáhtten čiekŋaleabbo gažaldagaid jearrat. Fertejin maid váruhit ahte in atnán juohke dieđu diehttalassan, ahte dokumenterejin buot dehálaš diedđuid.

Etihkalaš váttisvuodát sáhttet šaddat go olbmuid priváhtaeallima dutká ja čilgehusaid almmuha. Etihkalaš čuolmmat sáhttet dáhpáhuvvat olles dutkanproseassas ii ge dušše jearahallamis. Ferte váldit vuhtii vejolaš váttisvuodaid álgu rájes gitta dutkančálus lea gárvvis. Lea dehálaš oažžut čielga mieđáhusa sus geas áiggun jearahallat ja árvoštallat mo dutkan sáhttá čuohtat sutnje geas leat jearahallan (Brinkmann ja Kvale 2009: 97).

Jearahallamiid ja ságastallamiid mat mus leat leamaš Facebookas ráppáriiguin in bija mielddusin dán dutkandokumentii, dat sáhttet váldit menddo stuorra saji ja mun ferten ráddjet saji baicce dutkanbargui. Sáhtán gal namuhit ahte dát jearahallamat leat vurkejuvvon. Duolva Duottar-joavkku Ole Máhtte Gaupas lean jearahan njunnálagaid go son orru Kárásjogas, danne lei lunddolaš jearahallat sus báddenrusttegiin. NRK Sámi musihkkastivrejeddji Tore Skoglundas lean jearahan telefovna bokte go čállen eksámena sámi lyrihkas Romssa Universitehtas 2014. Eará ráppáriin ja sámi ráppa áššedovdiin lean jearahallan čálalaččat Facebook Messenger bokte.

Munnje lea hui dehálaš ahte sin konteaksta lea mielde dákkár fáttás gos konteaksta ii leat dokumenterejuvvon akademalaččat. Livččen sáhtán geavahit dušše mediajearahallamiid, muhto dovden ahte áigon ieš jearrat daid gažaldagaid báikkis gos ii leat hoahppu, nugo Facebookas. Facebook bokte sáhtten čállit gažaldaga ráppáriidda ja sáhte vástidit moadde tiimmu dahje beaivvi maŋŋel go ledje gávdnan daid dieđuid. Ráppárat ledje viššalat veahkin gávdnat dieđuid sámi ráppa birra ja erenomážit sámi ráppa álggu birra. Dákkár dieđuid anán hui mávssolažžan go máŋggain dán dieđuin eai leat dokumenterejuvvon gosage. Dákkár pionearabargui lea konteaksta máilmmi dehálaš ja lean suovvan sámi ráppáriid ieža defineret mii dat lea leamaš ja mii dat dál lea.

4.3 Lyrihkkaguorahallan

Janns ja Refsum (2013: 16-39) dadjaba ahte ii leat nu álki dušše ovttain cealkagiin dahje čilgehusain mitalit mii lyrihkka ja dikten lea. Soai namuheaba lyrihkka konvenšuvnnaid maid mielde sáhtta mihtidit leago dikta vai ii. Dat eai leat gáibádušat, muhto dušše konvenšuvnna. Jus čáluš ollašuhttá dušše moadde dahje ovttá konvenšuvnna, de ii leat nu sihkar ahte lea dikta. Konvenšuvnna leat musihkalašvuohta (babble) ja visuálalašvuohta (doodle). Babble lea makkár ritmmalaš ja musihkalaš aspeavttat divttas leat, omd. riibma, ritma, assonánsa ja sátnestoahkan. Doodle lea ges visuála aspeavttat omd. linnjájuohtin, strofahuksehus, ja eará typográfalaš váikkuhangaskaoamit. Doodlelii gullet maiddáid divtta poehtalaš govahallamat, omd. metafora, symbola ja eará dákkár giellagovat.

Lagasvuohta gaskal hálli ja dan birra maid hállá lea nubbi konvenšuvdna gos divtta “mun” lea guovddáži. Vaikke divttas lea okta “mun” de ii mearkkaš ahte dat hállá iežas birra dahje ahte

lea ealli olmmoš. Dat ahte dikta lea oanehaš ii leat deháleamos konvenšuvdna, go divttat sáhttet leat guhkit, muhto jus lea menddo guhkki, de ii leat álki fidnet ollislaš áddejumi divttas. Konvenšuvdna mii lea dehálaš lea ahte dikta galgá mearkkašit ollu. Mii fertet lohkat linnjaid gaskkas. Dat galgá leat dakkár man sáhtta analyseret. Diktaanalysa galgá leat viggamuš kártet viiddis oaivilčanastagaid mainna dikta stoagada smávva gaskaomiiguin. Dikta sáhtta leat iežas birra, ieš refleksiiva. Dán hárrái čilgeba ahte divttas sáhtta maid leat dakkár hálli, dahje divtta “mun”, mii hui čielgasit govvida mo lea diktet, mii lea ovttá divtta sisdoallu. Sáhtta mat leat čáli, gii lea hui diđolaš dan ektui mo son čállá. Mo son vällje geavahit omd. symbolaid dahje eará giellagovaid, nu ahte dat eai šatta klišeat. Juohke gielas, dahje kultuvrras, leat vissis govat mat leat ollu geavahuvvon, omd. lea várra dárogielas ‘váibmu’ ollu geavahuvvon, dat sáhtta hui álkit šaddat klišeán, jos ii leat hui dárkil mo dan geavaha ovttá divttas. Iešrefleksivitehta mearkkaša dasto ahte diktár lea diđolaš das mo son geavaha giela, giela vejolašvuodaid, omd. jos geavaha hui árgabeaivválaš giela, ja ahte dat maiddái lea dikta. Dat iešalddis máksá dan ahte divttas lea iešrefleksivitehta das mii okta dikta lea, ja ahte sánit govat ja dadjanvuogit lea välljejuvvon hui dárkilit. Iešrefleksivitehta-doahpaga vuollái gullá maid dat ahte divttas sáhttet leat referánsat eará divttaide, seammá čáli dahje eará čáliid divttaide, dahje eará teavsttaide, maid lohki dáidá dovdat, dahje mat ovttá kultuvrras leat dovddus teavsttat, nu gohčoduvvon intertekstualitehta. Dalle šaddá gelddolaš duppalmearkkašupmi, mii lohkkái rahpá dulkonlanja ja diktá su jurddašaddat (Fredriksen 2017).

Metrihkka lea seamma go vearsaoahppu ja das dutkat manne muhtin divttas lea ritma, ja daid gaskaomiid. Metrihkka juohkása golmma oassái, akseanttalaš metrihkka, kvalitehtalaš metrihkka ja stávvallohan metrihkka. Mun in áiggo deattuhit metrihka ja ritmma nu ollu iežan guorahallamis, ja danne in deattut dan ge dán teoriijaoasis.

Strofa leat linnját mat leat bardojuvvon mañjálagaid joavkun, main leat mearriduvvon prinsihpat nugo távttas ja riimmas. Cesur lea ges semanttalaš boddu vearsalinnjás. Riibma čuodjama lea maid dehálaš guorahallat nu mo riimma, sulastahti jietnadagaid gaskal guokte sáni ja mañimuš deattuhuvvon vokála dahje diftonggá. Alliterašuvdna leat sullasaš jietnadagat konsonánttain deattuhuvvon stávvaliin ja eaŋkilsániid álggus. Dego ovdamearkka dihtii Sámi soga lávlagis “...*sabmá suolggai Sámieanan.*”, de lea s-bustáva alliterašuvdna. Assonánsa lea bealleriibma mas leat sullasaš jietnadagat vokálain deattuhuvvon stávvaliin ja eaŋkil sániid álggus. Loahppariibma lea hui dábálaš ja dehálaš ráppas, aŋkke sámi ráppas. Loahppariibma

lea linnjá loahpas. Ja dat sátni mii lea linnjá loahpas lea sullasaš go boahhte linnjá sátni, ovdamearkka dihtii Áivan feat. Mikkel Rasmus Logje lávlagis *Geasserománsa* “...*Geahčan du čalmmiide, mun girddán násttiide...*”. Dás oaidnit ahte illatiiva lea mii dagaha riimma, ja nu maid oaidnit eanaš sámi ráppain ahte kásusat leat ávkin ráhkadit riimma. (Janns ja Refsum 2013:47-67).

Geavahan maid *Litteraturvitenskapelig leksikonas* (Lothe ja earát 1997) girjji diktaguorahallantearpmaid vuodđun guorahallat ráppa. Divtta “mun” lea son guhte muitala dahje hállá, divtta “mun” sáhtta maiddá leat mánggaidlogus. Divtta “mii”, omd. SlinCraze ráppas *Min guovlu*, gos divtta/ráppa mii leat sápmelaččat mat eai háliit ruvkedoaimmaid. Riibma lea fas giellajietna dahje jietnajoavku mii geardduhuvvo sierra njuolggadusaid mielde. Metrum lea fas dat mii dahká ahte divttas šaddá ritma, rápparat gohčodit metruma flowan. Vai buori metruma oažžu, de dárbbáša dikta ja ráppa heivvolaš távta ja riimma. Mun in vuorut metruma iežan dutkamiin danne go áiggun baicce vuoruhit analyseret baicce riimma, gielalaš váikkuhangaskaomiid ja konteavstta. Ráppár ferte maiddá čuovvut beata (duogášmusihka) távta ja dadjat sániid rivttes lálkai, jođánit dahje sivvadit (Utsi 2017).

Geardduheapmi lea go sátni dahje eará geardduhuvvo divttas, ja das sáhtta leat sierra erenomáš mearkkašupmi man sáhtta dulkot. Mii earuhit govahallamiid dušše sániiguin ja olles cealkagiiguin, namalassii tropa ja figuvrra. Dehálaš figuvrrat leat allegorijja, anafora, antitesa, ironijja ja retoralaš gažaldagat. Divttas sáhttet leat guokte muitalusa oktanaga, dat gohčoduvvo allegorijja. Allegorijjas sáhttet leat guokte sisdoalu ja abstrákta dajaldagat dahje jurddaráiddut govviduvvojit konkrehtalaččat dahje govvgiela bokte. Anafora lea sániid geardduhit álggus linnjás dahje go cealkagat bohtet maññálaga. Tropat leat eaŋkilsánit main leat erenomáš iešvuodát. Go tropa lea retoralaš de oažžu eará leksikála mearkkašumi, ovdamearkka dihtii metafora, metonymijja ja ironijja leat maiddá tropat. Symbola lea go muhtin diŋga oažžu eanet mearkkašumiid, ovdamearkka dihtii *váibmu*, ovddasta ráhkisvuoda, liekkusvuoda ja eallima. Dákkár symbolaid ii leat álki áddet jus ii máhte dan gielalaš ja kultuvrralaš semantihka. Ovdamearkka dihtii tropa *garjját*, sáhtte leat čáhpes lottit dahje juo politijjat. Symbola lea dávjá kultuvrralaččat dahje poehtalaččat mearriduvvon. Go diktár áigu garvit geavaheamis fastessániid de sáhtta geavahit eufemisma, garvvasáni. Garvvasánit sáhttet leat nugo Duolva Duoddara ráppas “...*hoigat du garrasit...*”, sátni hoigat lea čábbát sátni go anašit dahje gieibmat. Divttain sáhtta maid leat sieluidahhtin, go jápmabiergasiidda

addojuvvojit olmmošlaš iešvuodát. Dat sulastahtá personifikašuvnna mii lea go abstrákta fenomenaide addojuvvojit olmmošlaš iešvuodát. Go teakstaoassi dahje sátni čujuha ja geažida eará tekstii dahje historjjálaš dáhpáhusii mii gullá oktasaš kultuvrii, de lea allušuvdna, ja dat gáibida ahte lohkki dovda kultuvrra. Ovdamearkka dihtii SlinCraze feat. Ovlá ja Eskilla ráppas *Sápmelaš*, de čujuhit sii historjjálaš dáhpáhusii dalle go Norgga stáhta áiggui duššadit Máze. “...*Geahččaledje bidjat min čázevuollái...*”. Go teakstaoassi čujuha girjjálašvuoda teavsttaide, de gohčoduvvo fas intertekstualitehtan. Motiiva lea konkreta govva dahje govahallan man dikta/diktaoassi addá lohkaí. Ja dan motiivva ja divtta ráhkadusa dulkot, de gávnnat divtta fáttá. Dalle lea dehálaš gávdnat ja čohkket divtta mearkkašumi dahje oaivejurdaga.

Lyriikka muitala maiddái historjjá ja ovdanbuktá servodaga duohta dili, sihke buriid ja heajos beliid. Biras ja servodat cuiggodit, rievdadit ja hábmejit lyriikka ja nuppe dáfus ieš lyriikka sáhtá cuiggodit maid servodaga. Cuiggodeapmi nappo dáhpáhuvá goappat guvlui. Dološ sámi luohi sámi siiddaid birra maid muitala, omd. *Karášjohka goarggočoarvi* ja *Guovdageaidnu varraniibi*. Lyriikka sáhtá maiddái ovdanbuktit servodaga buriid beliid. *Sámi soga lávlla* muitala buriid beliid sámi álbmogis ja luonddus, addá midjiide buori oktasaš gullelašvuodadovddu mas mii leat rámis (vrd. Janns ja Refsum 2013:146-150).

Dikta ovdanbuktá historjjálaš duohtavuoda áibbas eará láhkai go dan maid árbevirolaš historjjámuitaleapmi sáhtá, danne go dat lea oanehaš ja divtta ritma addá sániide áibbas eará mearkkašumi. Lyriikka lea systemáhtalaš geahččaladdan sihke giela, jurdagiid ja ovddastusa ritmmaiguin. Danne lea lyriikka reflekušuvdna dálá áiggis ja historjjás molssaevttolaš reflekušuvdna, ja dan láhkai áddet mii servodaga giellastoahkamiin. Dat sáhtá addit vejolašvuodaid čuvgehit osiid erenomášvuoda, muhto maiddái eambo oppalaččat (Janns ja Refsum 2013:157-159). Divttain sáhtá váidalit ja muitalit, dat gohčoduvvo elegiijan. Elegiija lea váidalandikta, mii lea maiddái nostalgijjalaš ja diskursiiva (Janns ja Refsum 2013:169).

Go galgat áddet lávлага diktan, de lea dehálaš diehtit ahte lohkat divtta ja gullat divtta lávllan leat guokte iešguđetge lágan vuogi lahkoniid divtta. Lávlagiin mii gullat divtta beljiiguin, ja eat ge loga báhpáris čalmmiiguin. Musihkka lea sierra giella mas leat iežas estehtalaš ja mearkkašeaddji árvvut. Eará gaskaoamit leat lávlagis, mat diktalohkamis eai leat, omd. divtta juohkin lávlagis, čuojanasaid geavaheapmi, lávlu jietna, mo deattuha sániid jna. (Jann ja Refsum 2013:280-281). Analysaoasis juogán lávlagiid strofaid geardumii, vearssaide ja outro’ii. Outro lea lávлага loahpas dakkár loahppasániid ovdal go lávlla musihkka nohká. Mun-

persovvna dahje divtta-mun gohčodan mun analysaoasis *rappa-mun*, go dat lea son gii hállá ráppas ja háliidan earuhit dainna vugiin ráppa divttas. Mun lean maid válljen sámáidahttit ráppa terminologijjas moadde sáni nugo *rap*, *flow* ja *beat* sámegillii *rappa*, *flowa* ja *beata*. Mun lean gullan mo sámi ráppárat ieža dadjet ja sojahit dáid eaŋgalassániid, dan vuodul lean sámáidahttán tearpmaid. Ráppalávlagat, ráppat ja lávlagat leat synonymat maid geavahan dahkat teavstta eanet ealasin.

5. Analysaoassi

5.1 Áivan

Vuosttaš davvisámegiela ráppajoavkku, Áivana birra. Go sii álggahedje joavkku jagi 1998 de ledje sii nuorra gánddat Guovdageainnus eret. Álggos lei sis namma B.W.A gaskaboddosaš namman danne go stuorra oassi joavkkus liikojedje N.W.Aii (Niggaz Wit Attitudes) mii lea okta máilmmi vuosttaš ráppajoavkkuin mii álggahuvvui 1986 USAs, Californias. N.W.Aas leigga ee. beakkán ráppára Dr. Dre ja Ice Cube geat dál leaba sihke ráppa legeanddat ja ain ráppeba. Dr. Dre lea ovtasbargan maiddá nuppiin beakkán ráppáriin Eminemain N.W.A haga. Áivan-joavkku dološ namma, BWA lei oanádus Born With an Attitude. 13-15 jahkasažžan álge Isak Ailo Gaup (Reaŋga), Håvard Nuhte Sara (Gonagas/Knug-1), Johan Ante Paulsen (Báhkin) ja Joret Mihkkal Bals (Unnoraš) ráppet eaŋgalašgillii, go dat han lei dat maid galgai dan áiggi. Sii geahččaledje lávlu dárogillii maid, muhto de fuomášedje ahte sámegiella han lei hui buorre giella ráppii. Isak Ailo Gaup muitala ahte go álge ovdanbuktit ráppa sámegillii, de ledje ollu iešguđetge reakšuvnnat guldaledjii. Ollugat čaibme ja cuigo, muhto sis lei okta áigumuš ja dat lei duolbmat “jantelovena”. Ja dat geat cuigo jávohuvvo go sii vuosttaš háve lávkejedje lávdaí 2003 Guovdageainnu beassášmárkaniin spaggadieva Buletjávrrri konseartalanjas. Konsearta bisttii sullii diimmu (Gaup 2017).

Áivan ii leat goassege almmuhan CD-skearru dahje musihka man sáhtta čuojahit lobálaččat rádios, danne eai gullo sin lávlagat sámerádios. Áivanis leat ja leat leamaš eará arenat gos leat almmuhan musihka ja beaggigoahtán. 2000 ja 2001 almmuhedje lávlagiid NRK P3 Urørt neahtasiidui gosa sáhtte nuvttá almmuhit lávlagiid, olbmot guldaledje nuvttá sin musihka ja buoremus lávlagat sáhtte čuojahuvvot NRK P3 rádiokanálas. Vahkkosaččat nammadii Urørt ovttá joavkku dahje lávлага Ukas Urørt, dalle beaggigohte vel eanet. Dan maŋŋá ráhkadii

Áivan sierra neahttasiiddu man namma lei aivan.org, gosa bidje hui ollu lávlagiid. Olbmot bolde daid vihtta lávlaga skearruide ja čuojahedje CD-čuojanasaiuin. Lávlagat ledje *Sápmelaččat, Máistte, Giehtalaga, Sodan* ja *56 kássa vuollaga. Máistte* lei vuosttaš sámi ráppa mas lei luohi, Juhán Máhtte Eira (Smiley) juoiggai. Joavkku guldaleddjiidlohku lassánii sin ruovttubáikkiin Guovdageainnus ja Divttasvuonas, muhto maiddá Davvi Ruotas (Gaup 2017).

Áivan ii leat goassige searvan Sámi Grand Prixii dahje eará lávlungilvvuide, danne go dat hilgu hiphopa njuolggadusaid. Sii eai háliit ahte media galgá sin ráhkadit, sii háliidit ahte sin guldaleaddjit ja dábálaš olbmot galget sin ráhkadit. Eai sii ovttasbargga beakkán artisttaiguin, sii ovttasbarget dušše čeahpes artisttaiguin geat eai leat beakkánat. Áivan háliida veahkehit ođđa artisttaid beaggit, nugo Mikkel Rasmus Logje, Sara Helene Bergstrøm Oskal ja Max Mackhe. Gaup (2014) muitala velá ahte sii celket álo politihkalaš sániid ovdal lávlaga sámiid dili birra. Sii leat ráppen ollu Guovdageainnus, festiválain, heajain ja studeantafeasttain eará báikkiin. Dál almmuhit sii lávlagiid SoundCloud neahttasiidui ja juhket daid sin Facebook-siiddus. YouTube neahttasiiddus leat maiddá gávdnamis Áivana šuoŋat. Sivvan manne šuoŋat eai čuojahuvvo rádios dahje eai leat almmuhuvvon skearrun lea go sin beatat (duogášmusihkka) ii leat originála, daid leat muhtin earát ráhkadan ja ii leat lohpi dinet earáid beatain man ovddas eai leat máksán. Justa dál lea Áivan bargamin stuorát prošeavttain. Skearru mii almmuhuvvo sis šaddá earálágan, dalle leat ieža ráhkadan beataid, muhtin eará musihkkabuvttadeaddji lea ráhkadan sin ovddas dahje sii geavahit beataid maid ovddas leat máksán (Gaup 2014). Lávlu Max Mackhe gainna leat ovttasbargan muhtin lávlagis dajai Gaupii ahte Áivan gullá Bohem ráppa šáŋgerii. Sin ráppema vuodđu lea underground ja hardcore ráppa šáŋgeriin. Underground ráppa lea go ráppár/ráppat eai ráppe máidnuma, dinema dahje beaggima dihtii. Hardcore ráppas lea ges suhttu guovddázis, ráppet suhtuin (Gaup 2017). Áivanis leat hui iešguđetlágan ráppalávlagat, sihke ráhkisvuohta, feasta, sámi eallinoainnu ovddideaddji ja suhttadahti ráppalávlagat. Beakkáneamos lávlla Áivanis lea *Geasserománsa* mii almmuhuvvui geassemánu 24. beaivve 2014 mii lea guldaluvvon 18396 háve Youtubas ja 14300 háve SoundCloud neahttasiiddus otná beaivve (23.04.17). Lávlla mas lea ollu suhttu ja lea hui hardcore lea *Vašut mu*, gos geardun lea:

Vašut mu
Mun guođán du vai beasan du olbmáin dádjut
Vašut mu

*Mun guođán du čiekŋalassii in ge boađe gádjut
 Vašut mu
 Hávkadan du nu ahte it nagot vuoigŋat
 Vašut mu
 Vašši lea mu ráhkisvuohta, mun lean dat bahávuoigŋa*

Dán ráppas lea ollu suhttu ja ráppa-mun viggá muhtin láhkai duolbmut earáid amas ieš duolmmuhallat. Ráppa-mun orru dego geasa dahje masa nu bealkimin ja áitimín. Mun-persovnnas lea bonju vuohki čájehit ráhkisvuođa, soaitá go ieš ii leat vásihan dan. Lávlagis muitala ráppa-mun ahte veagalváldá rivgu oalle garrasit ja maŋŋá veagalváldima gielista ráppa-mun veagalváldi, vaikke diehtá ahte dat soardá ja suhttada nieidda.

*Válden dan rivgu, ja dan maid oalle garrasit.
 Ii beassan goasse ráfis vuoigŋastit.
 Doalan dus gitta vai beasan geavahit.
 Go it siđa šattan nuppi niiddii ribahit.
 Gielistan vaikko dieđát duođa.
 Dušše oaidnit mo du suhttu boaldá
 Jus in livčče, dalle livččen váldit ođđasit.
 Vašut mu, mun in boađe duinna náitalit.*

Áivánis leat ráppalávlagat maiddái sámi eallinoainnu, vuoigŋalašvuođa birra ja materialisttalaš árvvuid vuostá, nugo *Manne* (feat. Sara Helene Bergstrøm Oskal), *Dorvobáiki* (feat. Marit Susanne Utsi), *Siidda gonagas* ja *Buolvvas Bulvii*. *Dorvobáiki*-lávlagis “*Sivilisašuvnna giddagasas iežan luoitit*” goalmát vearssas. *Manne* (feat. Sara Helene Bergstrøm Oskal) lávlagis fas lea eallinoainnu, ráhkisvuođa, olmmošoainnu ja materialisttalaš árvvuid cuiggodeapmi fáddán. Vuosttaš vearssa njealje vuosttaš linjjá ovddastit bures man birra ráppejit:

*Manne ráhkisvuohta ii leat nu dehálaš go riggodat
 Olbmot liikojit du eambbo - dađi eambbo ruđa šlivggodat
 Manne čuvvot religiovnna eaige olmmošvieru
 Eai ge daga nu movt riehta, muhto nu movt ožžon dieđu*

Siidda gonagas ráppalávlagiin cuiggodit sápmelaččaid materialisttalaš árvvuid. Dan ráppas leat ollu eaŋgalassánit, dárogiesánit ja hiphop-sánit vai ráppa galgá orrut badjelmeare

gangster, cuiggodan dihtii rikkis siidda gonagasaid geain lea stuorra eallu ja ollu ruhta. Bilkidemiin cuiggodit ja suohtastallet das mo muhtin rikkis badjeolbmot sáhttet rábmot iežaset earáide dahje mo earát rábmojit sin. Geardun manná lea:

Mu lakkerta herggiin riidedan
Pimsoabbi, nieida goappašat giedain láidedan
Don dieđát mun in stoaga dán
Mun lean siidda gonagas
Opmodat báitá gollesuorbmasiin
Silkegákti, šearrá veahkin silbasuohpanin
Don dieđát du riggodat ii doala, hah
Siidda gonagas

Dás lea ollu ironiija, suohtastallan ja iešrábmi. Hiphopas ja gangsterráppas lea muđuid ge ollu iešrábmi, vázzit divrras biktasiiguin, silbbaiguin, golliiguin ja čájehit riggodaga materialisttalaš vugiin.

Áivanis leat feastalávlagat dahje dakkár lávlagat mat galget addit buori miela nugo *Grøfta*, *Fiinna beaivi*, *Hej Hej* (feat. Max Maché) ja *Corona Lime* (feat. DJ Ante ja Gino). *Corona Lime* (feat. DJ Ante ja Gino) lávlagis ráppejit ja lávlot go ráppa persovnnat jugadit Corona masa lea velá lime deaddiluvvon. Ráppa motiiva lea albmát geat geassebáhkkan leat jugadeamen Corona-vuola ja hállet sihke nieiddaid birra ja nieiddaiguin seksuálalaččat. Badjel njealjelogi sekunda lavgagis ráppe okta ráppa persovnnain monologa gos rábmo dihto nieidda bađa, man unni ja fiinnis dat lea ja maid dainna galgá bargat.

5.1.1 Dat ledjen mun - analysa

Okta sin jiellatlávlagiin lea *Dat ledjen mun*, mii almmuhuvvui čakčamánu 3. beaivve 2011 YouTube neahttasiidui. Otná rádjai (09.05.18) lea *Dat ledjen mun*-lávlla guldaluvvon 5342 háve YouTubas ja 3629 háve SoundCloud neahttasiiddus. Gaup (2014) muitala ahte dat lea su persovnnalaš favorihtta go čálii teavstta hui álkit ja jođánit, ja das lea humor mii Áivan-joavkkus lea ge. Dat ii leat nu beakkán, iige leat ollen nu guhkás ja mángasiidda go *Geasserománsa* lávlla, muhto lean välljen guorahallat dan danne go Áivan lea geavahan humora cuiggodit servodaga ráppain. Maid son Áivan cuiggoda ja mo?

Dat ledjen mun

[Báhkin]

Don it varra fuola mu, sihkkarit
 Muht' ii daga maidege, oainnán du gihkariin
 Mu nieguin don it siða mu mannat eret
 Njoalun du veaskku, du birra fantaseren
 Manan susttášit gos don leat čohkkán
 Du gova lean liibmen mu oppblåsbardohkkái
 Don sihkkarit meinen mun veahá buozan
 Ii leat duohta, du parfyma siste vuojan

[Reanga]

It dieđe man guhká lean du vuorddašan
 Gieimman mu čorpma go du birra jurddašan
 Iđđes go de skuvlaseahka ala bidjalat
 Čuovvulan du go lean rissiid siste idjadan
 Juohke eahkeda, du Facebook-siiddu geahčadan
 Suoládan du trusaid susttašan go geasašan
 Háliidan juhkat dan čázi gos leat basadan
 Ii oktage ipmir, man olu mun du bálvalan

(Geardun)

Dat ledjen mun gii du sykkelsete suoladin
 Dat ledjen mun.... Dat ledjen mun...
 Dat ledjen mun gii du ovdabeale' nuoladin
 Dat ledjen mun, Dat ledjen mun...
 Dat ledjen mun gii sadden go riŋgejin
 Dat ledjen mun, Dat ledjen mun...
 Dat ledjen mun gii álásgova sáddejin
 Dat ledjen mun, Dat ledjen mun...

[Báhkin]

Guovllan láse sisa go don leat vuojadeame
 Govvedan, dugge láse go mun lean soadaheame
 Niegadan, ahte mun lean du linjála
 Maid don bijat sisa du pennálie
 Stirren dutnje juohke friddjagoartiliid
 Nu mot spillet blokkfløyta oažžu mu soalsidit
 Deaivvat juohke nuohta mu váimmus
 Duohta ráhkisvuoda lea áimmus

[Diz Evil]

Da lea ráhkisvuoda mii lea albma
 In ipmir manne doavttir šaddá kvalbma

*Váccán manjis dusse haksit du hája ja
 Vildu fantasiija go veahá skin'a čájehat
 Boahtá beaivi go lean geargan vuorddášit
 Beaivi go de viimmat beasan duohtadit
 Njahkat du latnji du suorpmaid njoalostit
 Fargga... lean geargan du oaguhit*

Geardun x 2

Outro:

*Du mun boadán agibeaivái bálvalit
 Vaikko du áhčči boahtá olggos hávláriin
 Du mun boadán agibeaivái bálvalit
 Vaikko du áhčči boahtá olggos hávláriin
 Du mun boadán agibeaivái bálvalit
 Vaikko du áhčči boahtá olggos hávláriin
 Du mun boadán agibeaivái bálvalit
 Vaikko du áhčči boahtá olggos hávláriin*

Álggos ferte geahččat mo ráppateakstaráhkadus lea. Ráppateavsttas leat njeallje vearssa, okta geardun ja okta outro mii lea loahpas lávlagis. Juohke vearssas leat gávccii linnjá, geardumis maid gávccii linnjá ja outros leat guokte linnjá. Geardun lea gaskal nuppi ja goalmmát vearssa ja gearduhuvvo guktii gaskal mañimuš vearssa ja outro.

Vuosttaš vearssa loahppariimmat leat vuosttaš ja nuppi linnjás čihččet ja gávccát linnjás “...*basadan*” ja “...*bálvalan*”. Nuppi vearssas ges vuosttaš ja nuppi linnjás “...*vuorddašan*” ja “...*jurddašan*” mañimuš stávval. Viđát gitta gávccát linnjái lea loahppariibma –an golmma stávval vearbbaiguin *geahčadan*, *geasašan*, *basadan* ja *bálvalan* juohke linnjá loahpas. Geardumis juohke nuppi linnjás loahppariibma –in loahpain mañimuš stávvalis *suoládin*, *nuoládin*, *riŋgejin* ja *sáddejin*. Goalmmát vearssas lea loahppariibma guovtti vuosttaš linnjás “...*vuojadeame*” ja “...*soadaheame*”. Guovtti mañimuš linnjás goalmmát vearssas ges hui čielga loahppariibma “...*áimmus*” ja “...*váimmus*”. Njealját vearssas guovtti álgolinnjás maid hui čielga loahppariibma “...*albma*” ja “...*kvalbma*”. Áivan lea maddái geavahan dárogiel sániid veahkkin ráhkadit riimma, nugo njealját vearssas albma ja dárogiesáni *kvalm*, sámegillii *kvalbma*. Njealje mañimuš linnjás dán vearssas lea loahppariibma juohke linnjá mañimuš sáni mañimuš stávvalis –it, nappo *vuorddašit*, *duohtadit*, *njoalostit* ja *oaguhit*. Outro strofas ii leat loahppariibma, dušše gearduheapmi.

Čielga alliterašuvdna lea gearduma vuosttaš linnjás “*sykkelsete suoládin*”. Alliterašuvdna lea mángga linnjás nugo vuosttaš vearssa nuppi ja vuosttaš linnjás “*Muhto ii daga maidege...*” ja “*Mu nieguin don it siđa mu mannat eret*” m-jienain. Nuppi vearssas ges guđát linnjás “*Suoládan du trusain susttašan go geasašan*” s- ja š-jienain. Gávccát linnjás “*Ii oktage ipmir man ollu mun du bálvalan*”. Goalmmát vearssas lea ges vuosttaš ja nuppi linnjás oktasaš alliterašuvdna “*Guovllan láse sisa go don leat vuojadeame*” ja “*Govven dugge láse go mun lean soadaheame*” g- ja l-jienain. Vidát vearssas lea ollu alliterašuvdna ja čielgaseamos alliterašuvdnageavaheapmi lea goalmmát ja njealját linnjás “*Váccán mañis dušše haksit du hája ja*” ja “*Vildu fantasiija go veahá skin’a čájehat*” v-, h- ja j-jienain. Vidát ja guđát linnjás maid dakkár oktasaš alliterašuvdna “*Bohtá beaivi go lean geargan vuorddašit*” ja “*Beaivi go de viimmat beasan duohtadit*” b ja g jienain. Čihččet linnjás lea geavahan nj, l ja d jiena ráhkadit alliterašunna “*Njáhkak du lantnjii du soarpmad njoalostit*”. Outro vearssas lea ges vuosttaš linnjás “*Du mun boadán agibeavái bálvalit*” b-jienain.

Assonánsa ja bealleriibma dán ráppalávlagis lea ollu ja čállit leaba geavahan assonánssa veahkin ráhkadit loahppariimma go loahppa konsonánttat eai jietnaduvvo čielgadi. Vuosttaš ja nuppi linnjás vuosttaš vearssas “*...sihkkaris*” ja “*...gihkariin*” gos loahppavokálat eai jienáduvvo nu čielgadi, baicce mañimuš vokála i-jietna ja bealleriibma mii ráhkada riimma. Seamma goalmmát ja njealját linnjás, “*...eret*” ja “*...fantaseren*” bealleriibma. Ja seamma vidát ja guđát linnjás “*...čohkkán*” ja “*...oppblásbardohkkái*”. Nuppi vearssas goalmmát ja njealját “*...bidjalan*” ja “*...idjadan*” eai ge jienáduvvo loahppakonsonánttat nu čielgasit. Goalmmát vearssa vidát ja guđát linnjás “*...friddjagoartiliid* ja “*...soalsidit*” ja outro vearssas “*...bálvalit*” ja “*...hávláriin*”.

Eará assonánsa lea maid hui ollu linnjáiid siskkobealde vuosttaš vearssas čielga assonánsa goalmmát linnjás “*Mu nieguin don it siđa mu mannat eret*” u- ja i-jienain. U-jienain lea maid assonánsa njealját linnjás “*Njoalun du veaskku, du birra fantaseren*”. Nuppi vearssa čihččet ja gávccát linnjás “*Deaivat juohke nuohta mu váimmus*” ja “*Duohta ráhkisvuohta lea áimmus*” uo-diftoŋnain ja u-vokálain mat juo sulastahttet jietnadeamis ráhkadan assonánssa. Njealját vearssas lea erenomáš ollu ja čielga assonánsa linnjáiid siskkobealde. Goalmmát linnjás “*Váccán mañis dušše haksit du hája ja*” á- ja a-jienain mii Guovdageainnu suopmanis jietnaduvvojit hui seamma láhkai. Diftoŋnaid geavaheapmi assonánsan dihtto bures vidát ja guđát linnjás “*Bohtá beaivi go lean geargan vuorddašit*” ja “*Beaivi go de viimmat beasan duohtadit*” ea- ja uo-jienain. Linnjáiid mañimuš sáni vuosttaš stávvalis lea seamma diftoŋna,

beaivi sátni geardduhuvvu maid. Čihččet linnjás “Njáhkát du latnjii du suorpmáid njoalostit” lea maid assonánsa.

Riimmat dahket musihkalašvuoda ráppii ja álkit muitit lávlaga sániid. Riimmat dahket maid ahte ráppateavsttat gullet lyriikka árbevirrui, anjke klassihkalaš lyriikka mas riimmat, metrum ja buot mii dahká ahte teavsttas šaddá musihkalašvuolta. Musihkalašvuolta lea okta lyriikka konvenšuvnnain ja sámi ráppateavsttaid assonánsa, alliterašuvna ja loahppariibmageavaheapmi lea okta hui dehálaš oassi mii doalaha lyriikkalaš dási.

Čielga tropat leat goalmát vearssas goalmát ja njealját linnjás. *“Niegadan, ahte mun lean du linjála Maid don bijat sisa du pennalai”*. Bidjat linjála penálie symbolisere anašeami.

Sáhtta maid leat sieluidáhttin allegorijja ja metafora. Penála ja linjála gullaba oktii ja lea maid eufemisma danne go ráppateavstta čáli lea garván geavaheamis seksuálalaš ja snoallan sániid.

Dat ledjen mun geardduhuvvo lávlagis man namma lea *“Dat ledjen mun”*, muhto gii *dat mun* rievtti mielde lea? Gii lea son geas dat skuvlanieida dahje gánda ii fuola? Gii lea gii oaguha su? Ráppa-mun lea muhtin gii oaguha, vissásit muhtin almmáiolmmoš go son áigu bidjat iežas linjála nieidda dahje gánda penálie. Oaguheaddji lea dakkár maid eaŋgalasgillii gohčodit *stalker*. Mun gohčodan ráppa-mun oaguheaddjin ja su gean oaguha oaffarin. Oaguheaddji háliida juoidá ja dat lea oaffar. Leat oaffara lahka, oaidnit su, dovdat su, njoallut su, gullat su ja oazžut oktavuoda suinna. Oaguheaddji diehtá ahte oaffar ii fuola sus, dahje son árvida dan, go vuosttaš linnjás čuožžu *“Don it varra fuola mu, sihkkarit”*. Muhto oaguheaddji ii vuollán, son ii árvvusane oaffara garvima, go doavttir šaddá illáveaje su oaguheamis, su riŋgemis sutnje ja go suoláda su sisbuvssaid. Oaguheaddji lea ráhkásnuvvan oaffarii, maŋimuš vearssa vuosttaš linnjás vuige son *“Dá lea ráhkisvuolta mii lea albma”*, nuppi vearssa maŋimuš linnjás *“Ii oktage ipmir, man olu mun du bálvalan”* ja goalmát vearssa maŋimuš linnját *“Duohta ráhkisvuolta lea áimmus”*. Oaguheaddji ii leat dušše ráhkásmuvvan oaffarii, muhto maiddá seksuálalaččat geasuhuvvon ja oaguheaddjis leat seksuálalaš áigumušat oaffariin. Nuppi vearssa viđát ja guđát linnjás *“Suoládan su trusaid susttašan go geasašan”*, nuppi vearssa nuppi linnjás *“Gieimman mu čorpma go du birra jurddašan”*, gearduma goalmát linnjás *“Dat ledjen mun gii ovdabeale nuoladin”* ja gearduma čihččet linnjás *“Dat ledjen mun gii álásgova sáddejin”* mitalit veahá makkár áigumušat oaguheaddjis leat. Oaguheaddji diehtá ieš ahte dan maid son bargá, jurddaša ja háliida lea lobiheapme, boastut ja ii leat dábálaš. Njealját vearssa nuppi linnjás *“In ipmir manne doavttir šaddá kvalbma”*, oaguheaddji ferte leat háleštan doaktáriin dán birra go ii ádde manne doaktáris lea miella vuovssadit. Lávlá outroas maŋimuš linnjás *“Vaikko du áhčči boahtá olggos hávláriin”*

muitala ahte oaguheaddji diehtá ahte lea boastut, muhto ii ane árvvus oaffara oaivila, oaffara áhči oaivila dahje servodaga sosiála norpmaid.

Manne son lea boastut ahte dát oaguheaddji lahkona oaffara? Gii lea dát oaffar? Oaffar vázzá skuvlla, čuojaha njurggonasa (blokkfløyta) skuvlabottuin, su áhčči várjala su ja son soaitá leat vuolleahkásaš, nappo mánná. Njealját vearssas viđát ja guđát linnjás *“Boahtá beaivi go lean geargan vuorddašit Beaivi go de viimmat beasan duohtadit”* čujuha ahte oaffara ferte vuordit, soaitá gitta son lea doarvái boaris. Seamma vearssa maŋimuš linnjás *“fargga... lean geargan du oaguheamis”*, ii leat sihkar ahte son vuordá gitta oaffar muhtin beavvi háliida su, lea doarvái boaris dahje gitta son muhtin beavvi dušše váldá su. Vaikke oaffar lea doarvái boaris, de ii leat dalle ge riehta rasttildit earáid seksuálalaš rájaid. Oaguheaddji vuordá muhtin beavvi ja ii leat álki diehtit guđe beavvi. Soaitá ahte oaguheaddji vuordá dan beavvi gitta oazžu psyhkalaš veahki dahje dan beavvi go dolká oaffaris.

Lávlaga beata lea muhtin geahppa musihkka. Ovdal go Báhkin álgá ráppet vuosttaš vearssa, de njurggoda muhtin beata mielde. Beata muittuha veahá diekkár dološáigge mánáidmusihka, mii gullo diekkár *“spilledåse”* dahje dakkár musihkka maid balddonas filmmain čuojahit go muhtin mánná lea son guhte goddá olbmuid. Munnje boahtá hui unohas ja eatnjehas dovdu go vearssaid ráppejit sevdnjes almmáiolbmo jienat, mat juogadit hui unohis seksuála jurdagiid ja *“spilledåse”* musihkka gullo. Leat ee. haksin-, njoallun-, vuoigŋan-, vuovssadan- ja geibmanjienat lávlagis mat vuohkkasit heivejit tekstii ja beatai.

Dán lávlagis lea humor ja ironiija, ii lávlaga siste gal. Muhto jus geahččanoainnu lonuha, de diehtá čielgasit ahte ráppa-mun muhtin láhkai bilkida dákkár oaguheddjiid ja earáid geat eai árvvusane earáid seksuálalaš rájaid. Guovdageaidnu lea beaggán 2000-logus ahte doppe leat leamaš seksuálalaš illasteamat ja ahte almmáiolbmot eai árvvusane nieiddaid ja nissoniid seksuálalaš rájaid (Ege 2006). Leaika lea leamaš lunddolaš cuiggodanvuohki Sámis doloža rájes (Somby ja Fredriksen 2017). Dainna cuiggoda Áivan Guovdageainnu ja maiddái muđui máilmmi almmáiolbmuid geat eai árvvusane nieiddaid, nissoniid ja maiddái gánddaid seksuálalaš rájaid. Public sphere teorijja almmolaš digaštallanbáikki birra searvá Áivan joavku *Dat ledjen mun-lávlagiin* almmolaš digaštallamii go bidjet fokusa seksuálalaš illastemiide mii lea sosiála váttisvuolta ee. iežaset ruovttubáikkis Guovdageainnus. Sii hástalit vuostálastimiidda ja aktivismii eahpenjuolgadit sihke báikkálaš ja politihkkáriid fuomášumi. Dáinna ráppalávlagiin áigot viisásit fáhtet nuoraid ja gánddaid fuomášumi ja searvat digaštallamiidda seksuálalaš illastemiid birra (vrd. Nærland 2015: 51). Áivan bidjá

rájáid ahte dakkár láhttevuohki ja jurddašeapmi ii leat dohkkehahti. Bilkidit dakkár láhttema lea vuohki mitalit ahte dat ii leat dohkkehahti. Áivan searvá sihke dan dominánta ja dan Indigenous counter-public sphere mii lea, molssaevttolaš almmolaš digaštallanbáikin sápmelaččaide. Muhto *Dat ledjen mun* lea gullá eanet dan álgoálbmogiid digaštallanbáikái go ráppa-mun hállá báikkálaš ja lagašbirrasa olbmuide. Ja go ráppejit sámegillii de árvideames lea sámiiid digaštallan, danne álgoálbmogiid digaštallanbáikkis, sámiiid digaštallanbáikkis. Go dan dahket de ieža mearridit diskurssa ja digaštallama eavttuid (vrd. Minestrelli 2017:222-223).

Ráppa fáddá lea oaguheapmi, seksuálalaš ráját ja servodaga cuiggodeapmi leaikkain. Lávлага áigumuš soaitá leat cuiggodit dan árbevieru mo muhtumat meannudit nieiddaid ja nissonolbmuid Sámis. Vaikke juoga lea gohčoduvvon árbevierrun de ii mearkkaš ahte dat lea buorre árbevierru. Muhtun dutkit leat buktán ovdan ahte mii muhtumin gohčoduvvo árbevierrun, sáhtta leat váldon atnui servodagas bálvalit dihto joavkku dárbbuid ja áigumušaid dahje muhtumin duolbmut dásseárvvu ja dihto olmmošjoavkkuid (omd. nissoniid) servodagas (Kuokkanen 2009: 164-165; LaRocque 1997; Green 2001, Blaney 2003; Martin-Hill 2003; Dentale 2006; Kuokkanen 2008b).

Áivan lea sámiiid ráppajoavku man musihka rádio ii čuoajat. Sii eai ráppe ruđaid dahje media beaggima dihtii. Okta sis geat álggahedje sámiiid ráppa leat ráppa čađa dadjan sámiiid ja meannudan áššiid vugiin, mainna earát eai leat duostan. Sii leat geavahan dološ sámiiid cuiggodanvuogi cuiggodit iežaset servodaga váivvimus ja losimus ášši, seksuálalaš illasteami. Joavku čuoavu okta lyriikka deháleamos konvenšuvnna, namalassii musihkalašvuoda. Ráppateavstta leat juohkán strofaide ja linnjáide mat ovddidit čielga gearduma ja vearssaid. Dán lyriikkas lea ollu riibma mii dahká lávлага sámiiid álkit muitit ja dan láchkai bohtet sin oaivilat čielga ovdan. Áivan doaibmá almmolaš digaštallanbáikin, sin servodatcuiggodeamit leat boldon CD-skearruide ja gullojit stuorra sámiiid feasttain gos erenomážit nuorat buolva ráppedit mielde lávddi láchka. Dat ahte sii leat underground dahká sin duostilabbon dáidaga bokte ovddidit dákkár ášši nu njuolgut ja garrasit.

5.2 SlinCraze

1990 riegeáda son guhte galgá šaddat sámi dovdoseamos ráppár, Nils Rune Utsi, Mázes eret. Nils Rune lea hástalan olbmuid iežas ráppateavsttaiguin eallimis birra ja servodatberoštumiiguin. Nils Rune Utsi lea ovddidan iešguđetlágan oaiviliid, suhtadan sihke sámi álbmoga ja dážaid, muhto maiddá dorjon sámeáššiid.

Jus galgá SlinCraze áddet, de fertet oahpásmuvvat Nils Rune Utsii, mázelažžii riegeádan golggotmánu 20. beaivvi, gean ráppanamma lea SlinCraze. Slin lea Nils maŋosguvlui ja Craze lea juoga hearváid maid lea lasihan, ja nu šattai dat ráppanamma. Mánnán guldalii ollu Eminem ráppaid ja son dat bovtii ráppenmiela. Vuohki mo sánit ja oaivilat ovdanbuktojuvvojedje nu johtilit geasuhii su maid ráppegoahtit (Braathen 2016).

Son lea bajásšaddan Mázes ja 2005 ráppestii SGP:s lávlaga *Givssideapmi*. Mánnán givssiduvvui son hui roavvásit, ja das son oahpai leat gievra olmmožin. Olbmot dadjet ahte son rávásnuvai árabut ja iežas mielas nanosmahtte dat vásáhusat su boahteáigái. Go su lávlla *Givssideapmi* beaggigođii, rievdadii dat su eallima. Son áddii ahte son ii dárbbášan gáddit ahte lea buoret go earát, go ráppa lei oahpahan sutnje vuollegašvuoda. Nils Rune Utsi ii mana psykologaid lusa, go ráppačállima bokte son gurre váivves jurdagiid ja oažžu terapiija. Nils Rune Utsi lei ovttá gaskka lahka sorbmet iežas, ja son sávvá ahte su lávlagat sáhttet movttiidahttit earáid givssideami oaffariid eallit viidáset iige sorbmet iežasat (Utsi, Duorastat magasiidna 2014). *Givssideapmi*, *Várjalan* ja *Doalan du* leat muhtin daid lávlagiin mat gusket dán fáttá, iešsorbmen. Dát lávlagat loahpahuvojit dainna oaiviliin ahte ii galgga vuollánit ja ahte gávdno doaivva eallimii.

SlinCraze ráppe sihke sámegillii, dárogillii ja eaŋgalasgillii, muhto ráppe eanaš sámegillii. Sámegiella lea su eatnigiella ja danne son ráppe sámegillii go lea álkit gávnahit sihke riimma ja garra sániid. Son lea dorjon sámi politihkalaš lihkadusaid dego Sámedikki giellakampánja *Geavat gollegiela* lávlagiin ja ruvkedoaimmaid vuostálastima lávlagiin *Min guovlu*. Min Guovlu, Sápmelaš ja Suhttadit leat lávlagat main lea fáddá ruvkedoaimmat, sámi eananvuoigatvuodát, sámi identitehta nanosmahttin ja materialisttalaš eallima moaitagat.

Nu mo muđui sámi ráppalávlagiid hárrái, de lea maid SlinCraze'as máŋga lávlaga main lea eahpesihkar goas leat almmuhuvvon SoundCloud neahttasiidui dahje eará neahttasiiduide. Muhtin lávlagat mat leat almmuhuvvon skerrui, leat leamaš SoundCloud neahttasiiddus ja ožžon buoret musihkkadási šuoŋaid. Sámi ráppas eai leat galle guldaleaddji ja ruhtadeami

fidnet almmuhit dáid skearrun sáhtta ádjánit. SlinCrazes leat eanet lávlagat almmuhuvvon nehttii go omd. CD-skearrun. SlinCraze lea dušše almmuhan ovtta skearru, *SlinCraze 2011* mas leat 11 šuoŋa: *Prolog, Várjalan, Luoitan* (feat. Karoline Wendelborg), *Mun dadjalan, Suhtadit, Sappelas* (feat. Ovlla Ja Eskilla), *Fillar* (feat. Ovlla Ja Eskilla), *Andagassi* (SlinCraze ráppe Ann-Mari Andersen lávlagis), *Ipmil, Neavri* (feat. Kai Somby) ja *Epilog*. Dán skearrus leat máŋga iešguđetlágán ovttasbargoartistta ja dat guoskkaha maid iešguđet fáttáid. Justa dát skearru bovtii ollu jurdagiid ja ságastallamiid.

Lávlagiin *Ipmil, Osku* ja *Neavri* leat oskku birra, *Neavri* lávlla ovdanbuktojuvvui Sámi Grand Prixas Guovdageainnus 2011 bottus. SlinCraze ovttas Intrigue rockelávluin Kai Sombyin ovdanbuvttiiga lávgala sevdnjes lávddis, SlinCrazes lei páhppačuvla ja neavremáska alde. Olbmot reagerejedje dán musihkkaovdanbuktimii, ákkat dasa ledje ahte sii oaivvilledje ahte dakkár musihkka ii heive bassiáiggi nugo beassážiin dahje bearaškonsearttas (Manndal, Nystad ja Pulk 2011). Lávlagis ráppe ráppa-mun ahte sus eai boađe nahkárat go bahás vuoinjnat bieguhit su. Šuokŋa álgá hui sevdnjes láhkai ja gullojit sámi-etnomusihka elemeanttat, de dađistaga huksejuvvojit šukŋii eanet ahte eanet heavy-rocka elemeanttat nugo el-gitára jienat. Vearssaid ráppe SlinCraze dego livččii ballánčoddagiin rohkadallamin ipmilii. “*De mun dadjalan ráhkis hearrá, boađe mu veahkkin. Gáibidan sin jávkat ja guođdit mu. Din ruoktu lea veahá vuolibus. Mun biehttan helvehis, guođe mu ráfis.*” De lávlu dahje šnjirgu Kai Somby gearduma máŋgii maŋjalagaid gaskkamuttus lávlagis lohppii. “*Dan čáhpes dolas, buole gutnan. De nohka dál, ii riegát šat, sevdnjes ija bárdni*”. SlinCraze guovttos ráfehuhtiiga kristtalaš basiid ja bijaiga olbmuid jurddašit.

Sus leat máŋga lávlaga gos lávlu ipmila birra dahje ipmilii, ee. *Doalan du* ja *Osku* maid ráppii Sámi Grand Prixas go oabbá Marit Susanne Utsi lávllui. *Doalan du* lávlagis lávlu ráppa-mun man lossat su eallin lea, ahte lea darvánan, iešsorbmen jurdagat bieguhit, son ohcala fámuid ja de rohkadallá ipmilii. Ráppa-mun oažžu veahki muhtin skihpáris ja de oažžu eallinmovtta ja fámuid. *Osku* lávlagis ráppe son “*Ráhkisvuohta lea min áidna duohta osku*” ja ahte osku ii mearrit lea go dus ráhkisvuohta vai ii.

Mun dadjalan ja *Fillar* (feat. Ovlla ja Eskilla) lávlagiin lávlu ráppa-mun ee. ahte nieida lea fuorrá, mo son áigu dájuhít nieidda anašeapmái ja man goikkis nieida sáhtta leat go anaša suinna. Fillár lea dakkár gii fille nieiddaid anašit, eaŋgalasgillii *player*. “*Lei nu goikkis, lei dego bidjat návlli geađgái*” lea oassi dán lávlagis. Maiddái lávlla mii almmuhuvvui YouTubeii *Dus lea* mii oaččui olu mediaberoštumi go das lei roavva teaksta, omd. “*Hey, ále mu guit doaškal!, ii leat earágo snusa doassa... ...luoitte Slinna reaŋgga sisa, vuoi besse seaŋggas*

gišvvardit ja, don leat nu fuoras álo cihpa siđat". Servodatberošteaddji Ánne Márjá Guttorm Graven ii liikon SlinCraze lávlagii. "Dán teavsttas ii leat nieiddas makkárga árvu. Dat mii mu mielas lea vearrámuš lea go nieiddat fertejit vásihit vuos badjelgeahčči albmáid ja gánddaid ja seksa masa eai háliit searvat. Sii veagalváldojit, bilkiduvvojit ja badjelgehččojuvvot, ja dasa lassin fertejit vel gullat badjelgeahčči sániid feasttas ja konsearttas. Ii leat ortnegis ii ge dohkke leaikan". SlinCraze ii searvan ieš mediajearahallamiidda áššái (Kemi 2015).

Goalmát fáddá SlinCraze musihkas mii lea sámpolitihkka boahdá ovdan lávlagiin *Sapmelas* (feat. Ovlla ja Eskilla) ja *Suhtadit*. *Sapmelas* sámi politihkalaš lávlla gos SlinCraze, Ovlla ja Eskilla selvehit manne ja mo sápmelaččaid áigot jávkadit ja dáruiduhttit. Lávlagis lea maiddá čottalávlu ja luohiti. "Eanet ja eanet olbmot dárustit, sámegealla lea mas unnimus beroštit, maŋimus sámi leavga heaitá leabbástit. Eai báze eará go muittut, dat lea suddu. Gákti ii oidno ja luohiti ii gullo" Dát golbma Máze ráppára namuhit maiddái Áltá-Guovdageaineanu dulvadeami ášši, mo Norgga stáhta áiggui dulvadit Máze čázevuollái ja mo sámi álbmot ovttas čájehedje vuostemielaset. "Geahččaledje min bidjat čázevuollái, mii doaruiet ruovttoluotta ja stáhta vuollánii. Eai birgen go mii čájehimmet sámi vuoimmi. Sii doivo álkit sirdilit sámi olbmuid, sihtat min vuolgat". Dán lávlaga ulbmil sáhtta leat nanusmahttit sápmelaččaid oktiigullelašvuodadovddu ja addit vuoimmi ain doarrut iežamet vuoigatvuodaid ovddas. Eará lávlagat main lea maid sullasaš fáddá leat *Min guovlu*, *Ovlla Norgalaš* ja eanjalaslávlla *Go to sleep*, gos lávlu man láhkai su áddjárrohkki doarui sámi vuoigatvuodaid ovddas 1981-áigge, Áltá-Guovdageaineanu dulvadeami vuostá ja hástala earáid dahkat dan seamma. Karen Anne Oskal Eira (2017) masterdutkanis lea Eira analyseren *Min guovlu* ráppateavstta retorihka ja kontekstuála analysa vuodul, gos ráppa-mun dahje nu mo son dadjá muitaleaddji mielas lea dehálaš vuostálastit ruvkkiiid, "*Jávket helvehii dát lea min guovlu*".

SlinCraze'as leat dat nu gohčoduvvon party-lávlagat nugo omd. *Amma* (2018), *Otne* (feat. Ovlla), *Vahkkoloahppa*, *Geasseluopmu* ja *Samefest*. Samefest-lávlagis ráppe son sámi beakkálmasaidd birra geat leat mannan seamma festii, omd. "*Vuoi helget lea feasta, lea erenomáš go Niillas lea nuollan eret su beaskka*". SlinCraze (Braathen 2016) muitala iežas ráppain ahte sus lea measta bággu ráhkadit party ráppalávlagiid vai musihkka galgá vuovdit, omd. *Manin* ráppas. Maŋimus partylávlla SlinCrazes lea *Amma* mas lea erenomáš teaksta ja sámi musihkkár Ella Marie Isaksen Hætta dánsu musihkkavideos. "*Boađe beare lágat, jugus ii leat áidna mii lea garas. Amma*".

Manjimuš lávlla fáddá SlinCrazes leat lávlagat mat addet guldaleaddjái fámuid ja doaivaga eallimii losses áiggis. Dát lávlagat maid hástalit olbmuid Leahkit justa nugo leat ja ii ballat leat veahá earálágánin. Dat addet maiddái eallinmovtta guldaleaddjái, go ráppa-mun ráppe dego livččii guldaleaddji skibir dahje muhtin gii ohcala veahki skihpáris, áhčis dahje earáin.

Lávlagat leat nugo *Givssideapmi, Ođđa bálgá* (feat. Ovlla), *Doalan du* ja *Varjalan. Ođđa bálgá* lávлага almmuhii SlinCraze nupes neahttabáikái SoundCloud neahttasiidui Sápmi pride (2017) oktavuodas, ja čálii ahte dainna lávlagiin doarju sámi LHTB-olbmuid. Musihka govas SoundClouda neahttasiiddus lea maiddái govva gos duogáš lea pride-leavga ja SlinCraze-logo velá alde.

Varjalan lea okta dain šuoŋain mii lea eanemus čuojuhuvvon Spotifyas, nammalassii 162973 geardde (nummarat 25.02.18). Ráppa-mun lonohallá hállamis áhčče-rohkiin ja muitala su birra. Ráppa lea Nils Rune morraša birra go áhčči lea jápmán, mo son ferte luoitit su ja mo galgá birget áhči várjaleami haga. Ráppas muitala mun-persovdna mo áhčči lea dorjon ja várjalan su go ieš lea leamaš earálágan go earát ja go givssiduvvui. Geardun manná ná: *“Váccašan okto dál, don leat várjalan mu. Dál ferten luoitit du”*.

5.2.1 Givssideapmi - analysa

2005:s ii lean ollu sámi ráppa iige lean gullon mihkkege eará go Amoc *Kolle Ákšu* sámi rádío. De fáhkka gullogođii áibbas ođđalágán musihkka, ja lei vel nuorra olbmo jietna, namalassii Nils Rune Utsi šuoŋain *Givssideapmi*. Čájálmasas iežas eallima birra (Utsi, Beaivváš 2017) *Dá lean mun* muitalii ahte son lávii mánnán čiehkádit boaldinčáskadeddjiid stašuvna duohkái go Mázes givssiduvvui. Son lei váfit go eará mánát ja lei álki givssidit su. Son lonuhii skuvllaid ja fárrii givssideamis, muhto juohke sadjái gosa bođii de givssiduvvui. Dan áiggi guldalii son ollu ráppa, ee. Eminem ja nu son ráppegođii. Givssideapmi lea okta su vuosttaš ráppain, man ráppii 14-jahkásažžan Sámi Grand Prix bottus. Dát lávlla almmuhuvvui CD-skerrui *Sámi Grand Prix 2005* ja gullogođii rádíos.

SlinCraze – Givssideapmi

Yeah!

(Geardun)

*Eallin lea nu váttis
mo galgga birget máilmmis
In sáhte eallit ná
Lea garra máilbmi*

*Eallin lea nu váttis
mo galgga birget máilmmis
In sáhte eallit ná
Lea garra máilbmi*

Guldal dál

*Dát ráppa lea givssideami birra
Mun lean ieš givssiduvvon
Lean divvon dávttiid
Dušše dan dihtii go lean cápmáhallas olbmuid
Muhte maid sii beroštedje ii fal ii maidege
Mun doalahin dan moadde jagi
Lei miella muitalit muhtimii, muhto givssideaddji dat bággii mu doallat njálmmi
Jus jietnadin de dat cápmme mu
In sáhtán dahkat maidege, ja dat lei dušše nu
Mañimuš mun dusten muitalit eadnái ja áhččái
Soai válddiiga oktavuoda skuvllain
Ii veahkehan muitalit, dagai dušše vearrát
Givssideaddjit ledje dego mahke hearrát
Mus lei hui váivi dien áigge
In diehtán maid galgen bargat
In diehtán maidege, in fal in maidege*

Geardun

*Ledjen skuvllas eret moadde vahku
Muhto dalle mu oabbá bođii ja logai ahte in galgga ballat ovttas ge ja mastege
De mun mannen skuvlii ja orui buorránan
Muhto de fas jáget mu niibbiiguin ja čorpmaiguin
Dát han gullojit juohke sajis dán givssideami birra olles Norggas
Dušše jus olmmoš lea veahá jorbba ja veahá earálágan
Norgga stáhtaministar geahččala rievdadit muhto orru seammalágan
Mun vašuhan din, it go gula mu sániid
Mun in leat dego dii
Mun dieđán dat lea váivi givssiduvvot
Don álggát čierut
Don leat fuobmán don leat dáhkan vearrut
Dus leat mánga geainnu maid sáhtát válljet*

*Sáhtát válljet rievtttes dahje boastut
Rievtttes dahje boastut*

Geardun

Dát ráppateaksta lea oalle poehtalaš vaikke ráppas lea vuolggasadji “street-kultuvrras”, hiphop-kultuvrras. Dát lea SlinCraze vuosttaš ja davvisámegiela vuosttaš almmolaš ráppalávlla ja dan ii sáhtášii jáhkkit stiilla dáfus. Ráppa álgá geardumiin mii lea strofa mas leat njeallje linnjá mat geardduhuvvojit guktii juohke háve. Ráppas leat guokte vearssa ja vuosttaš vearssas lea strofa mas leat 17 linnjá. De fas ráppe gearduma ovdal nuppi ja mañimuš vearssa man strofas leat 15 linnjá. Mañná mañimuš vearssa de boahdá geardun oktii ovdal go ráppa loahpahuvvo ja lávlla outro (loahppa ovttá lávlagis) čuojahuvvo loahppa 37 sekundda lávlagis.

Alliterašuvnna gávdnat gearduma nuppi linnjás “*Movt galgga birget máilmmis*”. Vuosttaš vearssas lea ges guđát, gávccát ja oktanuppelogát linnjás alliterašuvdna “*Muhto maid sii beroštedje ii fal ii maidege*”, “*Lei miella muitalit muhtumii, muhto...*” ja “*Mañimuš mun dusten muitalit eadnái ja áhččái*”. Nuppi vearssas eai leat alliterašuvnnat oba ge. Oaidnit ahte *Givssideapmi* ráppas lea alliterašuvdna m-jienain. D-jienain maid lea ráhkadan alliterašuvnna vuosttaš vearssa goalmmát ja njealját linnjás “*Lean divvon dávtiid*” ja “*Dušše dan dihtii...*”. Goalmmát ja mañimuš vearssas maid d-jiena alliterašuvdna “*Don lea fuobmán don leat dahkan...*”.

SlinCraze lea geavahan lokatiiva-kásusa veahkkin ráhkadit loahppariimma geardumis, “*Eallin lea nu váttis. Movt galgá birget máilmmis*”. Vuosttaš vearssa njealját ja viđát linnját “*Dušše dan dihtii go lean cápmahallan olbmuide*” ja “*Muhto maid sii beroštedje ii fal ii maidege*”. Eará riibma lea nuppi vearssa viđát ja guđát linnjás “*...givssideami birra olles Norggas*” ja “*Dušše jus olmmoš lea veahá jorbbas...*”. Nuppi vearssa logát, oktanuppelogát ja guoktenuppelogát linnjás oaidnit mo son lea ráhkadan loahppariimma “*...váivi givssiduvvot*”, “*Don álggát čierrut*” ja “*...don leat dahkan vearrut*”. Čihččet ja gávccát linnjás vuosttaš vearssas “*Mun doalahin dan moadde jagi*” ja “*Lei miella muitalit muhtumii, muhto givssideaddji bággii mu doallat njálmmi*” mii maid lea assonánsa. Ovccát ja logát linnjás “*Jus jietnadin de dat cápmu mu*” ja “*...ja dat lei dušše nu*” lea maid loahppariibma. Golbmanuppelogát ja njealljenuppelogát linnjás loahppariibma “*...dušše vearrát*” ja “*...mahke hearrát*”. Nuppi vearssas leat loahppariimmat linnjáiđ siskkobeaalde nu mo nuppi linnjás “*...in galgga ballat ovttasge ja mastege*” ja goalmmát “*...jáget mu niibbiiguin ja*

čorpmaiguin”. Vidát ja guđát linnjás ges “...givssideami birra olles Norggas” ja “*Dušše jus olmmoš lea veahá jorbbas...*” vaikko ii leat linnjá mañimuš sátni. Maid dán vearssas lea loahppariibma ráhkaduvvon go loahppasáni loahppakonsonánta ii jietnaduvvo lávlagis nugo gávccát ja ovccát “...sániid...” ja “...đii...”. Logát, oktanuppelogát ja guoktenuppelogát linnjás “...givssiduvvot”, “...čierrut” ja “...vearrut”.

Assonánsa ii váilo dán ráppateavsttas. Geardumis goalmát ja njealját linnjás “*In sáhte eallit ná*” ja “*Lea garra máilbmi*” a- ja á-jienain mat jietnaduvvojit hui seamma láhkai. Vuosttaš vearssas lea hirbmat ollu assonánsa ja álgá nuppi linnjás “*Dát ráppa...*”. Čihččet linnjás lea diftoŋŋa *oa* ja a-jienain assonánsa “*Mun doalahin dan moadde jagi*”. Gávccát linnjás ges “*Lei miella muitalit muhtimii, muhto givssideaddji bággii mu doallat njálmmi*”. Logát linnjás fas a- ja á-vokálain ráhkadan assonánssa go Guovdageainnu suopmanis jietnaduvvojit hui seamma láhkai “*In sáhttán dahkat maidege, ja dat lei dušše nu*”. Ovccát linnjás golbma sáni mañŋálagaid main lea seamma vokála vuosttaš stávvalis ja álgo sánis lea mañimuš stávvalis seamma vokála “*Mañimuš mun dusten muitalit...*”. Logát linnjás seamma fas a- ja á-vokála geavahuvvon “*Soai válddiiga oktavuoda skuvllain*”. Oktanuppelogát linnjás lea assonánsa e-vokálain ja ea-diftoŋŋain “*Givssideaddjit ledje dego mahke hearrát*” sihke sániid álgo- ja loahppastávvaliin. Guoktenuppelogát linnjás “*Mus lei hui váivi dien áigge*” ja golbmanuppelogát linnjás vel čielgaset assonánsa “*In diehtán maid galgen bargat*”. Nuppi vearssas lea mealgat unnit ja eahpečielga assonánsa go vuosttaš vearssas lei. Vuosttaš linnjás lea assonánsa “*Ledjen skuvllas eret moadde vahku*”. Dán vearssa čielgaseamos assonánsa lea gávccát linnjás “*Mun vašuhan din, it go gula mu sániid*” i- ja u-vokálain.

Geardumis geardduhuvvo sátni *máilbmi*. Nomen *eallin* ja vearba *eallit* maid leat geardumis. *Givssideapmi* ja sánit mat leat suorggideamit *givssidit* vearbbas geardduhuvvojit jámma ráppas. Vuosttaš vearssas gávdnat *givssideami*, *givssiduvvon*, *givssideaddji* ja *givssideaddjit*. SlinCraze bidjá nama iežas gillámušaide ja dan láhkai čájeha ahte dan maid son vásiha ii leat háliidan. Son diehtá makkár rolla sus lea ja gohčoda sin geat givssidit su givssideaddjin. Nuppi vearssas gávdnat ges suorggideamiid *givssideami* ja *givssiduvvot*. Eará mii vel geardduhuvvo lea sátni skuvla. Dat geardduhuvvo guktii *skuvllain* ja *skuvllas*. Dáinna geardduhemiin bidjá son ovddasvástádusa skuvlii ja muhtin láhkai sivaha skuvlla go eai leat dahkan maidege. Son ii garvve geavaheamis sáni skuvlla ja ii čiegat báikki gos dáhpáhuvá. Skuvla lea bákkolaš mánáide Norggas ja ráppas muitala ahte son lea bággejuvvon givssiduvvot.

Anaforat ráppas leat vuosttaš vearssa loahpas guhttanuppelogat ja čiežanuppelogat linnjás *“In diehtán maid galgen dadjat”* ja *“In diehtán maidege..”*. Nuppi vearssa gávccát, ovccát ja logát linnját álgen *“Mun vašuhan din...”*, *“Mun in leat dego dii”* ja *“Mun diedán dat lea váivi...”*. Vaikke sámegielas ii dárbbáš čállit persovdnapronomeniid muitalan dihtii lea go *mun* vai *don* gean birra lea sáhka, de lea SlinCraze geardduhan *mun* ja *son* pronomeniid nanusmahttit ja sirret ráppa-mun dain “earáin” geat eai givssiduvvo, givssideddjiin, geat eai daga maidege dahje eai dieđe man lossat dat duođaid lea. Oktanuppelogat ja guoktenuppelogat linnját ges *“Don álggát čierrut”* ja *“Don leat fuobmán don leat...”*, dan son dáhká go áigu bidjat daid “earáid” iežas posišuvdnii čájehan dihtii ahte sin vásáhus ja duohtavuohtha givssideami birra ii leat dat seamma go su vásáhusat ja duohtavuohtha.

Givssideapmi, mii lea okta dain álgo sámegielat ráppateavsttain lea čielga musihkalašvuohtha ja riibma. Dat lea oalle njuolgggačoalli, eai das leat galle geažudeami, tropa dahje figuvrra. Vuosttaš vearssas lea njealját linnjás *“Lean divvon dávttiid”* muitala ahte ráppa-mun persovnnas leat dávttit doddjon ja ahte veahkaválddálašvuohtha su vuostá lei garas. Vuosttaš vearsa njealljenuppelogat linnjás ges *“Givssideaddjit ledje dego mahke hearrát”*. Sátni hearrá mearkkaša ge dakkár gii mearrida eanet go earát ja sámi oktavuodas maid dakkár gii badjelgeahččá danne go sus lea lohpi. Nu ledje maiddái ráppa-mun vuostá ja son ii sáhttán maidege bargat.

Ráppa-mun lea muhtin gii lea givssiduvvon ja muitala man lossat lea givssiduvvot. Ráppa-mun lea dolkan eallimis mii sus lea ja son háliida rievdadusaid dan garra eallimii. Ráppa-mun lea persovnnalaš ja muitala iežas vásáhusaid go vuosttaš vearssas álgá *“Guldal dál. Dát ráppa lea givssideami birra. Mun lean ieš givssiduvvon”*. Son muitala rahpasit mo son lea givssiduvvon, manne son jáhkká ahte lea givssiduvvon ja mo manai go jearai veahki. Son cuiggoda skuvlla go ii dahkan doarvái eastadit givssideami nuppi vearssa álggus. Nils Rune Utsi muitala duostilit manne su sáhttet givssidit. Nuppi vearssa guđát linnjás *“Dušše jus olmmoš lea veahá jorbbas ja veaháš earálágan”*. Nærland (2015: 51) muitala ahte musihkain sáhtta fáhtet politihkkáriid fuomášumi ja dan son geahččala dáinna lávlagiin. Ráppa-mun lea suhttan ja sus lea vašši olbmuide geat leat givssidan su ja geat eai leat dahkan doarvái bissehit dan, ja maiddai Norgga stáhtaministarii *“Norgga stáhtaministtar geahččala rievdadit muhto orru seammalágan. Mun vašuhan din, it go gula mu sániid. Mun in leat dego dii”*. Nubbi vearssa čihččet linnjás gitta vihttanuppelogat linnjái cealká son politihkkariidda, eará mánáide/nuoraide, váhnemiidda ja earáide geat sáhttet eastadit givssideami ahte sii sáhttet válljet geainnu, rivttes dahje boastut. Go son dadjá ahte son ii leat dego earát, de son hástala

earáid maid dahkat juoidá givssideamiin, hállat dan birra dahje eará, nugo son dahká. Son ieš diehtá ja muitala ahte son lea váldán ovddasvástádusa, juoidá maid earát eai leat dahkan. Public sphere-teoriiija mielde de lea SlinCraze duođašteamen *Givssideapmi* ráppain duohtavuođa go dat boahtá ovdan ságastallamis. Dáinna ráppain searvá ráppár almmolaš digaštallamii givssideami birra. SlinCraze ovddida oaiviliiddis givssideamis almmolaš digaštallanbáikkis ja váikkuha álbmoga áddejumi ja oaivila ášši birra. Son háliida ahte álbmot galgá gullat duohtavuođa, rievdadit oaivila áššis ja dan láhkai rievdadit servodaga. Dát digaštallan gullá buohkaide, go givssideapmi lea buot máilmmi čiegain ja lea ášši mii lea áigeguovdil sihke Sámis ja oarjemáilmmis. Dát čatná oktii ja buorida gulahallama deliberated democracy organiserejuvvon áksa mainna áiggošii ollet givssideami eastadanáigumušain omd. politihkkáriidda. Dainna proseassain ráidne dan gulahallama álbmoga ja fápmoásahusaid gaskkas ovdal go su ráppa sánit duođaštuvvojit álbmoga oaivilin maid (vrd. Nærland 2015:52-53).

Nils Rune Utsi lei duostilis nuorra ráppár gii lei dolkan givssiduvvomis ja duosttai muitalit dan birra. Nie nuorran duostat muitalit ahte earát givssidit du danne go son lea veahá jorbbas ja veahá earálágan, ii dáhpáhuva dávjá Sámis. Orru ahte gánddat galget leat nu garrasat, muhto Nils Rune lei vuollegaš ja rabas. Dát ráppa lea okta dain pioneara ráppain mii lea čuohcan eanemus sámi ráppii. Dáinna vugiin fáhte SlinCraze politihkkáriid fuomášumi (vrd. Nærland (2015: 51).

5.2.2 Suhtadit - analysa

Suhtadit-ráppa lea okta dain Slincraze ráppain mii eanemus muittuha Eminema čavga flowa. Dán ráppas lea beata mii muittuha veahá Áivan-ráppa *Dat ledjen mun* beata, dakkár “spilledåse” šuokŋa mii sáhtášii gullot dakkár balddonasfilmmas gos mánná dahje klovdna lea dat gii goddá.

Mun lean ieš šaddan transkriberet dán lávgala ja juohkit vearssaide, strofaide ja linnjáide. Ráppas leat čieža iešguđetlágán strofa ja oktan geardumin mii fas geardduhuvvo, de leat oktiibuot gávccii strofa. Vuosttaš vearsa lea strofa mas leat gávccii linnjá, nuppi vearsa lea ges strofa mas leat guhttanuppelohkáii linnjá. Maŋŋá dan guokvtti vearssa de boahtá geardun mii lea strofa mas leat čieža linnjá. Goalmmát vearsa lea strofa mas leat dušše njeallje linnjá, seammá lea njeallját vearssas maid. Viđát vearsa lea strofa mas leat vihtta linnjá, seammá lea guđát ja maŋimus vearsa ovdal go geardun geardduhuvvo ovdal outro.

SlinCraze - Suhtadit

*Bures boahthin deike, Sápmi
 Min dilli gal lea nu álki
 Ii leat gal váttis
 Jus lea juoga maid mii váillahit
 Gávttiid ala coggalit, ja de mátkkoštit
 Stuoradiggái gáibidit
 Leago imaš dáččat váidalit, háh*

*Min grádiggheta eat skalle bissehit, dušše váibadit
 Muhto go jurdda lea "gáibidit eanet"
 Muhte eat oaččo
 De min doaivu lea ahte eisseválddit han dušše váldet mis
 Buot min rivttiid ja min eatnamiid
 Sii mahkáš atnet du dego beatnagin
 Geahča bahtii, goččan du ala mu gearbmašiin
 Muhtun jearai leat go don sápmelaš, mun heahpanin
 In duostan riekta dadjat, muhto mañemus mun vástidin lean
 Son doaškalii, blám
 In lean duon boahtimis, áh
 Vuordán, son ja su olbmát
 Cábme mu, gitta mun ille goasttadin, áh, ruoktot
 De jurdilín ártegit
 Ále váidal, don jo deavddát ruhtaburssa
 Juohke biro lágan buhtadusain háh*

*(Geardun)
 Oh oh
 Mun lean sápmelaš
 Mun dajan, juo
 Lean sápmelaš
 Sii billistit šilttaid
 Badjelgehččet min giela
 Sii barget juste maid sii háliidit
 Dan dihte go sis lea miella, hi hi*

*Ah, ah, ah
 Muhto in háliit dušše sápmelaččaid moaitit
 Lean váccašan stuora gávvpogiin ja álo šaddan oaidnit
 Dáččaid geat vašuhit sápmelaččaid, sihtet mu doallat njálmmi
 Dárustit, ja sávvet mu sámi duogáza oalát jápmit*

*Okte ledjen suohtastallamen, gárremin dieđusge
 Dalle bat bođii lunttaš ja bággi mu juobage doallat čiegusge
 Mu sámevuoda ja vieru ge. Mun dadjen haha*

Vázzilin su guvlui, de gullui blavblav

Imaštan manin nie šattan láhttet

Lea go dan dihte go sii ballet

Lea go dan dihte go sii jáhkket

Ahte mii háliidit sierra stáhta, dæven

Ja dan mii dál čiegusvuodas leat ráhkadeamen, ha ha ha ha

Jus die lea dat doaivu sis

De doaivumis sii leat oaivveheamet

Vašši sin stivre, dan dihte sii eai oainne eanet

Muhto in sáhte rievdadit sin oainnu

Dušše čohkkedan vulos, ja divttán sin doaivut, hah

Geardun

Vuosttaš vearssas lea alliterašuvdna vuosttaš linnjás “**Bures boah**tin deike, Sápmi” ja viđát linnjás ges “**Jus lea juoga maid mii váilla**hit”. Nuppi vearssas gávdnat alliterašuvdna čihččet linnjás “**Geahča** bahtii, **goččan** du ala mu gearbmašiiin”, ovccát linnjás “...**muhto ma**ņemus **mun** vástidin” ja oktanuppelogát linnjás “**Vuordán**, son ja su olbmát”. Geardumis lea maņimus linnjás alliterašuvdna “**Dan dihte** go sis lea miella”. Goalmmát vearssas oaidnit alliterašuvdna goalmmát ja njealját linnjás “**Dáččaid** geat vašuhit sápmelaččaid, sihtet mu **doallat njálm**mi” ja “**Dárustit** ja sávvet mu sámi **duogá**ža oalát jápmit”. S-jienain ja d-jienain lea ráhkadan alliterašuvdna dáinna guvttiin linnjáiin mat gullaba oktii. Njealját vearssa goalmmát linnjás “**Mu sáme**vuoda ja vieru ge...” ja njealját linnjás “**Vázzilin** su **g**uvlui, de **g**ullui...”. Njealját vearssa alliterašuvdna lea njealját linnjás “**Ahte** mii háliidit sierra stáhta, dæven”. Guđát ja maņimus vearssas lea olu alliterašuvdna. Vuosttaš linnjás “**Jus die** lea **dat** **do**aivu sis”, goalmmát linnjás “**Vašši** sin stivre, **dan dihte** sii eai oainne eanet” ja viđát linnjás “**Dušše** čohkkedan vulos ja **divttán** sin **do**aivut, hah!” leat alliterašuvnna.

Slincraze lea ovdánan ráppárin ja dat dihtto assonánsageavaheamis, go dán ráppas lea ollu assonánsa *Givssideapmi-ráppa* ektui. Assonánsa ja riibma dahká ráppateavsttaid álkin muitit ja dakkár doaibma lea *Suhtadit-lávlagis*. Vuosttaš vearssas lea nuppi linnjás “**Min dilli** gal lea **nu álki**” lea ovdamearka mo son geavaha i-jiena ráhkadit assonánsa ráppas. Eanaš assonánsa ráppas lea i-jienain, maid son lea geavahan viššalit. Eará assonánsa lea vuosttaš vearssa njealját linnjás “**Jus lea juoga** maid mii **váilla**hit”. Viđát ja guđát linnjás “**Stuorradiggái** **gáibidit**. **Lea** go imaš **dáččat váid**alit”. Njealját vearssa njealját linnjás ges lea assonánsa “**Vázzilin** su **g**uvlui, de **g**ullui...”.

Loahppariibma ráppas lea measta juohke linnjás, ja vuohtán ahte lea ollu -it, -i, -in ja -ge gehčosiin dahkan loahppariimma. Omd. vuosttaš vearssa njealje maŋimuš linnjás leat párahisstávvalvearbbat infinitiivvas “...*mii váillahit*”, “...*de mátkkoštit*”, “*Stuorradiggái gáibidit*” ja “...*dáččat váidalit háh*”. Nuppi vearssa guđát, čihččet ja gávccát linnjás “...*dego beatnagiin*”, “...*ala mu gearbmašiin*” ja “...*mun heahpanin*”. Slincraze lea maid geavahan interjekšuvnnaid ráhkadit loahppariimma, nugo *oh oh, hi hi, ha ha ha, há, blám, blavblav* ja *hah*. Nuppi vearssa logát ja oktanuppelogát linnjás “...*mun vástidin lean*” ja “*son doaškalii, blám*”. Goalmmát vearssas nuppi ja goalmmát linnjás leat guokte párrastávvalvearbba infinitiivvas main lea -it geažus “...*sápmelaččaid moaitit*” ja “*álo šaddan oaidnit*”. Njealját vearssas lea geavahan partihkkala *ge* veahkkin ráhkadit loahppariimma vuosttaš ja nuppi linnjás “...*gárremin diedđusge*” ja “...*doallat čiegusge*”. Viđát vearssas lea geavahan dárogielat interjekšuvnna *dæven* ráhkadit loahppariimma, dá njealját ja viđát linnjás “...*sierra stáhta, dæven*” ja “... *lea ráhkadeamen*”. Maŋimuš vearssa nubbi ja vuosttaš linnjás oaidnit loahppariimma nugo “...*oaivveheamet*” ja “...*oainne eanet*”. Dat lea seamma vuohki mo Eminem stoagada sániiguin ráhkadit loahppariimma (vrd. Bradley ja Debouis 2010:561).

Ráppas geardduhuvvojit ollu sánit nu mo sápmelaš ja sápmelaččaide. Geardumis geardduhuvvo “*Mun lean sápmelaš*” ja “*lean sápmelaš*”. Vuosttaš vearssa gávccát linnjás maid “*Muhtun jearai leat go don sápmelaš...*” lea maid sátni geavahuvvon. Goalmmát vearssa nuppi ja njealját linnjás “...*dušše sápmelaččaid moaitit*” ja “*Dáččat geat vašuhit sápmelaččaid...*”. Dát geardduheamit leat guovddážat, go dát nannejit vuostálasvuodaide, danne geardduhuvvojit dát nu máŋgii. Viđát vearssa nuppi ja goalmmát linnjás anafora: “*Lea go dan dihte go sii ballet*” ja “*Lea go dan dihte go sii jáhkket*”. Guđát vearssas ges geardduhuvvo doaivut sátni golbmii iešguđet gielat suorggideamiin “*Jus die lea dat doaivusis*”, “*De doaivumin sii...*” ja “...*divttán sin doaivut*”.

Kontrásttat, antitesat dahje vuostálasvuodat mat leat dán ráppateavsttas, nugo sápmelaš ja dáčča, ja mii ja sii. Geardumis dihtto dát hui bures “*Mun lean sápmelaš*” ja “*Sii billistit šilttaid*”, “*Badjelgehččet min giela*”, “*Sii barget juste maid sii háliidit*” ja “*Dan dihte go sis lea miella*”. SlinCraze ráhkada gaskka gaskal min (sápmelaččat) ja sin (dáččat). Goalmmát vearssa njealját linnjás fas “*Dáččat geat vašuhit sápmelaččaid...*”. Ráppas lea muhtinlágan riidu dahje soahti gaskal sápmelaččaid ja dážaid, ráppa-mun lea sápmelaččaid bealde ja ieš sápmelaš.

Ráppas lea symbola ja sieluidáhttin nuppi vearssa guđát linnjás “*Sii mahkáš atnet du dego beatnagiin*”. Beana lea stohpoealli mas lea olmmoš gii mearrida ja biebmá su. Sii, dážat,

atnet sápmelaččaid beanan, nappo badjelgehččet min ja bibmet min goas sidjiide heive. Čihččet linnjás ges eufemisma “...*goččan du ala mu gearbmašiin*”, dainna lea garván geavaheamis roavvasat sáni. Vihttanuppelogát linnjás seamma vearssas “...*deavddát ruhtaburssa*”, dát metafora mearkkaša riggot.

Dán ráppas lea SlinCraze geavahan interjekšuvnnaid čilget dovdduid ja daguid. Njealját vearssa goalmát linnjás “...*Mun dadjen “haha”. haha* lea symbola sátnái *šiitit* dahje *čuibmat eret jallas sániid*. Njealját linnjás ges “*de gullui blavblav*”, dat lea eará vuohki dadjat ahte de gullojedje hállamin duššiid. Leat jámma ráppas *hihi, hah* ja eará interjekšuvnnaid mat leat biddjon dohko sihke riimma ja retorihka dihtii. Viđát vearssa guovtti mañimuš linnjás daddjo “*Ahte mii áigut sierra stáhta, dæven*” ja “*Ja dan mii dál čiegusvuodas leat ráhkadeamen, hahahaha*”. *Hahahaha* sáhtta mearkkašit ráppa-mun čuibmá iluin go leat dájuheamen dážaid ja sáhtta maid áddejuvvot nuppi lánhkai ahte čuibmamin geahnohuhtta cealkámuša. Dáid čuibmaninterjekšuvnnaid geavaheapmi lea vuohki fillet dážaid ahte ráppa-mun dušše dádju iige háliit sierra stáhta, muhto čiegusvuodas leat ráhkadeamen dan.

Ráppa-mun identifisere iežas sápmelažžan go hállá “min” birra. Ráppa-mun muitala iežas ja iežas olbmuid dili birra. Ráppa-mun muitala mo dážat leat meannudan su priváhtalaččat ja mo son lea dusten dážaid stereotyhpajurdagiid ja birgehalla sin ovdagáttuiguin. Vuosttaš vearssas lea juo giktaleamen guldaleaddji digaštallamiin “*Gáibidit go sápmelaččat menddo ollu?*” jurdagiin. Vuosttaš vearssa guovtti mañimuš linnjás “*Stuorradiggái gáibidit. Leago imaš dáččat váidalit, háh*” vuhtto bures vuostálasvuolta. Nuppi vearssas ráppe son mo mii leat menddo vuovdnát ja go eat oaččo maid háliidat, mii jáhkkit ahte eiseválddit dušše badjelgehččet min. Dán vearssas ráppe maiddái identitehta birra, mo ráppa-mun illá duosttai muitalit ahte lei sápmelaš. Go son muitalii ahte lei sápmelaš de oačču doaškkáid ja dážat cápme su. Ja vearsa nohká ahte mañjá ráppa-mun lea cápmahallan dážaide, de jurdila ráppa-mun ahte ii son galgga váidalit dán ášši birra go sápmelaččat han dušše riggot juohkelágan buhtadusain. Dát ráppa spiehkasta dominánta politihkalaš kultuvrras unnitlogu ja álgoálbmot kultuvrrain, sáme kultuvrrain man dáža kultuvra ja álbmot badjelgeahččá. Dat lea eaktu ahte musihka lea almmolaš digaštallanbáiki dahje public sphere (vrd. Street 2012: 66). Geardumis duođašta ráppa-mun ahte son lea sápmelaš ja muitala ahte dážat billistit min šilhtaid, badjelgehččet min giela ja sii barget justa maid sii háliidit dan dihtii go sis lea miella. Nuppiin sániiguin de muittuhastá dáruiduhttima ja man lánhkai dat ain joatká. Dat lea muhtin lánhkai geahččaleamen dohkkehít ahte nu dušše lea go lea sápmelaš. Dát lea dakkár ironiija ja duppalmearkkašupmi, dainna áigu suhtadit olbmuid. Son orru háliideamen hástalit min

jurddašit “Manne lea son nu neutrála, manne ii beroš min dilis go dadjá dien nie geahppasit?” ja “Manne ii bargga oktage maidege dáinna, soaitá ahte mii fertet dahkat juoidá?”. Geardun juohká ráppa guovtti oassái, vuollánan-oassái ja morránan-oassái. Maŋŋá gearduma álgá morránan-oassi gos ráppa-mun ii moaitte iežas álbmoga, sápmelaččaid ja su jurdagat čielgagohtet.

Morránan-oassi álgá goalmát vearssa “*ah ah ah. Muhto in áiggo dušše sápmelaččaid moaitit*”. Dan maŋŋá muitališgohtá vásáhusaid dážaiguin geat ee. gilde su sámasteamis, sávvet su sámi duogáža jápmit, doallát iežas sámi gullevašvuoda čiegusin ja mo dážat eai dohkkehan su sápmelažžan. Imperialisttalaš historjáčállit lea muitalan sápmelaččaid birra kolonisttaid perspektiivvas ja ovddidan imperialisttalaš oainnuid dan “eará”, álgoálbmogiid ja maid sápmelaččaid birra. SlinCraze lea dál muitaleamen sápmelaččaid oainnu ja lea dan “eará” perspektiivva jietna go ovddasta iežas álbmoga. *Suhtadit-ráppain mun-persovdna čilge iežas vásáhusa ja duohtavuoda. Dán ráppalávlagis muitaluvvo nuorra sápmelačča duohtavuodta ja muittuha sihke kolonisttaide ja midjiide ahte mii leat ain dás ja mii eat vuollán. Son deattuha min árvvuid ja min máhttu (vrd. Smith 1999:31-32).*

Njealját vearssas imašišgohtá ráppa-mun manne šaddá álo leat gozuid alde ja gearggus suddjet iežas, njealját vearssa vuosttaš linnjá “*Imaštan manin nie šattan láhttet*”. De joatká ráppa-mun ahte soaitá ahte dážat jáhkket ja ballet ahte mii háliidit sierra sámi stáhta. Ráppa-mun loahpaha vearssa linnjái “*Ja dan mii dál čiegusvuodas leat ráhkadeamen, ha ha ha ha*”. Dies mun jáhkán olbmot áddejit dien cealkámuša iešguđet láhkai, omd. sápmelaš ádde ahte eat mii leat ráhkadeamen sierra stáhta, vaikke ollu sápmelaččat sávvet dan molsueaktun dakkár heajos vásáhusaide maid ráppa-mun lea muitalan ovdalaččas ráppas. Ádden maid dan láhkai ahte ráppa-mun lea bilkideamen daid dážaid geat ballet ahte mii leat ráhkadeamen sierra sámi stáhta, go vel loahpaha linnjá bohkosiin. Dážat soitet velá jáhkkit ahte SlinCraze ávžžuha min dahkat sierra stáhta, muhto mii geat leat seamma kultuvrras, áddet dán ironiija ja suohtasa. Maŋimuš vearssas joatká ráppa-mun dáinna jurdagiin ja dadjá ahte jus dážat leat nu jallat ahte navdet dan, de vašši sin stivre ja mii eat sáhte rievdadit sin oainnu. Son loahpaha maŋimuš vearssa “*Dušše čohkkedan vulos ja divttán sin doaivut, hah*”. Interjekšuvdna *hah* vearssa loahpas muitala ahte sápmelaččat leat voittobeale ja “hah, mis eai birge!” dovddu addá guldaleaddjái. Muittuha *Suola ja noaidi-luođi*, muhto ráppas lea áibbas eará giella go dološ teavsttas. Dat lea hui seammalágan go *Suola ja noaidi-luođi* dajahusat gos sápmelaččat leat dážaid koloniserema vuostá rahčamin ja noaidi muhtin láhkai vuollána suollagii (dážii), jus teavstta lohka lyrihkalaččat. Sámi kultuvrralaš duogážiin áddet mii ahte noaidi hástala

vuosttildeapmái ja suola jáhkka ahte sápmelaččat leat vuollánan. Ráppateaksta nohká geardumiin ja geardun orru nohkamin sápmelaš vuollánemiin ahte “dat dušše lea nu, eat mii veaje dasa maidege”. Vaikke ráppa nohká dan láhkai, de ain eallá ráppalávлага áigumuš nanusmahttit sápmelaččaid iešdovddu ja miela vuostálastit badjelgeahččama ja koloniserema (vrd. Gaski 1987: 52).

Suhtadit ráppalávlla searvá “ideála digáštallandilálašvuhtii” gos stáhta ja girku eai mearrit eavttuid. Danne sáhtta ráppa-mun evttohit ovdamearkka dihtii sierra sámi stáhta, mii ii gula Norgga, Suoma, Ruota, Ruošša dahje eará kolonijastáhtaid vuollái. Dán “ideála digáštallandilálašvuodas” sáhtta evttohit sierra sámi stáhta ja eará kontroversiealla áššiid mat eai livčče dohkkehuvvon digáštallat stáhta dahje girku diskurssas (vrd. Barker ja Jane 2016: 232-233, 614).

Ráppa-mun ráppe dan sihke dážaide ja sápmelaččaide, muhto mun jáhkán dát lea rievtti mielde oaivvilduvvon sápmelaččaide. Dan mun oaivvildan danne go son dadjá ollu *mii*, *min* ja *mun* leat álo *sii*, *sin* ja *su* vuostá soahtamin. Ráppa vuosttaš oasis lea sápmelaš maid bahádahkki, muhto nuppi oasis lea čielgasat ahte dážat dat leat dat bahádahkkit ja vašálaččat. Ráppa vuosttaš oassi govvida makkár heajos iešdovdu ja oamedovdu sápmelaččain lea go vealahuvvojit. Nubbi oassi govvida ges proseassa ja bohtosiid go leat jearran “manne sii barget dan?” ja oktanaga fille dážaid ahte mii leat vuolláneamen. Dát ráppalávlla doaibmá álgoálbmogiid digáštallanbáikin ja hállá sápmelaččaide. Dán lávlagis lea duppalgulahallan ja dat sáhka sápmelaččaide *Suhtadit*-ráppateavsttas mii lea oaivvilduvvon sápmelaččaide. Dat doaibmá *Indigenous counter-public sphere*-báikin, molssaevttolaš almmolaš digáštallanbáikin sápmelaččaide, go lea veadjemeahtun dážaid digáštallanbáikkis ja diskurssas gieđahallat ášši min eavttuid mielde. SlinCraze gulahallá iežas olbmuiguin, cuiggoda stuorraservodaga meannudeami ja hástala iežamet diskurssain ja dan láhkai oážžut válldi iežamet digáštallamis (vrd. Minestrelli 2017:222-223)

Dán ráppas lea ollu ironiija duppalgulahallan. SlinCraze lea hábmen lávлага man namma lea *Suhtadit*, dasa heivešii maddái tihttel nugo *Suhtadit* dahje *Mii leat sápmelaččat ja mii diktit sin doaivut*. Mii čuovvut ráppa-mun mátkki eahpesihkkaris sámenuora gii nanosmuvai ja heitti berošteamis juohke sánis maid dáža dadjá. Geardun muitala dan dovddu maid ráppa-mun lea ožžon go lea givron ja lea rámis “*Mun lean sápmelaš. Mun dajan juo. Mun lean sápmelaš*”.

5.3 Ailu Valle

Ailu Valle, dahje Áslat Niillas, spiehkasta veaháš dain eará sámi ráppáriin sihke lyrihkalaččat ja semánttalaččat. Valle lea Gámasmohkis eret mii gullá Ohcejoga gildii. Ailu Valle lea riegeádan 1985 ja álggii 2001 freestylet, improviseret ráppain suomagillii Ohcejoga ásodagas iežas skihpáriin, ja dat lei sutnje suohtastallan. Valle vuosttaš ráppa lei eangalagillii man čálii 2006, ja 2007 čálii ges sámegillii muhtin ráhkisvuodálávлага ja dasto *Suotnjara beaivváža* 2009 (Valle 2017). Nuorran guldalii Valle ollu Wu-Tang Clan, ja álgu inspirašuvdnan Valle ráppemii ledje Eminem ja Royce da 5'9". Suoma ráppáriin leat Asa ja Julma-Henri váikkuhan Valle ja mañit áiggi lea ovttasbargan sudnuin musihkalaččat. Efor lei meaštir sihke freestylemis ja čállojuvvon ráppemis, ja dat lea son davviguovllus gii lea maid váikkuhan Valle ráppema. Sámi ráppas lea dieđusge Amoc gii lea inspireren Ailu Valle (Valle 2018). Maiddái Áillohaš lea okta Ailu Valle ovdagovain (Valle ja earát 2014).

“Sámi rappas dieđus Amoc, son lea ain mángga láhkai nu buorre das maid son dahká ahte máilmmiviidosaččatge sáhtá dadjat ahte dakkár tekniikka eai earát hálddaš. Ja dieđus son lea čájehan ahte sámegillii sáhtá ráhkadit rap mii gudnejahtto viidát maid váldoálbmoga gaskkas” (Valle 2018).

Valle lea ovttasbargan Amocain mottiin ráppain ja konsearttain. Earret eará Ellos Deanu doarjjakonsearttas Ohcejogas 2017. Valle muitala ahte Amoc odđa skearrus *Mu ruuvna* lea su jiellat ja maid su guossevearsa 7-skearru ráppas *Oppalaš ovttaskas*, das lea sihke flowa ja teaksta buorre (Valle 2017). Gámasmohkelaš lea almmuhan guokte CD-skearru, *Dušši dušše duššat* (feat. Niillas Holmberg) (2012) ja *7* (2015). Ráppa mii eanemus lea čuojahuvvon Spotifyas lea *Sáhtán ja máhtán* 56 653 (nummarat 06.03.18). Ailu Valle mielas lea lihkestuvvan buoremusat ráppain *Dušši Dušše Duššat* mii lea Valle vuosttaš CD-skearru gos lávlla almmuhuvvui 2012. Seamma skearrus gávdnat Valle vuosttaš virggálaš sámegielat ráppa *Suotnjarat beaivváža* (feat. Teemu Blomberg) ja dát bihtá ovdasta Valle oaiviliid. Ráppa álggu čálii Anár-jávregáttis beaivvadagas ja jotkkii čállimis dan biillas jođus Márkomeannu festiválii gos sus lei vuosttaš konsearta (Valle 2018).

Ailu Valle berošta sámegielas ja šaddat sátnerikkisin. Son čálii Pekka Sammallahti sátnegirjjis juohke sáni, 35000 sáni. Čáledettiin iežas vuosttaš lávlagiid fuomášii son ahte iežas sátneráđu ii leat doarvái ja dagai dan (Pulk 2016). Ráppa sáhtá leat buoret giellaoahppa go dábálaš oahpahus. Valle lea leamaš oahpaheaddji ovdal ja oahpahit sámegiela nuorra gánddaide lea

veahá “kulasat” vuohki oahpahit ja nu sáhttit giktalit sin (Árdna 2014).

Giellaberošteaddji ráppár ráppe iešguđet fáttáid birra, muhto su oaivil ja stiila gullo čielgasit iežas ráppain. Son ii lonut stiillaid nu ollu go ovdamearkka dihtii Slincraze, muhto Ailu Valle doalaha dan sullasaš vuogi. Ja lea duođalaš, poehtalaš, persovnnalaš, servodatcuiggodeaddji ja njuolggočoalli oktanaga. Sus leat politihkalaš cealkámušat ráppas, *Ruovdestállu* (feat. Amoc). Karen Anne Oskal Eira (2017) čállá masterdutkanmisttis ahte *Ruovdestállu* lea luonddugáhttema birra ja ahte teavsttain háliida ahte servodat galggašii rievdat. Eira dadjá maid ahte sátni *ruovdestállu* lea industriija metafora. Árdna (Valle ja earát 2014) prográmmas oaivvilduvvo fas ahte *ruovdestállu* lea teknologijja birra. Seamma prográmmas muitala Valle ahte son háliida buktit servodatságastallamii ja iežas oaiviliid. Ja musihka bokte ii dárbbáš leat nu duođalaš, dat han lea dušše musihkka (Árdna 2014).

Ailu Valle ráppalávlagiin ii gullo luohiti dahje “partyluohiti” nugo Áivan, Slincraze ja eará ráppáriin geain lea gearđun muhtin šuoŋain. Eai Valles ge leat seksuálaterejuvvon teavsttat dahje partyráppat.

Ailu Valle cuiggoda oarjemáilmmi háluid golahit ja dinet eambo go duođaid lea dárbu. Vuhtto mángga ráppas ahte son bealušta luonddu ja bargá kapitalisma vuostá. Son atná luonddu hui dehálažžan iežas ráppain, omd. *Luonddu giella-ráppas*:

*Luohte luonddu giela viisodahkii
Vuollán juo albmáimmi viidodahkii
Buot dáhpáhuvvá oktanaga
Ollisvuohta ii šat nagot ovttá haga*

Dát ráppár ráppe sámi vuoiŋnalašvuodas ja man láhkai mii leat koloniserejuvvon, omd. *Áiggi rávdnjín-ráppas*:

*Vuos ledje luonddu mánát eallima gierddus
Dalle bohte jápmán suollagiid bearri ja vearjjut
Sii jáhkket dušše čalbmái, jáhkket čuvges albmái
Nie dat ovddibuin rivvejuvvon báberstuhkka čalgá*

Čađat Valle ráppain vuhtto vuosttálašvuohta oarjemáilmmi, kolonistta, kapitalisma ja materialistta árvvuide.

5.3.1 Bággu geargat - analysa

Bággu geargat lea okta daid ráppain gos vuostálasvuohta materialismii lea hui čielggas. Vaikke dán ráppas lea politihkalaš oaivil, de lea dat veahá earálágan go eará ráppat Ailu Valles. *Bággu geargat* lea geahppasut guldalit, das lea ollu ironiija, čuoddjilis beata ja flowa.

Bággu geargat

*Gea dáid olbmuid nu lihkolaččat ja čábbát
 Čoavji dievva moddjájit, mahkáš vigihis lábbát
 Muhto mat leat dat biekkat mat sin dolvot
 Gálvovallji manjái vuoiŋŋašbasson olbmot
 Kássaid siste ássit eai máhte dása vástidit
 Sii háliidit nástin oastit ja leat máksimin
 Buot masa tv-kanálat leat sin hástimin
 Álkivuhtii dájaskan láikkiid álki jáhkihít
 Ustibat ja bearaš materialista árvvuin
 Goarggus adnon dállu, biila ja fiinna gárvvut
 Lihkku, dorvu ja jeddehus gávdno burssas
 Ja jus it máhte eallit, dan várás leat gal gurssat
 Njálbmui máilbmái dát robohtaid álbmot
 Bággu oastit dáid ruskkaid go hattit hálbót
 Riegádeami ja mánnávuoda rájes dása siektadit
 Buresbirgejeddji golaheaddji álo riektagis*

*Máilbmi lea mu, máilbmi lea mu
 Dáppe niegut ollašuvvet jus háliidan nu
 Buot lea gárvvisin ja olámuttus
 Lea bággu geargat návddašit dáin suttuin*

*Giige ii astta eallit dál muhto boahhtevuođas
 Gohan mus buot bures, birrasis dorvvolaš skoađas
 Ovttaskas olbmo oaidnu ollá nu guhkás
 Go sáhtá suhkat gahčakeahtá duhkorassuhkás
 Čoaggit opmodaga ja čoaggit dihto dieđu
 Mii lea juo gárvvisin suskon bálvalit beađu
 Eallima dola njiellamin giellagovat
 Ii šat earut albma dieđu gielain miellagovaid
 Globála diehtodulvvi vuollai duvvaluvvá
 Mára miel máidnosiid málle smáhke ja juhkaluvvá
 Buresbirgejumi speadjalat šearrájit
 Gilvu das gii lea vuosttamužžan, ja gii geargá sis
 Vuoitit ja nuppiid gaccaid duolbmat*

*Lasi menestussii ávkkálaš kontávttaid čuolbmat
Eallima turisttat riedjamin, viehkamin sohtái
Eai máhte eai duostta guovlat speadjala duohkái*

*Mánnán lea šat unnán áigi beroštit ja dutkat
Ferte oahppat oastit ja dinenvugiid hutkat
Skuvlejumi áigge du vejolašvuođaid ráddjejit
Ja válmmašin du mášenii ráhtisin šláddjejit
Itge geargga smiehttat geat dan šattuid láddjejit
Go jođálmuvvi ritmain barggut du losibut háddjejit
Dálkasiin ja liegga riikkaid luopmu terapiijan
Buohkat mii guottihit friija márkanekonomiija
Ja demokratiija lea friijavuohta jienastit
Vaikko áidna jietna lea ruđas, dienas sis
Geat fáallet buot ovddosguvlui vuovdin láhkai
Láhkaásaheaddjit ráddehusain, čuovgilis máhpain
Mii lea nu morašlaš go sorjavaš šlávát
Geat bálvalit čalmmeheapmen soardiideaset lágaid
Jáhkket friijavuođa giellásii skuonjasin
Mihtet giddagassii, ja vel illudit vuonjasin*

Ráppalávlagis leat golbma vearssa ja geardun geardduhuvvo guktii ja ihtá páraid mielde golbmii ráppalávlagis. Vuosttaš vearsa lea strofa mas leat guhttanuppelohkái linnjá, justa nugo guokte eará vearsain dán lávlagis. Geardun lea ges strofa mas leat njeallje linnjá. Stiillalaččat de lea dát ráppateaksta hui lyrihkalaš ja Ailu Valle lea viššalit geavahan sihke lyrihkalaš tropaid ja figuvrraid. Dán guorahallamin in áiggo buot háviid ovdanbuktit. Mun ovdanbuvttán dušše muhtin ovdamearkkaid mo lea teavsttas mo ee. riibma, tropat ja figuvrrat leat geavahuvvon. Sihke loahppariimma, assonánsa ja alliterašuvdna leat measta juohke linnjás lávlagis.

Vuosttaš vearssas leat alliterašuvnnat nugo nuppi linnjás “Čoavji dievva **moddjájit, mahkáš vigihis lábbát**”. Geardumis lea maid m-jienaid ráhkadan alliterašuvnna “**Máilbmi lea mu, máilbmi lea mu**”. Nuppi vearssa nuppi linnjás “Gohan mus **buot bures, birrasis dorvvolaš skoađas**” ja logát linnjás “**Mára miel máidnosiid málle smáhke ja juhkaluvvá**”.

Dán ráppalávlagis lea hui ollu assonánsa buot vearsain. Vuosttaš vearssa viđát ja gávccát linnjás lea geavahan á-jiena veahkkin dahkat assonánsa riimma “**Kássaid siste ássit eai máhte dása vástidit**” ja “**Álkivuhtii dájáskan láikkiid álki jáhkihit**”. Vuosttaš vearssa guoktenuppelogát gitta vihttanuppelogát linnjái lea geavaha a- ja á-jiena assonánsan. Geardumis lea hui ollu u-jietna assonánsa, omd. “**Máilbmi lea mu, máilbmi lea mu. Dáppe**

niegut ollašuvvet jus háliidan nu”. Nuppi vearssas lea juo vuosttaš linnjás assonánsa “*Giige ii astta eallit...*”. Goalmmát linnjás ges “*Ovttaskas olbmo oaidnu ollá nu guhkás*”. Goalmmát vearssa vuosttaš linnjás “*Mánnán lea šat unnán áigi...*” ja seamma assonánsa jienain njealját linnjás “*Ja válmmašin du mášenii ráhtisin šláddejhit*”. Mañimuš linnjás lea ges i-jienain assonánsa “*Mihtet giddagassii, ja vel illudit vuonjasin*”.

Dat mii lea geavahuvvon hui viššalit dán ráppateavsttas lea loahppariibma, dat ii váillo ja danne in áiggo buktit ovdan juohke loahppariimma ráppateavsttas. Vuosttaš vearsa ja nubbi vearsa “*...lihkolaččat ja čábbát*” ja “*...vigihis lábbát*” loahppariibma. Aktio essiivvain lea maid dahkan loahppariimma, omd. guđát ja čihččet linnjás vuosttaš vearssas “*...ja leat máksimin*” ja “*...leat sin hástimin*”. Gearduma vuosttaš linnjáin “*...máilbmi lea nu*” ja “*...háliidan nu*”. Nuorttabealde davvisámegeielas jietnaduvvo oa-diftoŋŋa uo- diftoŋŋan, ja dalle sáhttá ráhkadit loahppariimma nugo Ailu Valle lea dahkan goalmmát vearssa vuosttaš ja nuppi linnjás “*...boahttevuodas*” ja “*...dorvvolaš skoadas*”. Seamma oaidnit vuosttaš vearssa vidát ja guđát linnjás “*...dihto dieđu*” ja “*...bálvalit beađu*”, ea-diftoŋŋa jietnaduvvo ie-diftoŋŋan. Mañimuš vearssa vuosttaš linnjáin oaidnit mo párrastávvalvearbbat infinitiivvas álkidit ráhkadit loahppariimma “*...beroštit ja dutkat*” ja “*dinenvugiid hutkat*”. Čihččet, gávccát ja ovccát linnjás fas joatkašuvvá loahppariibma ođđa linnjá álggus:

Dálkasiin ja liegga riikkaid luopmu terapiijan

Buohkat mii guottihit friija márkanekonomiija

Ja demokratiija lea friddjavuohta jienastit

Dán ráppateavsttas ii leat ollu erenomáš geardduheapmi go gearduma vuosttaš linnjá anafora “*Máilbmi lea mu., máilbmi lea mu*”. Tropat ráppateavsttas leat sihke metaforat, symbolat synekdokat ja perifrásat. Vuosttaš vearssa nuppi linnjás “*Čoavji dievva moddjájit, mahkáš vigihis lábbát*” de lea *čoavji dievva moddjájit* metafora buresbirgejeaddji olbmuide geat eai nealggo ja leat lihkolaččat. *Mahkáš vigihis lábbát* lea ges metafora olbmuide geat jáhkket dahje jáhkihít ahte sii leat nu vigiheamit vaikke eai leat. Njealját vearssas “*Kássaide siste ássat eai máhte dása vástidit*”, das lea *kássaide* metafora stobuide gos oarjemáilmmi dahje koloniserejuvvon olbmot orrot. Das maid veahá bilkida ahte ii stohpu leat nu dehálaš go jáhkkit, dat han lea dušše muhtin kássa man siste orrot. Oktanuppelogát linnjás vuosttaš vearssas “*Lihkku, dorvu ja jeddehus gávdno burssas*” lea synekdoka dahje oassi stuorát fáttás dahje ollisvuodas nugo ruđas, riggodagas ja kapitalismmas. Lihkku, dorvu ja jeddehus han leat hui dehálaš oasit olbmo eallimis, birgejumis ja loaktimis, ja dan ožžot kapitalismmas. Kapitalisma ovddasta eará árvvuid go sámi árvvuid. Dát lávllateaksta muittuha maid

Deatnogátte nuoraid lávlaga *Vuoi daid ruđaid* gos lávlaga-mun ironisere man ollu fápmu ruđas lea min servodagas.

Seamma kapitalismma cuiggodeami oaidnit golbmanuppelogát linnjás “...*dát robohtaid álbmot*”, *robohtaid álbmot* lea kapitalismma, teknologijja ja ođđaáiggi álbmoga metafora. Robohtat eai leat olbmot ja dat leat programmerejuvvon bargat duon ja dán. Dain eai leat friddja dáhttu, jurdagat, dovddut dahje oaivilat. Lea muhtin olmmoš gii stivre robohtaid ja dáhttu sin bargat maid galget. Robohta boahtá teknologijjas ja oarjemáilmmi dutkamis. Robohtat galget álkidit ee. olbmuid eallima, márkanastima ja gálvvuid buvttadeami. *Robohtaid álbmot* leat sii geat eai ieža jurddaš, muhto dahket nugo leat ožžon dieđu geas nu. Vearssa loahpas beassat diehtit ahte dán robohtaid álbmogis lea bággu oastit ja golahit.

Nuppi vearssas lea njealját linnjás symbola “...*suhkat gahčatkeahttá duhkorassuhkás*”. *Duhkorassuhkká* ovddasta máilmmi mii lea dego duhkorassuhkká mii lea dábálaččat ráhkaduvvon plastihkas ja ruovddis. Mun lean oahppan ahte suhkká man áhčči lei huksen olggobeallai stobu guovtti muora gaskii lei suhkká, ja dalle ferte gal duhkorassuhkká leat dan maid hálbái oastá duhkorasbuvddas. Dakkár suhkká ii doala guhkit áigge badjel ja ráppa-mun orru čilgemin ahte mii eallit máilmmis mii ii bistte nu guhká. Mii dušše stoahkat máilmmis ja geahččalat orrut dás nu guhká go sáhttit vaikke mis eai leat albma doallevaš ávdnasat. Guđát linnjás seammá vearssas lea metafora mii bilkida kapitalismma dieđuid ja oahpu dego “...*gárvvisin suskon bálvalit beađu*”, dat ii leat ođas ja dat lea juo buohkain. Dat dieđut maid otná kapitalisttalaš servodat juohká ii leat olles duohtavuohta go dat lea mitaluvvon kolonisttaid perspektiivvas. Dieđut maid mii oažžut oarjemáilmmis leat gárvvisin suskon dahje hábmejuvvon alla hearráin geat áigot min stivret (vrd. Smith 1999:31-32). Ja dáinna gárvves suskon dieđuin galget ge bálvalit beađu. Beađu jáhkán leat sámi kultuvrra stuorámus vašálaš dahje vašálaččat nugo kolonisttat, ruvkedoaimmat, boraspiret ja earát geat hearjedit min eallinvuogi ja buot mii gullá sápmelaččaid leahkimii. Omd. nuorra sápmelaččat geat lohket politiijan šaddet Norgga stáda lágaid bealušteaddjin ja várjaleaddjin. Jus Norgga lágat goaridit sámi vuoigatvuođaid ja leahkima, de han dat nuorra sámi politiijat soitet bálvaleamen muhtin beađu. Ollu sápmelaččat leat váldán ja ain váldet oahpu oarjemáilmmi universitehtain gos oahpahuvvojit koloniserejuvvon ja kapitalisttalaš dieđu, máhtu ja árvvuid vuođul. Dat lea measta juo veadjemeahtun garvit oarjemáilmmi universitehtaid kultuvrralaš báidnima. Liikka eat hálit mii massit giellamet, intensitehtamet, árvvuid ja vieruid (vrd. Smith 1999: 138-142). Karteistalaš epistemologijja, dualisma, mekanismmalaš máilmmigovva ráhkadii dieđalaš

guorahallama geađgejuolggi. Dan vuođu lea oarjemáilmmi oahpahus, árvvut ja eallin ovdánan ja nannejuvvon. Čuvgehusáiggiis sirrejedje olbmo máilmmis, jierbmi (oarjemáilbmi) luonddus (álgoálbmogat) ja miella loktejuvvui alimus árvui ja dasa laktojuvvojedje ipmillaš iešvuođat nugo friddjavuohta, dáhttu ja diđolašvuohta. Gorut ja luondu ovddastedje ges miellavuloža ja roavva materialitehta, mas ollásit váilo miella ja jurdda (vrd. Kuokkanen 2009: 154-155).

Kapitalismma dieđut-fáddá ain joatká boahttevaš linnjain allegorijain čihččet linnjás *“Eallima dola njiellamin giellagovat”* ja gávccát linnjás ges čilge allegorija *“Ii šat earut albma dieđu gielain miellagovaid”*. Logát linnjás lea allušovdna *“...smáhke ja juhkaluvvá”*. Go olmmoš juhkaluvvá de lea juhkan alkohola mii lea sorjadahtti jugus mainna kolonisttat leat ee. min, sápmelaččaid, jugahan vai ožžo válldi min badjel. Go juhkaluvvá de lea juhkan justa dan mađe ollu ahte ii sáhte buot bargat iežas čielgaseamos dáhtus. Nu muitala ráppa-mun ahte dáhpáhuvvá suinna gii globála diehtodulvvi vuollái duvvaluvvá. Oktanuppelogát linnjás lea Ailu Valle geavahan symbola *“Buresbirgeaddji speadjalat šearrájit...”* ja guhttanuppelogát linnjás ges *“Eai máhte eai duostta guovlat speadjala duohkáii”*.

Buresbirgejumi speajal lea dat govva olbmos mii lea alddis go jurddaša man ollu lea olahan eallimis. Mátki buresbirgejupmái lea dakkár ahte galgá doapmat ja vuoitit vaikke duolmmašii earáid. Jurddašit álo dinema ja gudni birra, omd. dovdat daid rivttes olbmuid.

Vihttanuppelogát linnjás lea metafora *“Eallima turisttat...”*, eallima turisttat leat sii guđet eai riehta oassálastte iežaset eallimis, sii dušše leat das. Nu sáhtta gártat omd. singuin, guđet nuorran leat menddo ollu ruđa árben, dahje eará láhkai riggon nu ahte eai dárbbas bargat. Ráppa-mun joatká ahte eallima turisttat vihket soahtái ja eai duostta guovlat speadjala duohkáii. Soaitá ahte dán áigge kapitaliserejuvvon olbmui lea menddo álki ja jus gehččet speadjala duohkáii danne go sin álkivuođa historjjás lea sevdnjies duogáš, omd. earáid gaccaid duolbman fidnet dan mii dagaha eallima álkibun.

Mañimuš vearssas eai leat nu ollu figuvrrat ja tropat go guovtti vuosttaš vearssas, dat lea eanet njuolgočoalli ja čállon dan láhkai ahte guldaleaddjái lea álki áddet loahppacealkámuša ráppas. Dás lea maid fáddá oarjemáilmmi servodaga oahppu ja man láhkai nuorra sápmelaš oahppá eallit kapitalisttalaš servodaga oassin. Njealljenuppelogát linnjás lea metafora *“Geat bálvalit čalmmeheapmin soardiideaset lágaid”*. Go lea čalmmeheapme de ii oainne. Ja lea go dat čalmmehisvuohta oahpahuvvon, biddjojuvvon dahje válljejuvvon lea dás sáhka, *“skuvlejumi áigge du vejolašvuođaid ráddjejit”*. Vearssa ja maddái lávlaga mañimuš guovtti linnjás leat antitesat *“Jáhkket friddjavuođa giellásii skuonjasin”* ja *“Mihitet giddagassii, ja*

vel illudit vuonjasin”. Ráppa-mun muittuha ahte mii eat leat friddja ja oadjebasat vaikke mii jáhkkit dan, soaitá ahte mii eat oainne duohtavuoda danne go dat sáhhtá leat unohas ja lossat.

Ráppalávlagis lea čađat leaika ja ironiija mii gáibida ahte guldaleaddjis lea sámi kultuvrralaš áddejupmi nugo omd. gearduma loahppalinnjá *“Lea bággu geargat návddašit dain suttuin*”. Mii diehtit ahte ii leat sáhka suttuin nu mo goddit ja eará kristtalaš suttuin, muhto dakkár dagut mat rievtti mielde eai leat dohkkehuvvon. Nugo oastit ruskkaid ja golahit. Olles lávlagis orru dakkár moralista cuiggodeamen ja bilkideamen sin geat ostet ruskkaid, ellet teknologalaččat ja mihtet kapitalismii. Muhto geardumis de fas miehtá dat kritihkalaš ráppa-mun dasa maid lea cuiggodan, go áššit han dušše leat nu. Sus lea bággu geargat návddašit dain suttuin ovdal go jápmá dahje muhtin eará boahtá. Sáhhtá leat ahte ráppa lea dan birra ahte olmmoš lea bággejuvvon dakkár navddašan- ja eallindillái masa rievtti mielde ii háliidan. Geardun muittuha muhtin láchkai ahte eat mii leat agibeavve dán eatnama alde go lea *“bággu geargat návddašit*”.

Ráppa-mun lea okta gii ráppe iežas jurdagiid ja imašta manne eallit mii nugo mii eallit. Ráppa-mun lea muhtin geas lea buorre dilli ja gii návddaša eallima, vaikke cuiggoda ja bilkida earáid geat ellet seamma láchkai go ieš. Mun-persovdna lea lihkolaš ja muhtin láchkai rábmo makkár buorre dilli sus lea. Nuppi vearssa nuppi linnjás *“Gohan mus buot bures, birrasis dorvvolaš skoadaš*”, muitala ahte son lea maid oadjebas ja ahte ii son leat makkárge headis. Goalmmát vearssa golbmanuppelogát linnjás duođašta ráppa-mun ahte son gullá daid earáid searváid geaid birra son ráppe *“Mii leat nu morašlaš go sorjavaš šlávát*”. Son ii dušše bilkit earáid muhto maiddái iežas go son han maid lea oassin dán koloniserejuvvon, kapitalisttalaš ja teknologalaš máilmmis man son oaivvilda iežas ja earáid leat dasa sorjavaš šlávát. Ráppa-mun jáhkán leat vaikke gii, muhto konteavstta ja ráppára dieđuid hárrái de árvidan leat su jietna. Ráppa-mun háliida fuomášuhttit olbmuid, erenomážit iežas olbmuid, min sápmelaččaid makkár dillái mii leat gártan ja darvánan. Ráppa-mun viggá maiddái muittuhit min mo teknologiiija ja kapitalisma ovddasta individualismma. Seamma go Biret Elle juoigá *“Áiggit leat nu nuppástuvvan*” luođis mo servodat rievdá ođđaáiggi teknologiiija geažil, omd. ii gullo heargedivga dahje heastagolka šat, dušše mášinjurra. *Bággu geargat* vuosttaš vearssa golbmanuppelogát linnjás *“...robohtaid álbmot*” cuiggoda Valle ahte mii leat šaddan menddo sorjavaččat teknologiiiji ja eat leat ge šat luondduálbmot, nu mo sápmelaččat *“galggašedje*” leat. Miehtá ráppateavstta deattuhuvvo mun-pronomen, mii čalmmustahttá individuála ja ovttaskas olbmo dárbbuid, oaiviliid ja jurdagiid, *“Máilbmi lea mu*”. Kapitalisma ovddasta individualismma mii lea máilmmioaidnu ahte oktasašolmmoš lea

guovddázis. Dalle dutke oarjemáilmmi dutkit ja lappologat sápmelaččaid primitiivvalažžan ja dan áigge lei maid nu ahte jus olmmoš galggai birget de fertii leat siviliserejuvvon. Das lea bohtán jurdda maiddá Sápmái ahte ieš dinet ja bures birget lea dehálaš. *Bággu geargat* munpersovdna cuiggoda mo sápmelaččat leat maid darvánan dáidda máilmmioainnuide (vrd. Smith 1999: 53). Ráppa-mun áibbaša máhccat “golli vássánaigái” ja ovdakoloniála vieruide ja vugiide mii gohčoduvvo nativismma (vrd. Kuokkanen 2009:165).

Bággu geargat lávlaga fáddá mii lea kapitalismma cuiggodeapmi ii leat dušše sámi guoskevaš ášši, muhto maiddá máilmmiviidosas ja álgoálbmogiid guoskevaš ášši. Dat searvá almmolaš ságastallamii fáttáin mii ii leat mearriduvvon fápmoásahusain dahje oskkolaš ásahusain. Ráppateaksta doaibmá demokratiserenproseassan gos álbmoga oaivil ráhkaduvvo ja *Bággu geargat* lea oassi das go fáttá birra lea sáhka almmolašvuođas (vrd. Street 2012:66). Dát ráppalávlla searvá maiddá álgoálbmogiid digaštallamii luonddugáhttema ja árvvuid hárrái. Dalle eai leat dušše stuorra kapitalisttalaš fitnodagat digaštallamis álgoálbmogiid ja luonddu riggodagaid badjel, muhto mii ieža oazžut válldi iežamet eallimiid badjel go min jietna ovddiduvvo (vrd. Minestrelli 2017: 222-223).

Fáddá dán ráppalávlagis lea hui čielggas ahte ráppa-mun cuiggoda kapitalismma. Mo min álbmot leat šaddan nu sorjavaččat dasa, teknologijii ja gáhttet eanet iežamet dinema ja buresbirgema go omd. luonddu. Leaikkain cuiggoda ja veahá bilkida iežas ja earáid mo ruhta mearrida min eallimiid badjel. Seamma go *Suola ja noaidi* (vrd. Gaski 1987) luodis, de eallá ávžžuhus vuostálastit dán eallinvuogi ja sorjavašvuođa vaikke ráppa-mun muhtin láhkai rápmo iežas álkes kapitalisttalaš eallima. Ráppateavsttas lea ollu riibma ja girjás giella. Dat dagaha ahte šaddet mánggat dulkonvejolašvuođat ja bealit seammá teavsttas. Dát lea hui čielga lyriikka sihke gielalašváikkuhangaskaomiid ja riimma dáfus. Dát ráppa boktá jurdagiid, ja leaikkain ja girjjálaš viidodagain čalmmustahtta tabuášši, kapitalismma válldi luondduálbmoga badjel.

5.4 Duolva Duottar

Duolva Duottar lea guoimmuhan ráppašuoŋaiguin juo 2006 rájes ja joavku lea almmuhan ovtta skearru almmolaččat. Go 2008 serve dáža taleantagilvui, Norske Talenter TV-gilvui, de beaggigohte albma láhkai ja doppe besse gitta loahppagilvvuide muhto eai vuoitán. Jovkui gulle Fred-René Øvregård Buljo, Ole Máhtte Gaup ja Ivan Andre Skum, muhto maŋimuš almmái heittii joavkkus 2017 geasi. Namma Duolva Duottar heive bures go sis leat veahá nuoskkes teavsttat. Fred-René Øvregård Buljo muitala ahte sii eai leat vuos ráinnodan ja vaikke leat rávásnuvvan de ain dihtto duolva sin teavsttain. Sii ráppejit sihke sámegillii, eaŋgalasgillii ja dárogillii, go sis eai leat dušše konsearttat Sámis muhto maiddái Máttá-Norggas, Suomas ja Ruoššas. Fred-René Øvregård Buljo dadjá ahte go son manná lávddi ala de ii leat šat priváhta-Fred gii lea lávddi alde, dalle lea Duolva-Fred gii lávlu (Árdna 2015).

Duolva Duoddara gánddain leat artista- dahje ráppanamat: Ivan Andre Skum lea Ristáhčči, Fred-René Buljo Øvregård Buljo Čeahci ja Ole Máhtte Gaup lea Zolla jr. Gaup (2018). Son muitala ahte iežas áhči buddestatnamma lei Zolla ja danne šattai son Zolla jr. Sii leat viežžan inspirašuvnna dárui ja oarjemáilmmi ráppas, go omd. dárogielat ráppajoavkkus Tungtvannas lei muhtin gean ráppanamma lei Onkel, de válde sii ges čeazi nama. Dalle go lei nuorra ledje oarjemáilmmi rápparat sin ovdagovat, go dalle ii lean sámi ráppa nu stuoris. Duolva Duottar álggahuvvui go Gaup ovttasbargagođii Máze Mafia ráppáriin Ivan Andre Skumain ja guovdageaidnulaččaid Fred- René Buljo Øvregård Buljo. Vuosttaš ráppalávlla lei *Čeahci lea luovus* man almmuhedje Urørta neahttasiidduide 2006. Nubbi lávlla man almmuhedje lei *Finnmark* mainna Gaup mielas leat olahan guhkás ja leat beaggán eanemus.

Álggus almmuhedje sii lávlagiid internehttii NRK Urørt (Urbi) neahttasiidduide ja ovdal go almmuhedje CD-skearru *Da Lea Duolva Duottar* 2015. Joavku lea ráppen iešgudet fáttáid birra; ráhkisvuoda, politihka, irggástallama, seksa, festema ja iežaset birra. Ráhkisvuoda lávlagat leat nugo *Niehku* mas lávlu Marit Hætta Øverli lea mielde ja *Mannan Geasi* mas Anne Inger Marit Buljo lávlu gearduma. Irggástallanlávlla *Mu eahket* spiehkasta eará lávlagiin danne go ráppa-mun lea dovddus fillár (eaŋgalasgillii player) gii ii ane nieiddaid árvvus. Jus it dieđe ahte dáid gánddaid ráppanamma lea Čeahci dahje Ristáhčči, de orru Mu eahket-lávlla hui unohas. Lávlagis ráppejit ahte nieida galgá Čeazi/čeazi ja Ristáhčči/ristáhčči lusa boahit anašit.

Duolva Duoddara feastašuoŋain lea čielga fáddá mii lea juo joavkku dovdomearka, sii muitalit geat ja makkárat sii ja sápmelaččat leat. Erenomážit de definerejit makkár

sámegánddat ja albmát leat lávlagiin nugo *Samegutt, Álggu loahppa, Alle Saman, Da lea Duolva Duottar, Guovdageainnus eret, Vahkkoloahppa* ja *Finnmark*. Sii ovdanbuktet sámi gánddaid ja albmáid dego garra olbmot geat festejit garrasit, leat meahcis, vázzet gávttiiguin ja bissuiguin. Sámi gánddat ovdanbuktojuvvojit maiddái dakkárin geat sáhttet dušše váldit nissona goas sidjiide heive ja maskulinitehta lea guovddážis lávlagiin. Muhtin lávlagiin rámidit iežaset ja gohčodit iežaset dáiddárin ja nu ain. *Dá lea Duolva Duottar*-lávlagis muitala ja rábmo joavku iežaset birra, nugo hiphop-kultuvrras lea dábálaš fidnen dihtii respekta. Dan lávlagis lea maid oalle duolva teaksta go ráppa-mun muitala maid áigu dahkat eamitávdnasiin “*Beasan váldit duoddarii, hoigat garrasit áissáid gaskii*”.

Sámi ráppa lea ollu ovdánan dan rájes go Ole Máhtte Gaup lei 16 jagi (2006). Dalle ledje ollu šuoŋat feasttaid ja nieiddaid birra. Ovdal gehčče nuorra sámi ráppárat oarjemáilbmái go ohcaledje ráppaovdagovaid, dalle šadde teavsttat nugo sis, nugo omd. nissonvealaheaddji teavsttat. Boahhteáigái sávvá Gaup ahte sámi ráppas galggašii leat jurdda go čállet teavstta ja oažžut olbmuid jurddašit (Gaup 2018). SlinCraze ja Ailu Valle leaba sámi ráppa njunnošat, erenomážit SlinCraze geainna mánnán láviiga almmuhit lávlagiid Máze Skuvllas. Gaup muitá go *Givssideapmi* almmuhuvvui, Mázes gullui ja bekkii ráppa, ja dat lei sutnje hui erenomáš. Nils Rune Utsi (SlinCraze) oáččui eanet respeavtta ruovttubáikkis dan maŋŋá (Gaup 2018).

Ráppalávlagiin muitalit ironalaččat makkár Sápmi lea, mo dat galggašii leat ja geavahit stereotiippaid veahkkin ráhkadit suohttasa lávllateavsttaide lávlagiin *Guovdageainnus eret, Finnmark* ja *Samestaten*. *Samestaten* lávlagis evttoha Duolva Duottar makkár livččii jus sápmelaččain livččii iežamet stáhta. Eanaš oassi lávlagis lea dárogilli, muhto oasáš lea sámegillii man Ole Máhtte Gaup ráppe:

*Govahala ahte sápmelaš lea majoritehta álbmot min gonagasriikkas
Geahččal jurddašit dan dilálašvuoda, jos sámegiella livččii váldogiella min riikkas
Jos sii váidalit, dadjet mii sin vealahit
De mii reaškkasin dorvo-ohcciiiguin buohtastahttit
Stuoradikki vistti eat šat anášii, gal dat fal stáhta giddagassan dohkkešii
Dalle go lea 17.mai, mii addit ovtta kvárta sáddenáiggi TV:i,
Ja gohčodit beaivvi, norskefolkets dag
Jos dus lea namma Ola Nordman, de nama fertet rievdadit
Muđui bohtet sámeeiseválddit du eatnamiid rievdidit
Ahhh, ahhh
Dáppe mii hupmat sámegiela,
MANNE HEARRÁID DON HUMAT MÁNÁIN DÁROGIELA
Bures bohtin sámi stáhtii!*

Duolva Duottar ii leat áidna sámi ráppár dahje ráppajoavku gii/geat lea/leat evttohan sierra sámi stáhta dahje riikka, muhto sii leat dáhkan dan buot čielgasepmosit. Sis ii leat dušše oasáš mii evttoha mo livččii leamaš iešstivrejupmi ja sierra stáhta, muhto sis lea olles ráppalávlla dan birra. Dát čájeha man láhkai sámi ráppas lea stuorát sátnefriddjavuohta go ovdamearkka dihtii sámedikkiin mat gullet kolonijariikkaid stáhtaide. Sámedikkiid demokrátalaš sárdnestuoluin eai gullo ná ovdavázzi ja čielga politihkalaš cealkámušat iešstivrejumi hárrái. Dás dihtto ollu duppalgulahallan, go dárogillii ráppejit de lea veahá ironalaččat ja jietnageavaheapmi ii leat nu duođalaš, muhto go Ole Máhte Gaup ráppegoahdá sámegillii de rievdá duogášmusihkka ja guldaleaddji diehta ahte dál ii leat šat dušši ja leaika. Go sámegillii ráppe de lea ráppa-mun hállamin sápmelaččaide. Duolva Duottar áigu oažžut olbmuid jurddašit mo jus mii (sápmelaččat) livččiimet dat mearrideaddjit. Dáidagiin lea ollu eanet friddjavuohta ja sáhtát “spisset” dan oaivila eanet go politihkkárat. Ráppa ii leat nu duođalaš go politihkka. Osiin lávlagis áigu joavku čuggestit sin geat oaivvildit ahte sápmelaččat áigot iežamet stáhta (Gaup 2018).

5.4.1 Guovdageainnus eret – analysa

Joavku geahččala muitalit ja čilget makkár sápmelaččat ja Sápmi lea sihke leaikkain ja ironiijain, ja dan dahká *Guovdageainnus eret*-lávlagis. Guovdageaidnu lea okta dain báikkiin Sámis gos sámegiella ja kultuvra eallá eanetlogu sámi servodagas. Guovdageainnus leat leamaš sihke stuimmit ja eará áššit mat leat sáhttán bilidit guovdageaidnulaččaid beaggima. *Guovdageainnus eret* ráppalávlagiin áigot Duolva Duottar gánddat rievdadit dan heajos beaggima mii Guovdageainnus lea leaikkain ja ironiijain. Gaup (2018) muitala ahte sii čálle dán lávlaga dalle go Guovdageainnus ledje hui ollu dat rohčošanáššit, ja Buljo čálii teavstta. Buljo ii liikon ahte medias bekkii Guovdageaidnu, Buljo ruovttubáiki hui hejot. Son háliidii gudnejahttit Guovdageainnu vaikke doppe ledje measta dušše heajos áššit.

Guovdageainnus eret

*Geahča mun lean Guovdageainnus eret
Oaččun go mun mu ruovttubáikki presenteret
Mun lean guovdageaidnulaš ále viehkal eret
In heahpan jus olbmot dan mus jerret
Geahča mun lean Guovdageainnus eret
Oaččun go mun mu ruovttubáikki presenteret
Mun lean guovdageaidnulaš ále viehkal eret
In heahpan jus olbmot dan mus jerret*

*Mun lean Guovdageainnus eret mun lean roavis dego sáttobábir
 Boran njuoska bierggu ja in goassege pusse bániid
 Mus lea skuhter dat lea mu buoremus olmmái
 Ja liikon juhkat idit gáfe ja guldalit Rolffa
 Jugan buolliviinna dego livččii čáhci
 Ja mu ruoktu juohke healgga lea min ráhkis Násti
 Mis leat doaktárat geat vudjet gárrenoaiivvis
 Ja doaktárat geat fitnet maŋječoalis
 Ii leat ávki vuordinlanjas oadđit
 Juo mii leat fal ollen dán márkaniis oainnát mu bures ja buolliviidna fárpalis
 Muhto maid biruid mii galgat juhkat go min ráinnas duottar čáhci lea šaddan kloakkjohka
 Go fasttes sáгат gullojit min márkaniis de ferte leamen Duolva Duottar it don dárbbas árvalit
 Eat mii leat beakkánat it don dárbbas gádaštit
 Muhto mis leat roavva teavsttat fertet measta bálvalit*

Geardun

*Muhto biro fuorrá jus duohtadat mu olbmuid dahje sohka muora
 De gal fertet viehkalit
 In leat stuoris muhto guovttis leaba mu maŋabealde, dieđán soai álo leaba mu sealggi
 várjaleamen
 Ožžot vaikko čuođiguovttelogi dáčča muhto sámi varra lea olu gievrrat go guolleháđja
 Váruš skihpár dearpalan du dego livččet spihkár
 It boađe lihkkat, vuoiŋŋat ráfis
 Guhkin davvin dávggáid vuolde, leat gullan ođđasa
 Vaikke mun ledjen lulde, muittán dalle go bierggut dulce
 Lei heahpat dadjat mun lean eret Guovdageainnus
 Liikká márkaniis lei mu váimmus
 Ledje čáhppes balvvat áimmus
 Media čálii juohkelágan ruskaáššiid birra
 Muhto ovttá dingga galgat diehtit unna cihppa
 Ii dat mearkkaš ahte olles márkaniis lean das váldán stuorra bihtta*

Geardun

*Ále bala, ále bala vuodjit min márkaniis čađa
 Ále bala, ále bala vuodjit min márkaniis čađa
 Geahča mun lean Guovdageainnus eret*

Geardu

Dán ráppalávlagis leat golbma vearssa ja geardun lávlojuvvo njelljii. Lávlla álgá geardumiin mii lea strofa mas leat njeallje linnjá vearsa mii boahdá guktii juohke háve. Vuosttaš vearssas lea strofa mas leat 14 linnjá, seamma nuppi vearssas ja goalmmát vearssas ges dušše golbma linnjá. Goalmmát vearsa lea dakkár oanehis oasáš mii lea ovdal maŋimuš gearduma mii

loahpaha lávlaga. Lávlagis lea rock-beata, el-gitára čuojahuvvo miehtá lávlaga lea maiddái solo gaskal goalmát vearssa ja mañimuš gearduma. Dát ii leat dakkár jaskes lávlla, beata (duogášmusihkka) lea hui garas ja muhtin láhkai hui almmaštáhkas. Orru hui dehálaš Duolva Duoddarii mitalit ahte sii leat “garra bártnit Guovdageainnus eret”.

Allitterašuvnnaid gávdnat miehtá lávlaga ja leat allitterašuvnnat konsonánttain m, d, s, g ja b. Gearduma vuosttaš linnjás lea “*Geahča mun lean Guovdageainnus eret*” ja nuppi linnjás ges “*Oaččun go mun mu ruovttu presenteret*”. Vuosttaš vearssas oaidnit nuppi linnjás go mo alliterašuvnna lea ráhkadan b-jienain “*Boran njuoska bierggu ja in goassege pusse bániid*”. Sátne “*pusse*” vuosttaš bustáva jietnaduvvo hui seamma láhkai go b-jietna. Čihččet linnjás ges allitterašuvnnaš “*Mis leat doaktárat geat vudjet gárrenoaiivvis*”. Oktanuppelogát linnjás m-jienain “*Muhto maid biruid mii galgat juhkat go min ráinnas...*”. Vuosttaš vearssa mañimuš linnjás maid m-jienaid “*Muhto mis leat roavva teavsttat fertet measta bálvalit*”. Nuppi vearssa vuosttaš linnjás allitterašuvdna lea m-jienain. Goalmát linnjás oidno m-jiena ja s-jiena allitterašuvdna “*In leat stuoris muhto guovttis leaba mu mañábealde, diedán soai álo leaba mu sealggi várjaleamen*”. Njealját vearssas fas hui čielga g-jiena allitterašuvdna “*...olu gievrat go guollehádja*”. Gávccát linnjás “*...muittán dalle go bierggu dulce*” ja logát linnjás “*Liikká márkan lei mu váimmus*”. Goalmát vearssas ges vuosttaš linnjás “*...min márkana čađa*”.

Assonánsat lea ee. gearduma njealját linnjás “*...jus olbmot dan mus jerret*”. Vuosttaš vearssas lea guđát linnjás eanet “*Ja mu ruoktu juohke healgga lea min ráhkis Násti*” ja guktenuppelogát linnjás “*...ferte leamen Duolva Duottar...*”. Nuppi vearssas lea vuosttaš linnjás vallji assonánsa “*Muhto biro fuorrá jus duohtadat mu olbmuid dahje sohka muora*”. Goalmát linnjás oaidnit maid ollu assonánsa sihke uo ja ea-diftoŋaiguin “*In leat stuoris muhto guovttis leaba mu mañábealde, diedán soai álo leaba mu sealggi várjaleamen*”. Vidát linnjás veahá unnit assonánsa ja Buljo lea stoahkan sániiguin “*Váruš skihpár dearpalan du dego livččet spihkár*”. Golbmanuppelogát ja njealljenuppelogát linnjás de ges assonánsa dahje bealleriibma “*...unna čihppa*” ja “*...stuurra bihtá*” mii maid lea antitesa.

Geardumis lea juohke njealji linnjás seamma loahppa riibma “*...eret*”, “*...presenteret*”, “*...viehkan eret*” ja “*...mus jerret*”. Vuosttaš vearssas dáhpáhuvá juoidá mii lea hui dábálaš ráppas, ráppár njeallá loahppakonsonánttaid ráppedettiin. “*...dego sáttobábir*” ja “*...pusse bániid*” eai deattuhuvvo linnjás mañimuš sániid loahppakonsonánttat nu čielgasit ja dainna lágiin ráhkaduvvo loahppariibma. Vidát ja guđát linnjás vuosttaš vearssas lea loahppariibma “*...livččii čáhci*” ja “*...ráhkis násti*”, hci jietna ja st jietna sulastahttet lassin loahppavokálii.

Čihččet ja gávccát linnjás ges “...*vudjet gárrenoaivvis*” ja “...*fitnet manječoalis*”, lassin maŋimuš sániid loahppariimmaide de leat maiddái seamma ollu stávvalat dáin sániin. Gávccát linnjá loahppariibma riibme fas logát linnjáiin “...*buolliviidna fárpalis*” danne go ovccát linnjá daddjo hui jođánit, eahpečielgasit ja addá logát linnjái eanet deattu. Guoktenuppelogát, golbmanuppelogát ja vihttanuppelogát linnjás ges loahppariibma párahistávvalvearbbaiguin “...*árvalit*”, “...*gáđašit*” ja “*bálvalit*”. Nuppi vearssas eai leat nu ollu loahppariimmat go vuosttaš vearssas ja loahppariibma lea baicce linnját nu mo omd. “*Ožžot vaikko čuođiguovttelogi dáčča muhto sámi varra lea olu gievrret go guolleháđja*”. *Dáčča* ja *háđja* sániin jietnaduvvojit guovddáškonsonánttat seamma láhkai mii daga čielgasat riimma. Viđát linnjás ges “...*skihpár*” ja “...*spihkár*” loahppariibma. Gávccát linnjás fas “*Vaikke mun lean lulde, muittán dalle go bierggu dulde*”. Ovccát, logát ja oktanuppelogát linnjás lea loahppariimmat “...*Guovdageainnus*”, “...*váimmus*” ja “...*áimmus*” sánit lokatiivvas ja main lea nasála duppalkonsonánttat ovddal –us loahpa. Maŋimuš loahppariibma lea nuppi vearssa guokte maŋimuš linnjáiin “...*unna cihppa*” ja “...*stuorra bihtá*” gos loahppa vokála jietnaduvvo seamma láhkai Guovdageainnu suopmanis mainna Buljo ráppe.

Ráppateavsttas geardduhuvvojit sánit ja sátnejoavkkut nugo *Guovdageainnus eret*, *buolliviidna*, *biro*, *roavis* ja *márkan* iešguđetge sojahemiin. *Guovdageainnus eret* dahje *eret Guovdageainnus* geardduhuvvo geardumin ja guktii muđuid, vuosttaš háve vuosttaš vearssas ja nuppi háve fas nuppi vearssas. *Buolliviidna* geardduhuvvo guktii nuppi vearssas “*Jugan buolliviinna dego livččii čáhci*” ja “...*ja buolliviidna fárpalis*”. *Buolliviidna* lea dat garraseamos alkohola ja leat dušše dat “garrasepmosat” geat dan juhket dego livččii čáhci. *Buolliviidna* lea maid geavahuvvon omd. kontrolleret sápmelaččaid. Ráppas gal sáhttet leat gárrusánit ja sátni *biro* geardduhuvvo guktii vuosttaš vearssa álggus “*Muhto biro fuorrá jus duohtadat...*” ja nuppes oktanuppelogát linnjás nuppi vearssas “*Muhto maid biruid mii galgat...*”. Adjektiivva *roavis* geardduhuvvo nuppi vearssa vuosttaš linnjás ja maŋimuš linnjás “...*mun lean roavis dego sáttobábir*” ja “*Muhto mis leat roavva teavsttat...*”. Lávlla lea Guovdageainnu birra ja davvisámegielas gohčodat báikki mii leat dakkár sturrodagas márkanin. Sátni *márkan* geardduhuvvo guhttii, guktii vuosttaš vearssas, guktii nuppi vearssas ja guktii goalmmát vearssas. Márkan lea sátni mii geavahuvvo dan sadjái go Guovdageaidnu. Guovdageidnu man dadjet amaset dušše báibmat sáni Guovdageaidnu miehtá lávlaga. Márkan orru hui divrras ráppa-mun persovdnii ovdamearka nuppi vearssa logát linnjás “*Liikká márkan lei mu váimmus*”.

Antitesat dahje vuostálasvuodas leat vuosttaš vearssa guoktenuppelogát linnjás “...go min *ráinnas duottar čáhci lea šaddan kloakkjohka*”. Das lei ollu sáhka dan áigge go Guovdageainnus váillui buhtes juhkančáhci. Nuppi vearssas ges njealját linnjás “...čuodiguovttelogi *dáčča muhto sámi varra lea olu gievrrat...*” gos mun persovdna ovddasta sápmelaččaid ja dáččat leat sápmelaččaid vašálaččat. Nuppi vearssas leat guđát linnjás antitesat ges “*It boađe lihkkat, vuoiñjat ráfis*”, eallin dahje jápmin. Čihččet ja gávccát linnjás ges “*Guhkkin davvin dávggáid vuolde...*” ja “...*vaikke ledjen lulde...*”, Sápmi ja dáččaid máilmmis, oadjebasvuodas ja vašálaččaid luhtte.

Ráppa-mun lea muhtin gánda gii lea Guovdageainnus eret, ii heahpan muitaleames dan ja lea rámis iežas ruovttubáikkis, vaikke ovdanbuktá ollu stereotiippaid ja heajos áššiid iežas ruovttubáikki birra. *Guovdageainnus eret* ráppalávlagis leat máŋga buohtastahttima. Vuosttaš vearssa vuosttaš linnjáiin “*Mun lean Guovdageainnus eret, mun lean roavis dego sáttobábir*” sániiguin áigu ráppa-mun ovdanbuktit iežas dego garra ja gievrras bárdni. Ráppa-mun lea meahcealmmái gii geavaha ollu áiggi skohteriin dat muitaluvvo metaforain “*Mus lea skuhter dat lea mu buoremus olmmái*”. Miehtá ráppalávлага ovdanbuktá ráppa-mun persovdna ovdagáttuid sápmelaččaid ja eandalii ge sámi almmáiolbmuid birra, nugo ahte sápmelaččat leat juhkkit, leat roavvát, primitiiva ja veahkaválddálaččat. “*Jugan buolliviinna dego livččii čáhci*”, “*Mun lean roavis dego sáttobábir*”, “*Boran njuoska bierggu ja in goassege pusse bániid*”, “*Várut skihpár dearpalan du dego livččet spihkár*” ja “*It boađe lihkkat, vuoiñjat ráfis*”. Maiddáii ovdagáttut Guovdageainnu birra meannuduvvojit ráppateavsttas nugo ahte guovdageaidnulaččat leat juhkkit, nissonvealaheaddjit, veagalváldit, doaktárat mat vudjet gárrenoaiivvis ja nu ain. Vuosttaš vearssa guđát linnjás gitta vearssa lohppii ironiserejuvvojit Guovdageainnu ovdagáttut. “*Ja mu ruoktu juohke healgga lea min ráhkis Násti*” linnjá muitala ahte mun persovdna liiko Násttis finadit, mii lei ovddeš diskotehka/olgo báiki Guovdageainnus. Čihččet, gávccát ja ovccát linnjás muitaluvvo ahte Guovdageainnus leat doaktárat geat vudjet gárrenoaiivvis, fitnet mañječoalis ja ii leat ávki sin vuordit vuordinlanjas vaikko oadašit doppe. Logát linnjás “*Juo mii leat fal ollen dán márkanis oainnát mu bures ja buolliviidna fárpalis*” suohtastallojuvvo ovdagáddu ahte guovdageaidnulaš lea juhkki. Oktanuppelogát linnjás geahččala ráppa-mun vuoigadahttit ja čilget manne sii leat nu alkohola váibmilat, “*Muhto maid biruid mii galgat juhkat go min ráinnas duottar čáhci lea šaddan kloakkjohka*”. Ráppa-mun váldá maiddáii ovddasvástádusa buot dáin heajos dáhpáhusain mat leat dáhpáhuvvan Guovdageainnus vuosttaš vearssa guoktenuppelogát linnjás “*Go fasttes sánit gullojit min márkanis de ferte leamen Duolva Duottar it don dárbbas árvalit*”. Ráppa-

mun ironisere iežaset ja dan ovddasvástádusa maid leat váldán vuosttaš vearssa mañimuš linnjáin “*Eat mii leat beakkánat it don dárbbas gáđaštit*” ja “*Muhto mis leat roavva teavsttat fertet measta bálvalit*”. Duolva Duottar-gánddat eai leat beakkánat ja sin eai galgga gáđaštit muitala ráppa-mun, go unna servodagas sáhttet gáđaštit ja sii ballet das. Mañimuš linnjás ges muitala ironalaččat ahte sis leat roavva teavsttat ja danne galget mahkáš bálvalit sin, vaikke eai hálit ahte galget váldit sin teavsttaid áibbas duođalažžan.

Nubbi vearssa álggus áitá ráppa-mun muhtima gean gohčoda fuorrán. Jus fuorrá duohtada mun-persovna dahje mun-persovna sogalaččaid de leaba guovttis (árvideames joavkku nuppi ráppejeaddjit Skum ja Gaup) geat várjaleaba mun-persovna. Mun-persovna muitala maiddái ahte son sáhtta dearpalit dan “fuorá” dego livččii spihkár jámas. In jáhke ahte lea muhtin nieidda birra gean atnet fuorrán gean áitet muhto dážaid geat leat áittan sápmelaččaide, njealját linnjá duođašta dan: “*Ožžot vaikko čuođiguovttelogi dáčča muhto sámi varra lea olu gievrrat go guollehádja*”. Okta Norgga riggodagain, kulturmearkkain ja mainna dinejit lea guolásteapmi ja guolli, “guollehádja” ovddasta dážaid riggodaga ja kultuvrra válddi sápmelaččaid badjel.

Nuppi vearssa loahpas cealká ráppa-mun ahte lea hui buorre iežas ruovttubáikái, Guovdageidnui, ja rámis dainna,. Čihččet linnjás álgá dát oassi allušuvnnain Isak Saba *Sámi soga lávlagis* “*Guhkin davvin dávggáid vuolde, leat gullan ođđasa*” ja dat sáhtta nannet oktiigulleašvuoda sihke sápmelaččaid ja guovdageaidnulaččaid gaskkas geat guldalit dán ráppa. *Guhkin davvin dávggáid vuolde* lea sámeeana ja doppe lea oadjebasvuolta. Vearssa loahpas áigu rámidit ja nanusmahttit guovdageaidnulaččaid ja sin beaggima. Gávccát linnjás lea retro-perspektiiva ja metafora “*Vaikke mun ledjen lulde, muittán dalle go bierggut dulde*”, dalle go vearrámus áššit, rohčošanáššit begge garraseamos riikkamediaain.

Rauna Kuokkanen (2008) čállá ahte veahkaváldi nissoniid vuostá sámeservodagas lea hui unnán dutkojuvvon fáddá. Sámi álbmoga iešgovva lea guhká leamaš “ráfi álbmot” geat eai soađa ja dat bohtá bures ovdan ee. *Sámi soga lávlagis*. Guovdageainnus lea gullon ollu mediaain rohčošanáššit vuolleahkásaš nieiddaid vuostá ja dat lea dehálaš muitit ahte nieiddaiguin rohčošeapmi ii leat dušše ráddjejuvvon Guovdageidnui. Seksuálalaš veahkaválddálašvuolta ja rohčošeapmi dáhpáhuvvet miehtá Sámi ja muđuige máilmmis. Geassemánus 2005 dollui almmolaš čoahkkin Guovdageainnus rohčošemiid birra, gos ságastalle ee. man láhkai nieiddat givssiduvvojedje seksuálalaččat nuoraidskuvllas. Oahpaheadji Anton Dahl muitalii ahte lea oaidnán gánddaid čárvemin nieiddaid hárčegaskii

go vázzet meattá. Dahl mielas lea stuorra dárbu bargagoahtit gánddaid guottuiguin. Pedagogalaš-psykologalaš bálvalusa jodiheaddji Marit Triumf dadjá ahte gánddat ja albmát ohppet ahte eai dárbbas beroštit jus nieiddat dahje nissonolbmot dadjet “ii”. Guovdageainnu suohkana sátnejodiheaddji ja *Dievddut*-searvi oaivvildedje ahte almmáiolbmuid bargguhivuohta lei okta sivvan vuolleahkásaš nieiddaiguin rohčošeapmái, ja dákkár čilgehusat sáhttet eambo vahágahttit go veahkehit áddet rohčošemiid. Dákkár čilgehusat sáhttet “beastit” almmáiolbmuid sin ovddasvástádusas (Kuokkanen 2008: 29, 35-36 (Pulk 2005) ja 37).

Ráppa-mun heahpanii lohkat ahte son lei Guovdageainnus eret, vaikke márkan lei su váimmus, vaikke son dovddai gullevašvuođa ja ráhkisvuođa Guovdageidnui ja sápmelašvuhtii. Báikkálaš ja kultuvrralaš gullevašvuođas ii lean šat nu rámis go beaggigođii ahte sii leat rohčošeaddjit. Oktanuppelogát linnjá metafora “*Ledje čáhppes balvvat áimmus*” ledje dat heajos sáгат ja áššit mat ledje Guovdageainnus ja Guovdageainnu birra. Guokte maŋimuš linnjá nuppi vearssas leat hui miellagiddevaččat, danne go de fas muitališgoahtá dálááiggis ahte eai buot báikki olbmot leat rohčošeaddjit “*Muhto ovttá diŋgga galggat diehtit unna cihppa*” ja “*Ii dat mearkkaš ahte olles márkan lean das váldán stuorra bihtá*”. Ráppa-mun suodjala ja várjala iežas báikki ja báikki olbmuid geat eai leat rohčošeaddjit, muhto ii doarjjo rohčošeddiid. Ruovttubáiki ovddasta maid sin bajásgeassima, eallima, soha, kultuvrra, duogáža ja sápmelašvuođa. Lávlaga gearđun čájeha ahte ráppa-mun lea rámis leat Guovdageainnus eret ja lea ovdánbuktimin ruovttubáikki. Son lea ieš muitaleamen iežaset birra ja defineremin makkár albma guovdageaidnulaš lea ja oktanaga cuiggodeamen iežas olbmuid. Diskursa “eará” birra mii doalvu ovdagáttuid nu mo ahte sápmelaččat leat primitiiva álbmot ja guovdageaidnulaččat leat juhkket viidáseappot ee. medias, ja dan ii dohkket ráppa-mun. Álgoálbmogiid historjá lea muitaluvvon kolonisttaid perspektiivvas ja dat lea maid sivvan ahte leat boasto ja negatiiva ovdagáttut álgoálbmogiid birra, sápmelaččaid ja guovdageaidnulaččaid birra (vrd. Smith 1999: 1-2,21, 31-32). Ráppa-mun ii dušše bealuš iežas, muhto olles iežas birrasa, ruovttubáikki ja servodaga ja dat ii leat individualisma. Álgoálbmot ja sámi máilmmiáddedjumis lea oktasašvuohta hui dehálaš ja deháleabbo go individualisma. Ovttaskas olmmoš lea guovddážiis oarjemáilmmi servodatdutkanis ja 1900-logus váikkuhii sosiáladarwinisma servodatdiehtaga individualismma ahte oarjemáilbmi lea siviliserejuvvon ja “eará” lea primitiiva (Smith 1999:53). Sápmelaččat leat maid adnojuvvon primitiivan. Qvigstad oaivvildii ahte sápmelaččat leat primitiiva álbmot. Dan vuostálastá ráppa-mun persovdna *Guovdageainnus eret* ráppas (vrd. Hansen 1992: 54).

Ráppa-mun hállá sihke dážaide ja sápmelaččaide. Son muitala ahte sápmelaččaiguin ii galgga bieguhit, muđuid son dearpala sin ruovttoluotta. Ráppa-mun definere iežas ruovttubáikki ja báikki olbmuid ovdanbuvttedettiin ja ironiseredettiin ovdagáttuiguin ja heajos beaggimiin. Ráppa-mun cuiggoda ruovttubáikki heajos láhttema ja beaggima. Son muitala roavva gielain ja suohtastallamiin ahte ná ii leat dohkálaš láhttet. Son bilkida sihke iežas ja vearedahkkiid, erenomážit rohčošedjjiid. Nuppi vearssas muitala mo dát heajos beaggin váikkuhii sutnje persovnnalaččat ja ahte eai buohkat Guovdageainnus leat rohčošedjjiid. Goalmmát vearssas hástala ráppa-mun olbmuid boahit sin ruovttubáikái, “*Ále bala, ále bala vuodjit min márkana čáda*”. Dán linnjá sáhtta áddet guovtti láhkai, ahte olmmoš ii galgga ballat ahte buohkat leat rohčošedjjiid, muhto jus álget bieguhit sin dahje hállat fasttiid Guovdageainnu birra, de gal dearpalit ja olbmot leat várjaleamen guhtet guoibmáset. Dat lea ráppalávлага fáddá.

6. Čoahkkáigeassu ja analysaoasi digaštallan

Sámi pioneara ja underground ráppajoavku Áivan ráppe sihke ráhkisvuoda, festema ja eallinoainnu birra. Áivan cuiggoda servodaga ja heajos áššiid suohtastallamiin, bilkidemiin ja ironiijain. Erenomážit *Dat ledjen mun-lávlagis* cuiggodit ja bilkidit dakkáriid geat eai ane earáid seksuálalaš rájaid árvvus. Ráppa-mun lea oaguheadji gii muitala maid háliida dahkat ja maid lea dahkan iežas oaffariin. Dán ráppateavsttas eai leat go moadde eufemisma ja lea hui njuolggočoalli giella. Sii leat ráhkadan loahppariimma go eai jienát loahppakonsonántta linnjái mañimuš sániid ja assonánsa mearrida loahppariimma. *Dat ledjen mun* teavsttas leat maid dárogielsánit sojahuvvon sámezielgrammatihkain nugo *kvalbma* ja *oppblåsbardohkkái*. Lávлага beata ráhkada unohis dovddu guldaleaddjái mii muittuhastá ahte dákkár seksuálalaš hálut ja dagut eai leat dohkkehuvvon dahje dábálaččat. Sámis ja Guovdageainnus leat leamaš doarvái seksuálalaš illasteamit ja rohčošeamit (vrd. Ege 2006).

Go Áivan ráppe sámehillii ášši birra mii lea beaggán miehtá iežaset ruovttubáikki, de servet maid sápmelaččaid digaštallanbáikin, dahje mo Minstrelli (vrd. 2017: 222-223) gohčoda *Indigenous counter-public sphere* gos álgoálbmogat digaštallet servodatáššiid, iežaset áššiid, iežaset diskurssain.

Jus dakkár seksuálalaš illasteamit leat gohčoduvvon Guovdageainnu dahje Sámi árbevierrun, de ii mearkkaš ahte lea buorre árbevierru, ja dat sáhtta geavahuvvot duolbmut dásseárvvu ja

dihto olmmošjoavkkuid (vrd. Kuokkanen 2009: 164-165; LaRocque 1997; Green 2001, Blaney 2003; Martin-Hill 2003; Dentale 2006; Kuokkanen 2008b).

SlinCraze debuhttalávlla *Givssideapmi* searvá almmolaš digaštallamii dakkár máilmmiviidosas áššiin mii ii gula dušše Sápmái. Ráppa-mun hállá ee. Norgga stáhtaministarii kollektiiva váttisvuoda birra man áiggošii eastadit. Ráppateavsttas geardduhuvvo skuvla. Dainna geardduhemiin muittuha ahte skuvllas dat lea ovddasvástádus go mánát givssiduvvojit doppe. Nu son áigu fáhtet politihkkáriid fuomášumi ja dan son geahččala dainna lávlagiin (vrd. Nærland 2015: 51). Dego dain ráppateavsttain mat ráppejuvvojit Guovdageainnu suopmaniin, de lea hui dábálaš ahte a- ja á-vokálat jietnaduvvojit seamma láhkai ja nu šaddá das čielga assonánsa. *Givssideapmi*-lávlagis lea vallji anaforat ja alliterašuvdna lea eanaš m- ja d-jienain dahkkon. Ráppa-mun lea hui duostil ja rehálaš go muitala mo su givssidit. Eai leat galle nuora geat duste dalle dahje dál dahkat dan, muhto Nils Rune Utsi dagai dan.

SlinCraze nubbi lávlla man lean guorahallan lea *Suhtadit*, mii lea okta dain sámi ráppain mii lea stiillalaččat alimus dásis ja das hui čavga ja čuoddjilis flowa. Dán lávлага flowa muittuha Eminem flowa danne go SlinCraze lea geavahan das seamma gielalaš váikkuhangaskaomiid go Eminem, omd. interjekšuvnmaid čilget daguid ja dovdduid.

Ráppateavsttas leat antitesat mat sirrejit ja bidjet sápmelaččaid ja dážaid vuostálagaid ja ráppa-mun lea sápmelaččaid bealde go ieš lea sápmelaš. Dás lea ollu duppalgulahallan ja ráppa-mun hállá sihke sápmelaččaide ja dážaide geat leat sápmelaččaid koloniseren ja badjelgehččet, ja danne vašálaččat. Dán lávлага sáhtá juohkit guovtte sadjái: vuollánan-oassái ja murránan-oassái. Murránan-oasis čielgagohtet ráppa-mun jurdagat ja son álgá juogadit dekoloniserejeaddji jurdagiid, nugo omd. áсахit sierra sámi stáhta. Dát ráppateaksta muittuha *Suola ja noaidi* luhtedajahusaid duppalgulahallama. Vaikke lyrihkaguorahallamiin ráppa-mun orru vuolláneamen ja šiitim dekoloniserejeaddji jurdagiid, de sámi kultuvrralaš duogážiin áddet dan aktivisma hástalussan (vrd. Gaski 1987:52).

Dán “ideála digaštallandilálašvuodas” sáhtá evttohit sierra sámi stáhta ja eará kontroversiealla áššiid mat eai livčče dohkkehuvvon digaštallat stáhta dahje girku diskurssas, omd. Norgga sámedikkis (vrd. Barker ja Jane 2016: 232-233, 614). SlinCraze searvá maiddái sápmelaččaid iežamet almmolaš digaštallamii go cuiggoda man láhkai stuorraservodat meannuda sápmelaččaid ja dan láhkai mearridat mii ieža mo ja man birra ságastallat (vrd. Minestrelli 2017: 222-223).

Ailu Valle spiehkasta dain earáin rappáriin geaid ráppateavsttaid lean guorahallan, sihke stiilla ja fáttá dáfus. Son ii leat Guovdageainnu suohkanis eret ja lea áidna dán guorahallamis gii ii gula dohko. Ailu Valles lea eará suopman ja eará sátnevuorká. Son geavaha eará sániid ja dadjanvugiid go eará sámi ráppárat. *Bággu geargat* ráppateavsttas lea son viššalit geavahan lyrihkalaš tropaid, figuvrraid, loahppariibma, assonánsa ja alliterašuvdna lea measta juohke linnjás. Ailu Valle ráppe ja cuiggoda *Bággu geargat* lávlagis kapitalismma ja materialismma árvvuid. Maiddái otná kapitalisttalaš servodaga dieđuid juohkima meannuda. Sámi mánát bajásgessojuvvojit eará árvvuiguin go ovdal, dieđuiguin mat leat hábmejuvvon kolonisttain stivren dihtii min (vrd. Smith 1999: 31-32). Ailu Valle cuiggoda teknologiiija ja odđa áiggi eallinvuogi suohtastallamiin, seamma láhkai go Biret Elle juoigá *Áiggit leat nu nuppástuvvan* luodis (Biret Elle 1977).

Ironiijain ja duppalgulahallamiin rápmo ráppa-mun man buorre dat kapitalisttalaš eallin lea, muhto mii áddet dan láhkai ahte son cuiggoda dan ja son áibbaša máhccat “golli vássánáigái” ja ovdakoloniála vieruide ja vugiide. Dát gohčoduvvo nativisma (vrd. Kuokkanen 2009:165).

Ii leat dušše SlinCraze gii lea duostan namuhit sierra sámi stáhta, Duolva Duottar joavku ráppe mo livččii jus livččii sierra sámi stáhta lávlagis *Samestaten “Jos du namma lea Ola Nordmann, de nama fertet rievdadit. Muđuid bohtet sámeiseválddit du eatnamiid rievdidit”*. Ráppateaksta man lean guorahallan dán dutkamis Duolva Duottar joavkkus, lea *Guovdageainnus eret* gos leat ráhkadan loahppariimma nugo eanaš ráppárat dahket go eai jietnat loahppakonsonántta ja manjimuš vokálat riibmejtit.

Ráppa-mun lea gánda Guovdageainnus eret ja son ii heahpan muitaleamis dan ja lea rámis leat guovdageaidnulaš, vaikko son ovdanbuktá ovdagáttuid ja heajos áššiid Guovdageainnu birra. Dán ráppateavsttas viggá ráppa-mun leat hui garas, maskuliidna, duostil ja veahkaválddálaš. Ráppa-mun áitá muhtima gean gohčoda “fuorrá”, dáidá baicce leat cielossátni dážii gii su bieguha. Dát lávlla čállui dalle go Guovdageainnus bohte ollu rohčošan áššit oidnosii medias ja Duolva Duottar áiggui buoridit Guovdageainnu beaggima. Ráppa-mun orru váldimin ovddasvástádusa báikki heajos beaggimii ja muhtin olbmuid láhttemii, vaikke Guovdageainnus eai buohkat háliidan váldit ovddasvástádusa daid áššiide (vrd. Kuokkanen 2008: 29, 35, 36).

Lávlagiin definerejit ieža makkár guovdageaidnulaš lea erenomážit ironiijain ja duppalgulahallamiin. Ráppa-mun cuiggoda ja bilkida sin geat bilidit ruovttubáikki beaggima ja loaktima oktanaga go áitá dážaid ahte sii eai galgga duostat bieguhit sápmelaččaid ja čállit

fastit Guovdageainnu birra. Dan láhkai defineret sápmelaččat iežamet, ja eai kolonisttat definere dahje gohčot min vaikko manin (vrd. Smith 1999: 1, 2, 21, 32).

6.1 Konklusuvdna

Dál áiggun vástidit iežan masterdutkan čuołmma mo sámi ráppa doaibmá almmolaš digastallanbáikin ja mo ovddiduvvo lyrihkkan ja kollektiiva jietnan.

Lyrihkalaččat lea davvisámegiela ráppas ollu allitterašuvdna, loahppariibma ja assonánsa. Sámi ráppa ii leat dušše roavva ja fasttet sánit maid sii huiket, juohke sánis lea deaddu ja váikkuhanmunni. Eufemisma lea geavahuvvon sámi ráppas garvit roavvasit seksuálalaš sániid nugo anašit ja vuolledábiid namahusaid. Antitesaid gávdnat ollu sámi ráppas ja dábáleamos antitesaoktavuohta lea sápmelaččaid ja dážaid gaskkas. Ollu sáhka mun, mii, min geat vuostálastet su, sii ja sin. Ráppalávlagiin mat ráppejuvvojit Guovdageainnu suopmaniin lea assonánsa a- ja á- vokálain go dat jienat jietnaduvvojit hui seamma láhkai.

Loahppakonsonánttat eai ge jietnaduvvo juohke álo linnjái loahpas jus áigot ráhkadit loahppariimma vokálain. Riimmat dahket álkibun muitit ráppateavsttaid. Riimmain lea nubbi dehálaš funkšuvdna maiddái, dat dahket ráppii musihkalašvuođa. Musihkalašvuohta lea okta lyrihka konvenšuvnnain ja dat duođašta ahte sámi ráppa lea lyrihka go čuoovvu klassihkalaš lyrihka árbevieru masa gullet riimmat, metrum ja eará. Dát dutkkus čájeha ahte sámi rápparat eai leat dušše gánddat geat “huiket fasttes sániid”, muhto ovddidit albma musihka, lyrihka ja kultuvrra. Fasttes sániid geavaheapmi gullá gal ráppa vuđđui, go ráppa vuolga USAas olbmui geain lei garra eallin ja dárbbasjedje ráhkadit vuostejiena badjelgehččiide.

Allušuvdna geavahuvvo ráhkadit oktiigullelašvuođa dovdu ja čujuhit koloniserenhistorjái. Beatat leat iešguđetlágánat, sihke dakkár mii galgá ráhkadit unohas dovdu guldaleaddjái ja muittuhit ahte ii leat riehta maid ráppa-mun ovddida. Sámi ráppabeatit leat sihke etno-sámi elemeanttat ja rock-musihka gitára elemeanttat. Komersiealla dahje máidnojuvvon sámi ráppa gullo sihke rádiokanalain ja musihkaappain nugo omd. Spotifyas. Sihke komersiealla ja underground sámi ráppa gullo feasttain, konsearttain ja musihkkaneahhtasiidduin. Rápparat leat hui diđolaččat teavsttaid sisdoalu ektui, ja maiddái teavstta hámi ektui, nu mo buot riimmat čájehit. Juohke sánis lea deaddu, ja sániid oktavuohta lea dárkilit smihtton juoga mii lyrihkas ge lea dovdomearka.

Oktasaš buot dain ráppalávlagiin maid lean analyseren analysaoasis lea ahte dat servet almmolaš digaštallamii eará vugiin go omd. politihkkarat dahket. Dáidda ja ráppa friddja diskursa dahká álkibun ja eambo dohkkehuvvon garrasat oaiviliid ovddidit eambo njuolgačoalli láhkai. Public sphere teoriiid mielde de servet sii sihke máilmmiviidosas digaštallamiidda ja sámi digaštallamiidda. Sámi ráppa doaibmá friddja digaštallanbáikin gos ráppárat ieža mearridit diskurssa ja dustet sihke suohtastallat duppalgulahallamiin, njuolgga cuiggodit bahádahkkiid ja kolonisttaid daguid gažadit. Sii maid hástalit guldaleddjiid jurddašit eará láhkai, ohcat duohtavuoda ja vuostálastit boastut meannudeami. Sámi ráppárat Áivan, SlinCraze, Ailu Valle ja Duolva Duottar leat maid gohčoduvvon davvisámegiela váldoráppárin. UiT Árktalaš Universitehta vuosttašamanueansa Ánde Somby gohčoda sin *ráppikálárat*. Dan son dahká go sii dustet ovddidit áššiid ja boktalit jurdagiid mat leat otná koloniserejuvnon sámi ja oarjemáilmmi servodagas adnon radikálan, omd. ásaht sierra sámi stáhta, gažadit leat go mii sápmelačcat duođaid *luonddu álbmot* ja leaikkastallat rohčošanáššiid birra (vrd. Somby 2017). Sin jietna ja ságastallan leat sihke siskkobeale ja olggobeale Sámi. Sii leat ovdavázzit ja sin ráppa lea dehálaš jietna sámi almmolaš digaštallamis ja dekoloniseremis (vrd. Kuokkanen 2009: 35).

6.2 Loahppasánit

Meannudit sámi ráppa akademalaččat lea leamaš mávssolaš ja áddjás bargu. Lean jearahallan ja dutkan sámi ráppa vuodu. Sámi ráppa lea fáddá man birra lea unnán dutkojuvnon ja lei dárbu oahpásmuvvat ráppašáŋŋerii máilmmidásis ja dan vuodu ovdal go sáhtten čiekŋudit iežan olbmuid ráppii. Lean hui giitevaš go sámi ráppárat leat beroštan ja astan čilget ja mitalit šáŋŋera ja iežaset birra, sámi ráppa historjjá leat čielggadan ja ahte leat rahpasit láidestan mu sámi ráppa máilbmái. Mun lean fuomášan ahte sámi ráppa šáŋŋerin lea hui viiddis ja mánggabealat, mánga jiena mat eai leat vuos gullon. Leat ollu underground-ráppárat geaid eanaš olbmot eai leat vuos gullan ráppemin. Mánga dain sámi ráppáriin geain lean jearahallan mitalit ahte sis leat lávlagat boađi boađi ja underground-ráppárat áiggošedje almmuhit lávlagiid albma skerrui.

Sámi ráppas ja hiphopas lea nu ollu eanet maid dutkat ja meannudit go dan maid dán dutkamii lean čáhkkehan. Livččii hui somá čiekŋudit omd. sámi ráppa terminologiijii ja dadjanvugiide, mo heteronormativitehta boahtá oidnosii sin ráppateavsttain, ovttasbargu gaskal ráppáriid ja eará musihkkariid.

Mun fuomášin ahte sámi ráppáriin lea buorre oktavuoha ja leat ovttasbargan máŋggain lávlagiin. Jearahallamiin rábmojit guđet guimmiideaset ja dovdet nuppiid ráppenvugiid ja lávlagiid. Sii dohkkehit ahte eai buohkat ráppe seammá láhkai. SlinCraze ja Ailu Valle leaba nuorra sámi ráppáriid ovdagovat, ja eará ráppárat rábmojit sudnos leat hui alla teknihkalaš dássi ráppemis.

Sávan ahte dát dutkamuš rahpá eambbo vejolašvuodaid meannudit sámi ráppa ja hiphop akademalaččat ja addá fuomášumi sihke lyrihkka- ja musihkkašáŋŋerii mii doaibmá nana digaštallanbáikin.

Gáldut

Materiála

- Áivan, Isak Ailo Gaup ja Johan Ante Paulsen -. «Dat ledjen mun.» YouTube - <https://www.youtube.com/watch?v=yTVN1nWNcZA>, 09 03. 2011.
- Duottar Duoddat-, Fred-René Øvergård Buljo. «Guovdageainnus eret .» *Dá lea Duolva Duottar*. Audioland, 2015.
- SlinCraze, Nils Rune Utsi -. «Suhtadit.» *Slincraze*. CrazeVille Records, 2011.
- Utsi, Nils Rune -. «Givssideapmi.» *Sámi grand prix 2005*. Guovdageaidnu: Rieban, 2005.
- Valle, Ailu-. «Bággu geargat.» *Dušši Dušše Duššat*. Tuupa Records OY, 2012.

Girjjálašvuohta

- Aahlin, Audun Kjus. *DJ Kool Herc*. 30.06.2016. https://snl.no/DJ_Kool_Herc.
- . *hiphop*. 03 23.2016. <https://snl.no/hiphop>.
- Barker, Chris, and Emma A. Jane. *Cultural studies - theory and practice*. Sage , 2016.
- Bradley, Adam, and Andrew DuBois. *The Anthology of Rap*. Yale University Press, 2010.
- Brinkmann, Steinar Kvale ja Svend. *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyllendal akademisk, 2009.
- Eira, Karen Anne Oskal. *Ii leat beare boahit deike hearjedit. Sámi politihkalaš poesija kontekstuála analysa (masterdutkanmuš)*. Romsa: UiT Norgga Árkttalaš Universitehta, 2017.
- Ellsworth-Jones, Will. *Banksy: The Man Behind the Wall*. Martin's Press, 2013.
- Fiskvik, Anne Margrete. *breakdance*. 11 02. 2012. <https://snl.no/breakdance>.
- Fredriksen, Lill Tove. *Porsáŋggu lávlagat. Mearrasámi lávlunárbevierru ja olmmošlaš reaškinkultuvra*. Romsa: Sámi dutkamiid guovddás - Senter for samiske studier, 2001.

- Fredriksen, Lill Tove. «...mun boadán sin maŋis ja joatkkán guhkkelebbui...» *Birgenangoansttat Jovvna-Ánde Vesta románatrilogiijas Árbbolaččat*. *Philosophiae Doctorgráda nákkosgirji*. UiT Norgga árktalaš universitehta, 2015.
- Gaski. «Juoigan - sámi musihkka máilmmis dahje máilmmemusihkka.» In *Árbevirolaš máhttu ja dahkkivuoigatvuohta/Tradisjonell kunnskap og opphavsrett/Traditional knowledge and copyright*, 95-123. Kárašjohka: Sámikopiija, 2007.
- Gaski, Harald. «Den hemmelighetsfulle teksten.» *Vinduet nr.3*, 1998: 33-40.
- Gaski, Harald. *Med ord skal tyvene fordrives. Om samenes episk poetisk diktning*. Kárašjohka: Davvi Media, 1987.
- Gaski, Harald. «Voice in the margin: A Suitable Place For a Minority Literature?» In *Sami Culture in a New Era*, by Ed. Harald Gaski, 199-220. Davvi Girji OS, 1997.
- Hansen, Lars Ivar. «Just Qvigstad's Contribution to the Study of Sami Culture.» In *Acta Borealia*. 1992.
- Hirvonen, Vuokko. *Sámeeatnama jienat: Sápmelaš nissona bálggis girječállin*. Guovdageaidnu: DAT, 1999.
- Keyes, Cheryl L. *Rap Music and Street Consciousness*. University of Illinois Press, 2004.
- Kuokkanen, Rauna. *Boaris dego eana. Eamiálbmogiid diehtu, filosofiijat ja dutkan*. Kárašjohka: ČálliidLágádus - Author'sPublisher, 2009.
- . «Sámenissonat, "árbevierru" ja veahkaválddi hámit.» *Sámi dieđalaš áigečála*, 2008.
- Lothe, Jakob, Christian Refsum ja Unni Solberg. *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Kunnskapsforlaget, 1997.
- Mathiesen, Henrik Olav. *Den amerikanske borgerkrigen*. 11 10 2016. https://snl.no/Den_amerikanske_borgerkrigen (geahččan 03.03. 2018).
- Ministrelli, Chiara. *Australian Indigenous Hip Hop. The Politics of Culture, Identity, and Spirituality*. New York: Routledge, 2017.
- Mørstad, Erik. *Graffiti*. 12 11. 2015. <https://snl.no/graffiti>.
- Notaker, Hallvard. *borgerrettsbevegelsen*. 10 10.2017. <https://snl.no/borgerrettsbevegelsen>.

Nærland, Torgeir Uberg. *Music and the public sphere - exploring the political significance of Norwegian hip hop music through the lens of public sphere theory*. Bergen: University of Bergen, 2015.

Refsum, Christian Janns ja Christian. *Lyrikkens liv. Inføring i diktlesning*. Oslo: Universitetsforlaget, 2013.

Smith, Linda Tuhiwai. *Decolonizing Methodologies. Research and indigenous peoples*. Otago University Press, Dunedin, 1999.

Somby, Lill Tove Fredriksen ja Ánde. «Luohhtelyrihkka logaldallan UiT Norgga Árktaš Universitehtas.» Romsa, 02 24.2017.

Steen, Tone. *slaveri*. 11 09 2017. <https://snl.no/slaveri> (geahččan 03 03. 2018).

Street, John. *Music and Politics*. Cambridge: Polity Press, 2012.

Tjora, Aksel. *Slave*. 04 12. 2014. <https://snl.no/slave>.

Viten, Thomas. *GATAS PARLAMENT SOUNDTRACKET TIL REVOLUSJONEN, hip hop og rap som politisk kommunikasjon og offentlig debatt*. Universitet i Oslo, 2016.

Mediaáššit

Árdna. «Duolva Duottar.» *Árdna: Samisk Kulturmagasin*. NRK Sápmi. Kárášjohka, 12 14.2015.

Ege, Rune Thomas. *21 dager for Kautokeino-overgrep*. 09 15.2006. <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/7XGPB/21-dager-for-kautokeino-overgrep>.

Kemi, Marit Ellen. – *Lea dušše dádjunlávlla. Ii das leat oaivil, what so fucking ever!* 06 04.2015. <https://avvir.no/oddasat/2015/06/lea-dusse-dadjunlavlla-ii-das-leat-oaivil-what-so-fucking-ever>.

Roger Manndal, Marie Elise Nystad ja Åse Pulk. *Upassende i Sámi Grand Prix?* 04 28. 2011. https://www.nrk.no/sapmi/upassende-i-sami-grand-prix_-1.7611280.

Utsi, Nils Rune, NRK Sápmi Marianne Boine. *Duorastat mágasiidna* (11 27. 2014).

Valle, Ailu, Anne Olli ja Inga Renate, NRK Sápmi Buljo. *Portrettet: Ailu Valle* (12 17. 2014).

Valle, Ailu, NRK Sápmi Ronald Pulk. *Studio Sápmi* (11 12. 2016).

Gaup, Isak Ailo. *Facebook.com. NRK bidjan video Facebookii, dáhton ja journalista lea eahpečielggas.* 2017.

<https://www.facebook.com/NRK/videos/1236883593052537/?t=54> (accessed 2017).

Filmmat

Artic Superstar. Ráhkadan: Simen Braathen. 2016.

Hip-hop Evolution. Ráhkadan: by Darby Wheeler, Scott McFadyen and Dunn Sam. 2016

The Black Panthers: Vanguard of the Revolution. Ráhkadan: Stanley Nelson. 2015.

Logaldallamat

Ivester, Szonja. «Inequality and Race.» Berkeley, California: University of California, Berkeley, 01.12.2015.

Somby, Ánde ja Lill Tove Fredriksen—. «Sámi lyriikka ja lyriikkalohkan.» Romsa, 27.01.2017.

Teáhter

Utsi, Rawdna Carita Eira ja Nils Rune. *Dá lean mun.* Neavttárat: Marry Sarre ja Anja Saiva Bongo Bjørnstad Nils Rune Utsi. Beaivváš Sámi Našunálateáhter. 2017.

Musihkka

Áivan. *Manne.* 06 12 2008. <https://www.youtube.com/watch?v=JW8T-uorm8c> (funnet 05 08, 2018).

—. *Siidda Gonagas.* 2013. <https://soundcloud.com/aivanrap/ivan-siidda-gonagas>.

—. «Vašut mu.» SoundCloud. <https://soundcloud.com/aivanrap/aivan-vasut-mu>, 2012.

Áivan, DJ Ante ja Gino. *Corona Lime.* 2018. <https://soundcloud.com/aivanrap/corona-lime-feat-dj-ante-gino>.

Duottar, Duolva. «Dá lea Duolva Duottar.» *Dá lea Duolva Duottar.* Audioland, 2015.

—. «Samestaten.» Audioland, 2017.

Duottar, Fred-René Øvergård Buljo - Duolva. «Guovdageainnus eret .» *Dá lea Duolva Duottar*. Audioland, 2015.

Elle, Biret. «Áiggit leat nu nuppástuvvan.» *LP: Biret Elle muittaša*. Jårgaleaddji, 1977.

Hætta, Sverre Kjelsberg ja Mathis. «Sámiid Ædnan.» Universal Music A/S, 1980.

SlinCraze. «Amma.» Mano Music ja Slincraze, 2018.

—. «Fillar.» *Slincraze*. Rieban, 2011.

—. *Ođđa bálgá*. 2017. SoundCloud. <https://soundcloud.com/slincraze/odda-balga> (05 08, 2018).

—. *Samefest*. 2015. <https://soundcloud.com/slincraze/slin-samefest> (05 08, 2018).

—. «Varjalan.» *Slincraze*. CrazeVille Records, 2011.

SlinCraze, Eskilla ja Ovlla. «Sapmelas.» *Slincraze*. Rieban, 2011.

SlinCraze, Nils Rune Utsi -. «Suhtadit.» *Slincraze*. CrazeVille Records, 2011.

Valle, Ailu. «Bággu geargat.» *Dušši Dušše Duššat*. Tuupa Records OY, 2012.

—. «Luonddu giella.» 7. Tuupa Records, 2015.

Jearahallamat

Gaup, Isak Ailo, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Mo álggii Áivan joavku ráppet sámegillii?* (03-04. 2017).

Gaup, Isak Ailo, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Muital mo sámi ráppa álggii* (10 29. 2014).

Gaup, Isak Ailo, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Sámi ráppa álgu* (03. 2018).

Gaup, Ole Máhtte, Saia Stueng jearahallan Kárášjogas. *Duolva Duottar* (04. 2018).

Helander, Áanna-Katri, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Leago hiphop ja breakdance dat seamma dansunvuohki?* (09 15. 2016).

Länsman, Aslak Uula, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Sámi ráppa álgu* (03 27. b. 2018).

Morottoja, Mikkal, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Sámi ráppa álgu* (03. 2018).

Skoglund, Tore, Saia Stueng jearahallan telefovnnas. *Mo geavahuvvo sámi ráppa politihkalaš gaskaoapmin?* (2014).

Utsi, Nils Rune, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Mii lea flow?* (04 21.2016).

Utsi, Nils Rune, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Mii lea flowa ja ráppa dutnje?* (2017).

Utsi, Nils Rune, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Sámi ráppa álgu* (03-04.2018).

Valle, Ailu, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Sámi ráppa* (06 24. 2017).

Valle, Ailu, Saia Stueng jearahallan *Facebook.com* neahttabáikkis. *Sámi ráppa álgu* (03 05.2018).